

ANUL III. — No. 5—6

17 MAI 1936

Mai—Iunie

160 PAGINI

Ștefi Xanopel

Piatră de hotar

ARHIVĂ ANTIREVIZIONISTĂ

Director ISAIA TOLAN

ARAD, Str. Goldiș No. 6

SUMAR:

	Pag.
* * * Martirii arădani dela 1918-19	2
Stelian Popescu: De ziua Aradului	4
Prof. I. Lupaș: Cum a luat ființă revista „Pagini Literare” la 1916 în Arad? O contribuție la istoricul presei ro- mânești	7
Dr. Gh. Ciuhându: Inceputurile publicisticii bisericești la Arad	10
I. T.: Scurtă istorie a Aradului	21
Isaia Tolan: Ungurii din ținutul Aradului	29

Dacoromâni arădani

Mircea B. Stănescu	45
Ion Tripa	47
Mihai Veliclu	52
Dr. G. Vuia	61
Prof. Ed. I. Găvănescu: Politica de activitate și Ioan Rusu- Șriianu	54
B. Păcuraru: Un mare român dat uitării. Ceva despre Dr. N. Oncu	63

Din zilele desrobirii

Sabin Evușlanu: Ziarul „Românul” în 1918	67
Fl. Codreanu: Arad, 29 Decembrie 1918	73
Isaia Tolan: Din cronică desrobirii Aradului	75

1919 - 1936

Ascaniu Crișan: Mișcarea populației școlare la liceul de băieți din Arad. — Constatări și concluzii	99
Ion I. Pogana: Ascultând glăsuirea cifrelor. Români la școlile profesionale din Arad	115
Cătălin Pârveu: Școala primară	121
Vieața publicistică și culturală; Realizări și stări din județ; Insituiții de creație românească	124

Dela Liga Antirevizionistă

Dări de seamă despre activitatea Comitetului regional pentru Transilvania și a secțiilor Ligii Antirevizioniste	132
---	-----

An. III. No. 5-6

17 MAI 1936

Piatră de hotar

ARHIVĂ ANTIREVIZIONISTĂ

Director ISAIA TOLAN

DESROBITORUL

REGELE FERDINAND I-ul

Martirii arădani dela 1918—19

Liga Antirevizionistă își ține astăzi adunarea generală a secțiilor sale ardelenne la Arad, ca să inaugureze de ziua intrării armatei românești în orașul de dârză luptă pentru desrobire al Aradului o falnică troiță de granit în amintirea românilor depe această graniță răpuși de ura ungurească în anii 1918—19.

Se știu până azi și s'au gravat pe troița ridicată în capătul dinspre calea Radnei al bulevardului Regele Ferdinand următoarele nume de martiri arădani din ajunul desrobirii:

Preot Cornel Popescu	Nicodim Morar	Mihai Zăcoiu
Preot Cornel Leucuția	Iosif Alexa	Gligor Horga
Inv. Lazăr Timpa	Nicolae Pui	Nicolae Pasc
Leonte Ciorău	Antonie Belev	Ioan Șuran
Nicolae Barna	Iosif Bândeav	Nicolae Fărcaș
Dimitrie Raica	Gheorgăe Pianga	Mitra Bârlea
Teodor Gligor	Gheorghe Morar	Ion Lăzărescu
Ignat Ungurean	Teodor Ardelean	Dănilă Adam
Teodor Rediș	Andrei Morar	Petru Petrean
Gheorghe Ioanovici	Pavel Faur, fiul	Petru Pianga
Ioan Ioanovici	Ioan Faur	Gheorghe Roșu
Ioan Popa	Anghelina Ciev	Iosif Ardelean
Pascu Jurjuț	Floarea Stoia	Zamfir Bălțean
Iuliana Jurjuț	Antilofie Verșigan	Protopop Aug. Târziu
Valeriu Jurjuț	Saveta Lăscuțiu	Nicolae Țucudean
Ioan Jurjuț	Cosma Zopota	Teodor Herlo
Floarea Cosma	Virginia Hotăran	Pavel Tarcea
Ioan Istrate	Gheorghe Hotăran	Gheorghe Burca
Gligor Alda	Teodor Baba	Georgele Bătrănu
Sofia Faur	Ioan Luciu	Notar Gh. Ionescu
Nicolae Lăscuțiu	Petru Coloc	Veselia Neamț
Pavel Faur	Nicolae Groza	Lisandru Mitrea
Elena Bardan	Ioan Țisca	Mitrie Caba
Elena Petroman	Vasilie Țisca	Șerb Gheorghe
Ștefan Popa	Maria Ciungan	Solomia Budea
Ioan Oprea	Toma Petrișor	Gheorghe Brânda
Arsenie Morar	Gheorghe Tuluvan	Tenu Haiduc
Pahomie Dura	Pavel Crainic	Petru Leuca
Pavel Suba	Indrei Zenza	Saveta Moțocan
Epihamie Fărcaș	Alexandru Coțoiu	Florea Bendea

Fie-le memoria binecuvântată!

SOCEC & CO. S. A.
REPRODUCEREA INTERIEȘI
OPERATIA BUCUREȘTI

M. S. REGELE CAROL al II-lea

„Ungaria trebuie să recunoască că nu putem admite nicio modificare a tratatelor de pace. Nu poate fi nicio umbră de discuție asupra revizuirii tratatelor“.

(Din intervioul Suveranului dat astă iarnă gazetei englezești «Daily Telegraph».)

DE ZIUA ARADULUI

● de **STELIAN POPESCU**
 ● președ Ligii Antirevizioniste
 ●

Cu o reală mulțumire sufletească scriu aceste rânduri pentru numărul festiv al revistei „Piatră de hotar”, închinat aniversării de 17 ani a eliberării Aradului.

Convingerea adâncă pe care o am, că presa zilnică și periodică are un rol permanent și înălțător de îndeplinit, că ea e menită să întrețină nestinsă flacăra patriotismului și să fie pentru poporul nostru călăuza cuminte, serioasă, cinstită și românească pe drumul progresului și al realizărilor sănătoase, această convingere a însuflețit întreaga mea activitate în fruntea ziarului „Universul” pe care l-am închinat ideii naționale și binelui public.

Presa din Ardeal și în deosebi acea presă din Aradul românesc care, prin străduințele ei, prin sacrificiile ei și mai ales prin curajul ei a întreținut în sufletul românesc ideea Unirii sfinte, a binemeritat dela națiunea română în ziua când prin vitejia soldaților noștri și a aliaților noștri s'a înfăptuit România Mare.

Dar dacă această acțiune premergătoare a fost de un real folos, suntem datori cu toții să ținem mai departe trează conștiința națională, fiindcă la hotarul românesc, ochii lacomi ai asupritorilor de ieri pândesc cu ura lor seculară și cu speranța lor nebună de a vedea reînviată vremurile moarte pentru totdeauna.

Spre a ține trează conștiința națională și spre a lumina pe străinii de bună credință cari sunt asaltați

D. STELIAN POPESCU

*fost ministru, direc orul ziarului „Universul”,
președintele Ligii Antirevizioniste*

de propagandistii revizionişti s'a întemeiat Liga Ȃntirevizionistă.

Revista „Diatră de hotar“ din primul ceas al înfiinţării Ligii Ȃntirevizioniste s'a alăturat străduinţelor noastre şi ea se poate mândri că din toată inima ei românească a dat un preţios concurs pentru marea acţiune naţională pe care o urmăreşte Liga Ȃntirevizionistă.

În aceste momente grele, în aceste momente când se încearcă violarea tratatelor şi se agită iar ideea revizionistă, se impune mai mult ca ori când, ca toţi românii, de toate categoriile din toate colţurile ţării să contribuie la însufleţirea unanimă, pentru ca acţiunea Ligii Ȃntirevizioniste să fie într'adevăr expresiunea temeinică şi continuă a voinţii naţionale şi ea să constituie astfel, pentru ori cine ar cuteza să-şi arunce privirile cu lăcomie asupra frontierelor noastre, un energetic şi categoric avertisment.

Sunt convins că revista „Diatră de hotar“ va şti ca şi până acum să-şi facă datoria şi că aniversarea de azi — o zi sfântă pentru noi toţi — îi va întări avântul.

Împreună cu toţii stăm de strajă, iar Troiţa martirilor arădani delu 1918-1919 care se desveleşte azi la Ȃrad, să fie simbolul Unirii veşnice între noi şi îndemnul sfânt ca să nu uităm o clipă datoria ce o avem faţă de ţară, faţă de neam şi faţă de memoria acelor cari şi-au vărsat sângele pentru România Mare şi a acelor cari au pregătit sufletele româneşti pentru ceasul cel mare.

Stelian Popescu

Cum a luat ființă revista „Pagini Literare“ la 1916 în Arad?

O contribuție la istoricul presei românești

De prof. **I. LUPAȘ**,
președ. Comitetului regional pentru Transilvania
al Ligii Țintirevizioniste

La începutul lui Decembrie 1915 întorcându-mă dela Viena, — unde făcusem cercetări ale căror rezultate au apărut anul următor în *Memoriile Secțiunii Istorice* ale Academiei Române, — m'am oprit câteva zile la Arad cu gândul de a îndupleca pe răposatul Vasile Goldiș să înceapă editarea unei reviste literare în institutul de arte grafice „Concordia”, al cărei director era. Nu mi-a trebuit prea multă stăruință pentru a-l determina să facă pasul acesta, mai ales după ce d. Victor Stanciu — pe atunci director la școala civilă de fete a Eparhiei Aradului — s'a învoit să ia asupra sa conducerea și răspunderea pentru redactarea revistei.

Din parte-mi exprimasem părerea ca titlul să fie „*Pagini Literare*”; dar am cedat prietenilor cari susțineau că ar fi mai potrivit să i se zică „*Revista Noastră*”. Când a apărut însă la începutul anului 1916, a purtat titlul dinfăi.

Iată aci textul apelului, pe care-l redactasem atunci, predându-l răposatului Vasile Goldiș care s'a îngrijit de răspândirea lui:

Mult Stimate Domnule!

În presa noastră cotidiană s'a accentuat în timpul din urmă cu multă stăruință și cu tot alăta dreptate, necesitatea adânc simțită a unei reviste literare, în jurul căreia să se grupeze toți scriitorii români din patrie.

Este adevărat, că năpraznicul război de acum a rărit rândurile scriitorilor noștri, secerând dintre ei câteva jertfe atât de scumpe și lipsind astfel literatura noastră de multe condeie agere și valoroase.

Totuși dintre cei rămași în viață și apărând cu stator-

nicia tradițională va tra strămoșească, socotim că se poate înjgheba o frumoasă falangă, care să asigure buna îndrumare, folosul și prosperitatea unei reviste literare la înălțimea cerințelor vremii de azi.

În această credință, după înțelegerea prealabilă cu mai mulți reprezentanți ai literaturii și științei române din această țară, m'am decis a oferi și sprijinul institutului național „Concordia” pentru a înlesni astfel apariția proiectatei reviste literare. „Concordia” ca institut național de editură va fi pări această revistă, fără a reflecta la absolut nici un profit. Dimpotrivă, dacă în primul an al apariției revista nu ar putea fi răspândită într'un număr corăspurzător de exemplare și din această cauză ar rezulta oarecare deficit, nici membrii comitetului de redacție, nici colaboratorii revistei nu vor întâmpina dificultăți din această cauză, căci institutul „Concordia” se va îngriji să achite eventualul deficit. La aceasta firește nu se poate obliga decât pentru anul I. de apariție. În schimb însă dacă s'ar realiza vre-un profit, mare sau mic, acesta va fi pus în întregime la dispoziția comitetului de redacție, care îl va distribui în proporție dreaptă între toți colaboratorii revistei. Administrația revistei încă se va face cu totul gratuit, purtându-se cărți de evidență, din cari să se poată constata oricând adevărata situație a venitelor și cheltuelilor. Revista e proiectată să apară la 1 Ianuarie 1916 sub numele „Revista Noastră”. Pentru îngrijirea tuturor afacerilor redacționale a binevoit a se angaja d. Victor Stanciu, directorul școlii civile de fete din Arad și mult apreciatul scriitor al generației tinere. Dânsul va întreține corespondența cu membrii comitetului de redacție, va întocmi împreună cu dânsii un normativ despre afacerile redacționale, îi va invita la ședințe și consultări de câte ori se va ivi trebuința.

În felul acesta cred, că se va putea realiza o veche dorință a scriitorilor noștri: *să aibă o revistă, care să fie eu adevărat a lor.*

Nu numai o tribună liberă pentru toți ceice au ceva de valoare literară sau științifică de împărtășit neamului, ci un adevărat cămin al scriitorilor noștri din Transilvania și Ungaria ar fi deci „Revista Noastră”.

Ea va da cu timpul tuturor scriitorilor noștri puțința

și îndemnul, să muncească nu numai spre binele și luminarea acestora, ci în călva și spre folosul lor propriu, căci rezultatul material al muncii lor nu va luneca în buzunarul vre-unui întreprinzător particular, cum a fost până acum dalina, ci se va distribui integral celor ce l-au creat și celor ce li se cuvine în proporție cu munca lor.

D. prof. univ. IOAN LUPAȘ,

membru al Acad. Rom.,

președ. comitetului regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste

Rog deci pe toți cei cari au vre-un prinos de închinare pe altarul frumosului și-al adevărului, îmbrăcat în veștmântul dulcinei noastre limbi românești, să nu întârzie a oferi colaborația lor la „Revista Noastră“, iar cei înțelegători de însemnătatea națională și culturală a acestei întreprinderi să grăbească a-i da întreg sprijinul lor.

Arad în 5. XII. 1915.

Gh. Crulianu:

Inceputurile publicistice bisericești la Arad¹⁾

O schiță și un cadru

...Pentru a aprecia mai just inceputurile publicistice românești dela Arad, e necesar să avem în vedere două lucruri. Întâi: o schiță, dovedind, ce periodice s'au înființat la Arad după începutul pus (1869) prin revista „Speranța” a studenților teologi de aici și, în locul al doilea, să fixăm cadrul, din care să se vadă hronologic și geograficește, că pe latul întins al pământului românesc de atunci, când și unde s'au ivit asemenea încercări publicistice. La lumina acestor constatări, se vor evidenția și mai bine frumsețea și importanța culturală, ale primumiilor publicistice dela Arad.

*

Gazetăria arădană a avut următorul fir de dezvoltare: A început, cum spuneam, cu revista „Speranța” — a continuat cu cea de a doua revistă, de asemenea bisericească, „Lumina”, ca organ oficial al Eparhiei Aradului, pentru a da loc, încurând, la 1877, altui organ oficial, „Biserica și Școala” de astăzi.

Aproape în același timp ni se înfiripează și publicistica umoristică. Ea începe cu „Gura Satului”, care pornește la Pesta pentru a continua la Arad (1871—9), tipărindu-se după aceea la Gherla și iarăși la Arad. La 1900 o reînvie publicistul Ioan Russu Șirianu, pentru scurtă vreme. Aici putem face mențiune și de umoristicul „Cucu”, publicat ce e drept la Budapesta între 1905—6 de Nicu Stejărel, care a fost dascălul nostru arădan Nicolae Ștefu.

Dar armatura culturală-bisericească și cea umoristică nu ajungeau pentru validitatea interesului nostru de progres, care cerea să fie satisfăcut și prin organe publicistice politice, tot mai multe, pe măsura în care „Biserica și Școala” își îngustase coloanele pentru problemele politice ale vremii. Astfel, în împrejurări și din motive cari nu pot fi lămurite aci, se înființă la Arad, în 1897,

¹⁾ Fragment din conferința ținută sub egida „Ateneului popular” din Arad, la „Ziua Prescii” în febr. 1932.

„Tribuna Poporului“, în frunte cu redactorul magistru și bărbat politic Ioan Russu-Șirianu. La 1904, „Tribuna Poporului se prefăcu în „Tribuna“, pentru ca la 1911, această „Tribună“ să obțină un tovarăș de luptă, mai bine zis un rival, pe „Românul“ dela Arad.

Din laturea vieții dascălești încă avem ceva de înregistrat. Învățătorul Ioan Roman dela Șeitin începuse să scoată acolo, la 1903, periodicul său „Lumina și Adevărul“, pe care-l continuă pe scurtă durată în Arad, din 1904. Dar tot în acest an scoase, pentru mai mulți ani, învățătorul de atunci, azi inspector în retragere d. Iosif Moldovan, un periodic dascălesc: „Reuniunea Învățătorilor“ români ort din județul Aradului.

Din partea literară-beletristică, semnalăm „Pagini Literare“, ale d-lui Victor Stanciu, pe atunci profesor și director la Școala eparhială de fete de aici.

Se vede, deci, că în cei 50 de ani dela revista teologilor arădani și până la înfăptuirea României Mari, Aradul a desfășorat frumoase stăruinți publicistice și a obținut un loc de cinste, de care poate fi mândru.

Mai avem o indicație prețioasă în această privință. La 1912 se publicase o statistică¹⁾ cu privire la întreaga publicistică românească. În România de atunci apăreau, în total, 598 periodice românești de tot felul; iar în Ungaria și Ardeal 40 periodice românești de tot felul, dintre cari erau: 15 politice, 11 bisericesti-didactice și 14 de alt caracter. Dintre cele 26 periodice ardeleni, Aradul de atunci avea singur 4: „Biserica și Școala“, „Tribuna“ „Românul“, și „Reuniunea Învățătorilor“.

Așa se vede, deci, că la Arad am avut, neconținut, frumoase pulsații pentru o viață gazetăreasă.

Și acum, după această schiță, să vedem mai întâi, străduințele de gazetărie bisericească și din alte părți ale pământului românesc ²⁾.

Până la anul 1869, publicistica bisericească la Români era foarte săracă. În principatul României din acea vreme, în partea *Munteniei* de odinioară, existaseră succesiv vre-o 18 periodice, dintre cari unele nu aveau ex-professo caracterul bisericesc, ci

¹⁾ N. Hodoș - Al. S. Ionescu: Publicațiunile periodice românești, Tom. I, pag. VI urm.

²⁾ Utilizăm același op, și serierea dlui O. Ghibu: Ziaristica bisericească la Români, Sibiu, 1910.

numai incidental și suplimentar se ocupau de probleme religioase și bisericești Astfel a fost de ex „Dacia Română” dela București din 1866, „Ziar Politic, comercial literar și *religios*”, care poate tocmai pentru multilateralitatea problemelor ce avea pretenția de a le îmbrățișa, a succumbat după doi ani de viață. Tot de acest fel fu și gazeta „Legalitatea”, tot din acei ani și tot din București, gazetă „politică, *religioasă* și literară, științifică”.

Și în cuprinsul Moldovei de odinioară se remarcă, în aceeș vreme, publicații mixte de acest fel, cum a fost (1866—8) „Moldova” dela Iași, foaie „politică, *religioasă* și comercială”; — sau ca „Originea” tot dela Iași, care a trăit un singur an (1867) ca „foaie literară, științifică și *religioasă*”, — religioasă chiar la urmă.

În sfârșit, știm să fim recunoscători, astăzi, și pentru asemenea năzuinți modeste de apostolat religios, la care se gândeau uneori oamenii laici, prin asemenea gazete mai mult laice ale lor.

Aceste năzuinți ale laicilor isvureau din conștiința necesității celor duhovnicești; dar ele isvureau și dintr'un fapt real: că încercările de publicistică pur bisericească nu reușeau să se consolideze și să dureze.

În această privință putem semnală că organe bisericești de publicitate, ca „Vestitorul bisericesc” dela Buzău, dela 1839 și „Ecoul ecleziastic” dela București din 1852, au trăit d'abia câte doi ani numai, — sau „Predicatorul” din 1857, dela București, deși la conducerea lor erau persoane ecleziastice, ca ierodiaconul, mai apoi arhimandrit Dionisie Romano.

După asemenea începuturi de publicistică bisericească, ce nu se puteau consolida, se ivește la 1874 revista de astăzi a Sf. Sinod „Biserica Ortodoxă Română”, care și ea a avut o eclipsă de doi ani: 1878—80.

Încercările publicistice bisericești din *Moldova*, de asemenea n'au fost mai norocoase în dănuirea lor.

Revista „Preotul” dela Iași, trăi d'abia în anii 1861—2; „Predicatorul Moralului evanghelic”, tot dela Iași, trăi d'abia între 1864—5; „Moldova” dela Iași, între 1866—8; „Originea” un singur an (1867); revista „Biserica Românilor”, tot din Iași, trăi d'abia două luni din anul 1867, — până ce, la 1868, se înființă „Foaia oficială a metropoliei” Iași.

Până la anul 1869, al ivirii publicistice bisericești dela Arad, celelalte ținuturi românești rămaseră sărace nu numai în realizări, ci și în ce privește experimentele, nereușite în publicistică.

D'abia în *Ardeal* prinde viață o înfiripare trainică, dar nu ca revistă pur bisericească, ci ca organ militant, politic și bisericesc, care fu „Telegraful Român” înființat de Șaguna — la Sibiu în anul 1853.

O surpriză, puțin așteptată, ne dădu Chișinăul *Basarabiei* de sub Ruși, exact în același an (1869) ca dela Arad, când se înființă și încă cu caracter oficial „Diarul bisericesc”, în limba slavă și în *cea românească*, pentru a apăra interesele „comune” ale românilor și rușilor sub raport bisericesc (O. Ghibu, l. c., pag. 58).

Românii uniți din Ardeal, — fie prin inspirațiile personale de ordin superior, ca în cazul lui Dr. Grigorie Silași, profesor universitar mai apoi, ori în cazul lui Iustin Popfiu, un preot distins al bisericii unite, aceștia răsbesc să publice două reviste: „Sionulu românesc” al lui Silași între 1865—7 în Viena, restrângându-se „aproape exclusiv la știința teologică”, cu imitații după romano-catolici (Ghibu; 52—3); apoi „Amvonul” lui Popfiu, în 1878, la Pesta, cuprinzând aproape numai predici cu cusur de limbă și cu altul de dogmă, primind infailibilitatea, proaspăt decretată, a Papei (Ghibu: 57—8). Dar nici una, nici alta, nu avură durată lungă, deoarece și lor le lipsea mediul cultural necesar, ca la ortodocși. Intre aceste două publicații bisericești, se ivi, sterilă ca oricare monitor oficial, la 1868, „Foaia Administrativă” a mitropoliei unite din Blaj.

La atâta se reduc, până la anul 1869, începuturile publicisticii bisericești la Români.

În asemenea împrejurări, după atâtea încercări, în parte eșuate, iar în altă parte lipsite de concepții mai largi și de temeiuri mai solide, apare în Febr. 1869 revista „Speranța” dela Arad. Ea își zicea „unica și prima foaie literară-bisericească a românilor ortodocși din Ungaria și Ardeal”. Deși numai studenți inițiatorii ei, revista aceasta își iea ca deviză „progresul”, cultura morală-religioasă și ridicarea clerului la poziția și demnitatea ce-i compete în organismul bisericii noastre naționale”. În sfârșit era un program bine fixat, larg și cuprinzător, din laturea duhovnicească. Iar laturea națională, evident nici aceea nu se neglija: din contră o subliniază

În acest chip Aradul, prin inițiativa acestor studeți în teologia ortodoxă, cari în râvna lor națională nici nu-și afixau, ca alții, caracterul confesional, trece pe dinaintea orașului Cernăuți

care d'abia la 1880 își înființează, și atunci numai ca „monitor oficial”, „Foaia ordinăciunilor” eparhiale¹⁾.

Din cele de până aci se vede limpede, că Aradul are titlul la o legitimă mândrie: pentru că prin inițiativa și munca studenților săi în teologie, s'a încadrat de timpuriu în năzuințele vremii pentru creierea publicisticii bisericești, care la Arad a format și început de activitate publicistică în general.

Revista „Speranța” a teologilor dela Arad.

Să vedem acum, ceva mai deaproape, rosturile acestei reviste, în legătură cu programul ce și-l fixase și cu viața românească și bisericească a vremii.

„Speranța” apare ca „organul societății de lectură a teologilor români din Arad”, sub auspiciile superiorității scolastice, de două ori pe lună. Ea stătea sub redacțiunea colegială a teologilor Constantin (Constanțiu) Gurban, Ioan Beșan, Iustinian Cernețiu și Georgiu Morariu“. Iar însăși societatea de lectură fu înființată cu un an mai înainte (1868), când se ținuse întâiul congres național-bisericesc la Sibiu, care întocmi organizația bisericească a mitropoliei ardelene, prin Statutul organic.

Așa se vede, studențimea teologică dela Arad simțea, că are și ea ceva de spus, dar mai ales de făcut, în acea vreme de nouă orânduire a vieții bisericești și românești. De aceea dânsa se integrează în spiritul vremii, prin creierea unui organ de publicitate, devenit și organ „oficial” sau monitor al eparhiei și prin cuvinte de îndrăsneală, cari le făceau cinste și rămân pilduitoare pentru mai târziu, când organele „eparhiale” adoptă atitudini „ierarhice” și politice” deopotrivă, mult mai docile.

Pentru a ne face o idee despre prestațiile studențești de atunci, și ale altor condeie, cari se alăturară acestor tinerești svâcniri, trebuie să aruncăm o privire peste chestiunile tratate în coloanele „Speranței”. În cele dintâi două numere chiar, se ocupă, din punct de vedere românesc, de două legi de stat, cu privire la reciprocitatea confesiunilor și la legea de naționalități. De sine înțeles, chestiunile covârșitoare erau cele privitoare la problemele bisericești și culturale, cum era și chestia școalelor confesionale jignite de legiuirea ungurească: legea 38 dela 1868, din care

¹⁾ D'abia la 1882 se înființă revista științifică-bisericească „Candela”, dupăcum și în Ardeal târziu după apariția „Telegrafului Român”. care nu era numai un monitor oficial, apare „Revista teologică” dela Sibiu (1907).

pricină coloanele „Speranței“ înseamnă și un protest al congresului național bisericesc dela Sibiu, împotriva politicii școlare a statului ungar.

Alături de chestiuni bisericești-culturale și chiar economice, surprindem și chestiuni de gramatică și filologie. Se gândeau teologii noștri de atunci și la strângerea, timidă deocamdată, a rândurilor lor între olaltă. Ei publică așa numitele „Actele înfrățirii“ lor, adică răspunsurile celorlalte societăți studențești teologice, dela Sibiu, Caransebeș și chiar Cernăuți, cu cari se schimbau reciproc procesele verbale ale ședințelor lor, spre a se infoma unii dela alții. În sufletul lor mija ideia unei uniuni studențești, rezervată zilelor de apoi s'o vadă realizându-se.

Pot să remarc și încă foarte bucuros și cu bun temei, un vădit interes și pentru problema istoriografiei românești și bisericești, cum a fost seria de trei numere, în cari a fost reprodusă biografia mitropolitului nostru Sava Brancovici, după istoricii sârbești, necunoscuți nouă până atunci.

În două rânduri se ocupă „Speranța“ în același prim an și de o problemă curentă de pe atunci, a Românilor Maramureșeni uniți, cari se îndreaptă către mitropolitul Șaguna, pentru a-i primi în ortodoxie, ca astfel să scape de urgia episcopului rutean unit dela Muncaciu. Cei ce solicitau această primire la ortodoxie erau, între alții, Ioan Țiple, jude cercual și Vasile Manu, jurat comunal.

Dar „teologii“ noștri cari își ziceau numai „români“, mai aruncau privirea și peste frontiera de atunci a Carpaților. Astfel, în nr. 10 al revistei, se scrie pe două pagini despre un prânz, pe care-l dăduse principele Carol de atunci, în toamna anului 1868. Făceau deci și puțintică politică, deși revista lor nu era politică și nu depusese obișnuita cauciune politică.

Vom reproduce această notă de atunci: „În luna noemvrie a. tr. (1868), Carol principele României, și-a compus un ministeriu nou. Brătianu a declarat că, deși ar fi mare diferența în principii, e gata a-l sprijini din patriotism și din alipire către principele domnitor Carol, voind a da spresione bucuriei escate din împăcarea partidelor, a aranjat o petrecere, la care a invitat pe miniștrii vechi și noi...“ Impărtășim aci — zice „Speranța“ — notările unui martore ocular... În mijlocul salei stătea Dem. Ghica, noul ministru președinte, conversând cu antecesorul său Brătianu... Brătianu în exterior, e plăcut, așa zicând atrăgător: — nimenea nu ar presupune că acest bărbat de însușități modeste, amicale

și nobile, să fie conducătorul democrației celei mai liberale, în contra căruia mai toate cabinetele s'au fost înverșunat. Amicul său Constantin Rosetti, redactorul ziarului mai popular, în esteriorul său nu lasă nici o observare, ce ar presupune un democrat roșu în înțelesul conceptelor noastre... În jurul acestor trei persoane descrise se învârtesc foștii miniștri. . (Apoi Carol, principele) cu cea mai mare afabilitate cuprinde pe toți cei prezenți și fieștecăruia știe spune ceva plăcut... *

Iată, nota, așa de românească — pe lângă latura religioasă și bisericească a problemelor, cari preocupau pe tinerii noștri, teologi de acum șase decenii și mai bine.

Și totuși nu le fu sortit să poată continua revista în anul următor. D'abia că obținură numai 106 abonați, cu câte 4 florinți de abonat. Astfel, sistară apariția revistei cu începerea anului 1870, pentru o durată de un an, până nu le eși în cale cetățeanul arădan Gheorghe Dogariu, asesor consistorial, care le dăruie zece acțiuni dela banca „Transilvania“.

Astfel în Ianuarie 1871, revista își reia apariția, tot ca organ al societății de lectură a teologilor, diriguia de studenți și ca organ de publicitate și pentru oficiioasele eparhiei. În „programa“ revistei, se adaogă două lucruri: stăruințele ce vor desvolta pentru apărarea autonomiei și constituției bisericești, că-și vor face „observările“ și „în unele și altele cauze decizătoare asupra prosperării noastre religioase“, ca niște „plivitori barem cât de mici în via Domnului“.

Să-i vedem deci cum se înșirue la „plivit“ și cine erau acești „plivitori“.

Primul redactor, dela 1869, al „Speranței“, fu teologul Constantin Gurbon, pe când era în anul al treilea de studiu; — același, care în anul 1870, toamna, ajunge profesor suplinitor de teologie, o forță a revistei și în anul ei al doilea de viață; protopop mai apoi și după aceea director al institutului teologic pe o scurtă vreme, apoi deputat în camera ungurească și protopop și asesor consistorial extern până la sfârșitul vieții sale.

În al doilea an se remarcă la redacție teologul de curs III Gheorghe Serbu, notar comunal mai apoi și după aceea asesor referent episcopesc în Consistor. După dânsul, ajunge redactor teologul de curs III. Mihai Sturza, vrednicul preot de mai apoi, la Șepreus, și care ceva mai târziu, pusese în coloanele organului

oficial al diecezei, chestia căsătoriei a doua a preoților, pentru care milita¹⁾).

Iar la sfârșitul anului, redacția fu încredințată unei puternice personalități între studenți, clericului de anul II *Vincențiu Mangra*.

Prestațiile din acest an ale „Speranței“ erau și mai remarcabile. Însăși revista era înfățișată atunci (în nr 23) ca „*barcela ideilor*“ *tinerimei clericale* dela acest institut

Constantin Gurbanu, acum profesor suplinitor, dela început se ocupă de „cheia înaintării“, din prilejul unui raport al ministerului ungar de culte și instrucție privitor la învățământ. Și nici el nu întrelasă de a privi peste frontiera Carpaților, pentru a face o comparație. El constată, în comparație cu ungurii, că „frații de peste Carpați ne întind o dulce mângâiere, când îi vedem pe calea învățământului, atât de repede înaintând. Ei au înființat, înainte de aceasta cu 5 ani, o societate pentru învățătura poporului român“, împărțită în mai multe secțiuni județene, dirijate însă dela București (Nr. 2 pag. 11).

Deja în al treilea nr. al revistei, redactorul student Mihai Sturza face observări „modeste“ referitoare la organismul bisericii noastre. Până și studenții aveau atunci curajul opiniei proprii, accentuând, că „...chiar din partea veneratului Sinod eparhial nu vedem a se observa pe deplin, în pertractări și în decideri, sfera de competență chiar nici acolo, unde aceasta sferă este precizată“. Era adeca vorba de chestia calificației aspiranților la preoție, de a fi primiți numai cu 8 clase secundare (nr 4 pag. 25).

Se mai ocupa revista „Speranța“ și de alte chestii curente bisericesti de actualitate, cum erau: reducerea parohiilor și îmbunătățirea stării preoțești (nr. 6), — și tot pe vremea redactorului M. Sturza, întră în coloanele „Speranței“ chestiunea privitoare la despărțirea ierarhică de către sârbi (nr. 14; 15 etc.). Pe lângă chestiile profesionale și bisericesti din revistă, apare acum, în „foișoara“ ei, *Ioan Slavici*, scriind despre „Cresterea... junelor (fetelor) române“ (Nr. 8); mai apoi Nr. 10 despre Școala noastră, care trebuie să fie confesională, în contrast cu cea comunală și de stat, pe care o voiau ungurii.

Revista sudentească dela Arad, în care se făceau și publicările oficiale ale eparhiei, între cari și o vestită împotrivire a

¹⁾ A fost tatăl medicului prof. univ. Dr. Marius Sturza. La 1883, ca deputat în sinodul eparh., a propus strângerea materialului necesar și prelucrarea lui pentru a ne avea istoria eparhiei Aradului.

Sinodului eparhial către ministerul unghuresc, căruia îi solicită o subvenție de stat, potrivit, pe atunci și acte de aceste se publicau, zic: revista „Speranța” avertizează (în nr. 17, la pag. 139) pe „domnii asesori cari au onoarea de a fi membri în comisiunea examinătoare” (la examenul de calificare preoțească) să fie mai punctuali la asemenea cazuri”.

Asesorii, adica, înaintea cărora se făceau examenele de calificare preoțească, nu se prezentau regulat la datorie, din care pricină sufereau și cheltuiau zădarnic candidații.

Lui Mihai Sturza, care acum terminând școala teologică, se desfăcea de redacție, îi urmează dela 1 Oct. 1871 studentul de anul II. la teologie Vicențiu, mai apoi în călugărie Vasilie Mangra

Sub impulsul și conducerea acestuia „Speranța” își sporește în fond și în formă prestațiile sale gazetărești.

Pe lângă problemele bisericesti și culturale se adaugă și problemele de istorie bisericească cu articole ca acelea despre mitropolitul Maxim al Munteniei din neam de domnitori sârbi (Nr. 19, Nr. 20).

Redactorului acestuia nu-i sunt de ajuns problemele bisericesti curente, ci-l preocupă și ideea despre „necesitatea reuniunilor religioase peste tot” (Nr. 21), cari, cum vedem, d'abia azi au ajuns să formeze problemă curentă în Biserica noastră. Dânsul privește și mai din adins pe se' frontiera Carpaților și se ocupă de starea bisericeii în România. Are cuvinte precise și grele despre unele stări regretabile când constată că, în România liberă... preoții... nu sunt priviți decât de niște heloși, de jucăria unor oameni profani”. Și se revoltă pentru cazul preotului Grigorie Musceleanu, redactorul revistei „Biserica Română”, care fusese destituit de ministrul cultelor din funcțiunea de preot, pentru că în revista sa apăraseră drepturile bisericeii (Nr. 23 pag. 182).

Imediat în numărul următor revista (Nr. 24 pag. 190) păsește hotărât alături de partizanii din Bucovina ai lui A Șaguna, cari în „stările deplorabile” de acolo, „vor ști delătura stricăciunea ierarhică ce prepară acest episcop de 36 ani încoaci în biserica din Bucovina”. Era vorba de episcopul Hacman, un potrivnic al acțiunii de desrobire și organizare bisericească inițiată de Șaguna.

Revista „Speranța”, în tinereasca sa pornire de a căuta adevărul și de a-l privi în față, ajunge la polemici până și cu unul dintre asesorii referenți ai Consistorului. Discuția contradictorie era în legătură cu referentul școlar Gh. Crăciunescu și cu măsu-

rile consistoriale propuse de dânsul pentru înlăturarea a cinci învățători, între cari și bătrâni cu familie, cari astfel rămâneau fără pâine. Nu ne interesează substratul litigiului, ci altceva: referentul învinuit se justificase în coloanele gazetei „Albina“, iar combaterea justificării sale se face de cătră parohul și asesorul consistorial Ioan Damșa dela Seceani în organul studențesc, care era și monitor al Eparhiei.

Dar alt moment și mai ponderos este acela, că polemica se poartă cu mijloace urbane — în fond și în formă — pornind dela vorba lui Lessing, că oamenii nici până astăzi nu s'ar fi învoit cu nimica, dacă nîcîcînd nu s'ar fi certat între sine despre ceva. „Să ne certăm dară și disputăm, decîteori vom observa neadevărul... să ne disputăm dacă avem cauze pentru ce, și dacă sperăm că prin disputa noastră va dobîndi dreptatea..“

Polemica, deci, încă intrase în coloanele revistei studențești dela Arad („Speranța“ Nr. 23, 24), determinată de principiul adevărului și dreptății, chiar și când era vorba de actele oficialității bisericești eparhiale.

Prestațiile revistei studențești au atras asupra ei și atenția mitropolitului Andrei Șaguna, tocmai în această fază din viața revistei. Mitropolitul ținea să încurajeze revista, prin aceea, că la 22 Noemvrie 1871 exprima episcopului dela Arad, cu adresa oficială Nr. 337/1871, „complăcerea“ sa către redacția „Speranței“ și trimitea totodată redactorului Vinc. Mangra și preotului paroh Ioan Damșa — care trecuse dela uniți și era un condeiu remarcabil și el — și „corespondenților“ revistei o seamă din lucrările sale (Speranța Nr. 23).

Dar cuvântul înțelegător al mitropolitului A. Șaguna nu se oprește numai la acest act de apreciere personală a redactorului și colacoratorilor săi, ci merge mai departe. La 1 Dec. adeca dă o circulară (Nr. 337/1871) către părinții protopopi și administratori protopopești din arhidieceza Sibiului — ea e publicată și în „Speranța“ Nr. 24 — în care mitropolitul laudă acest organ al „teologilor români de religia noastră din Arad“ pentru că „lățește cunoștințe temenice, de care clerul și cărturarii noștri pot înavuși științele lor bisericești și școlare și cele istorice ale dezvoltării bisericei noastre celei mult cercate..“ Și deoarece mitropolitul vede, că această revistă „înaintează (promovează) pe terenul bisericesc unimea (unitatea) duhului întru legătura păcii și a bunei înțelegeri“, de aceea recomandă această revistă bisericească: „ca

să țină foaia aceasta și să facă pe cărturari și pe învățătorii noștri se prenumere la ea”.

În ciuda acestei aprecieri și încurajări însă, studenții teologi dela Arad trebuiră să-și înfășoare steagul. La mijloc erau întâi de toate dificultăți financiare. Deja la 1 Decembrie (1871) revista își amenința „abonații”, până și pe cei de pe semestrul prim al anului, că de nu vor plăti abonamentul îi va da de gol cu numele (Nr. 23 pag. 187) Se vede că abonamentele restante nu au intrat, căci de ar fi fost incasate, revista și-ar fi continuat apariția.

Dar în aceeași vreme autoritatea eparhială încă trebuie să fi simțit jena de a nu avea organul său propriu și de a se folosi pe mai departe de „Speranța” studenților săi, avizați ei de a lua lumină din lumina superiorilor lor. De aceea încă în ședința dela 13 Decembrie a Consistorului s'a autorizat o comisie din trei asesori consistoriali (Vicențiu Babeș, Ioan P. Desseanu și Iosif Goldiș) să pregătească un elaborat în vederea înființării, deja cu anul nou ce era în prag (1872), a unui „organ oficios”.

Noul organ care putu fi înființat d'abia în August al aceluiaș an — până la care dată, după încetarea silită a „Speranței” lumea românească de aici a rămas fără gazeta locală, — își luă numirea expresivă „Lumina” și fu încredințat, ca redactor, asesorului referent școlar din Consistor, Gheorghe Popa.

Cu alt prilej vom putea să ne ocupăm și de această revistă ce a trăit schimbându-și redactorul, până în vara anului 1875. De aici urmează iarăși o pauză până la sfârșitul lunei Ianuarie 1877, când apare noul organ existent și azi, „Biserica și Școala”.

Incheiem aceste lămuriri de ordin istoric-cultural și bisericesc, cu bine meritata laudă pentru generația de „teologi români dela Arad” de acum șase decenii trecute, și cu pioasă recunoștință pentru atâția lucrători culturali cari s'au ridicat din răsadul însuflețirii și curajului celor de atunci și și-au început binecuvântata muncă de condeiu și și-au făcut ucenicia atitudinii drepte și neșovăitoare, în coloanele revistei studentești „Speranța”.

„Vivant sequentes,!”

Gh. Ciuhandu

Joana Tolau

Scurtă istorie a Aradului

Așezare românească — fiindcă întâiaoară când i se pomeneste etnicul (1614) e arătat cu locuitori români și sârbi¹⁾, dintre cari întâii nu ni se spune să fie veniți de undeva, pe câtă vreme ceștialalți, sârbii, se arată că-s veniți cu șapte ani în urmă dela Lipova, — Aradul are aceleași începuturi ca toate așezările ținutului acestuia străvechi românesc: a fost un biet sat, fără nicio altă istoricitate decât aceea a satelor din ținut, până prin zilele lui Mihai Viteazul, când a fost ridicat deasupra celorlalte sate de oastea turcească.

Nimeni nu poate ști deci cari i-au fost începuturile. Numai istoriograful maghiari au fost atât de deșteți să spună (ca Márki, în vol. I. al istoriei sale arădane, pag. 59) că ungurii s'au oprit — nu-i vorbă — în cucerirea lor din zilele din urmă ale lui Ștefan I-ul (adecă acum o mie de ani, la 140 de ani dela presupusul lor Arpad) pe granița de azi dela Cenad, dar cineva pe care „l-o fi putut chema Arad sau Orod“, „va fi putut înainta încoace“ și „va fi putut întemeia Aradul sau Orodul“.

Falsificarea istoriei Aradului se 'ncepe deci cu originea localității.

Se continuă apoi cu numele: Arad = Orod, sau invers: Orod = Arad.

Nu voi arăta aci pentruce Orodul, care a fost pe locul Glogovățului, la răsărit de Arad, nu se poate confunda cu Aradul. Am arătat o cu toată prisosința în foiletoanele „Aradul și Orodul“ din „Ecoul“ (Arad) 1934. Voi sublinia numai atât: că Márki, dela care pornește c nfundarea acestor două localități, le-a declarat în 5 rânduri localități diferite, până la 1892, când i s'a comandat să revizuiască în vederea așa-zisului mileniu istoria Aradului. Toți cari s'au ocupat până la acea dată (1892) de Arad și Orod, le-au declarat deosebite.

¹⁾ Márki, Arad tört., II, 60, și 62 nota.

În vreme ce Orodul (cetate comandată și 'n al 13-lea secol de centurioni și de hodnogi români, și reședință de capitlu canonicesc și de vîldicie catolică onorifică apărute probabil pe urmele unei mănăstiri sau chiar episcopii românești) e pomenit încă din secolul al 12-lea, Aradul se pomeniște documentar numai din secolul al 15-lea.

Până la turci, cari au șters în secolul al 16-lea depe fața pămîntului cetatea clericală dela Orod, a stat sub iobăgia Orodului.

Turcii și-au fixat mai apoi aci un comandament. *De atunci începe înălțarea Aradului.*

Cu puțin 'nainte de Mihai Viteazul, Aradul ajunge pentru foarte scurtă vreme sub principii ardeleni. A stat în vremea aceea sub comanda românului Ioan de Săliște, care a făcut aici o cetate improvizată, și care mai cu seamă trebuie ținut minte pentru că trecând apoi în oastea lui Mihai Viteazul, a fost cumplit schingiuit de unguri la Șiria, după căderea întâiului unificator al românilor.

Nu e însă numai aceasta ceea ce se poate spune cu privire la Arad în legătură cu represiunea ce-a urmat căderii lui Mihai Viteazul. Avem adresa unui document din care ar rezulta, că Mihai Viteazul a hotărît și pe-aproape de Arad românizarea administrației (Szilágyi, Erdélyi Orsz. Eml. IV. 526). De altă parte, alături de Ioan de Săliște se aflau în jurul lui Mihai la Decea și la Mirăslău, în contra lui Basta, și oști dela Ineu și Lipova (Márki, Arad tört. II, 33). Represiunea s'a întins deci până la Arad. La 1614 românii din Arad, din Lipova și din împrejurimi, trimit o deputație în țara ungurească ce mai rămăsese neocupată de turci, să-i scape de ungurii ardeleni, că de nu, ei se dau cu turcii (Márki, l. c. II, 60). E întâia mențiune despre românii Aradului, urmată de o alta din acelaș an — în Erd. Orsz. Eml. VII, 184—5.

Erau la această dată români în Arad. Nu erau însă numai ei. La 1607 au fost mutați aici dela Lipova un număr mai mare de sârbi. Nici o pomenire nu-i despre alt neam de oameni la Arad, nici până 'ntr'asta nici după asta, cu excepția reprezentanților puterii turcești, până la izgonirea turcilor. E logic deci să se constate, că românii sunt autohtonii Aradului, dupăce mai 'nainte încă de colonizarea sârbilor se pomeniște aici biserică ortodoxă.

Până să fie izgoniți turcii de aici la sfârșitul secolului al 17-lea, Aradul a cunoscut sub ei o uriașă înflorire. Călătorul turc Evlia Celibi a văzut aici târguri vizitate de 70–80 de mii de oameni, și a găsit instituții turcești câte n'ai crede.

După plecarea turcilor de-aici, etnicul românesc și sârbesc al orașului s'a 'mpestrițat cu o colonie din ce în ce mai numeroasă de nemți.

In prima parte a secolului al 18-lea au apărut apoi întâii unguri (cf. Fábrián, Arad leirása, I. 151), veniți după mutarea aici a prefecturii.

Tari și mari erau în această vreme la Arad sârbii. Aveau aici garnizoană proprie, în așa-zisul oraș sârbesc, alcătuită din d'ai lor și din români. Primăria și-o aveau de-asemena separată de-a coloniei nemțești. Târgurile mergeau după sărbătorile lor și ale noastre: la Sânjorz și la Sâmedru. Episcopia ortodoxă, mutată aici la începutul secolului al 18-lea, era de-asemena acaparată de ei.

În a 4-a decadă a secolului 18. s'a întâmplat însă o mare represiune asupra sârbilor, din pricină că se apucaseră pe Murășul inferior să provoace răscoale. Au plecat atunci cu ghiotura în Rusia, unde — precum a arătat păr. dr. G. Ciuhandu — au întemeiat sate cu nume arădane.

Locul evacuat de ei s'a umplut cu români. La 1774 românii erau în preponderență, nu numai în ce privește numărul, ci și proprietățile, precum o arată statistica nominală a lui Lakatos (Arad tört II). La 1777, precum arată la pag. 54 din vol. II al „Istoriei Aradului“ același O. Lakatos — dintre 8153 de locuitori ai Aradului 5595 erau „ortodocși români“, 2434 romano-catolici, 124 israeliți, adică în procente: 72.59% „ortodocși români“, 27.4% romano-catolici, 0.01% israeliți. Statistica aceasta, făcută de episcopia romano-catoică a Timișorii, greșește de sigur. Înglobează la români și pe sârbi, cari judecând după statistica dela 1774, vor fi fost până la 1500 de suflete.

*

În secolul acesta, fiindcă sârbii nu 'ncepuseră încă să se ungarizeze și erau bisericeste una cu românii, asupririle oficialității — pe atunci mai mult cu caracter nemeșesc și antiortodox — se îndreptau în contra lor și a românilor. Se citează nenumărate cazuri de silnicii și barbarii îndreptate 'n special în contra breslelor.

La începutul secolului următor — al 19-lea — odată cu mișcarea pan-maghiară ce a urmat morții lui Iosif al II-lea și răscobalei lui Horea, și care la Arad a dus la 'nființări de bresle maghiare cu nemiluita, la încercări de a impune limba maghiară, la prigonirea lui Moise Nicoară și-a celorlalți conducători ai mișcării naționaliste românești, sârbii ajung în conflict acut cu românii, cari cereau românizarea ierarhiei bisericești, și totodată se apropie social de unguri, începând să se ungarizeze.

Se cunoaște prea bine această epocă a lui Țichindeal, a lui Moise Nicoară, a înființării școlii normale, a luptei pentru românizarea scaunului vlădesc.

I-a urmat acestei epoci a doua epocă premergătoare revoluției lui Kossuth, deci o epocă de și mai pornită acțiune maghiarizatoare. De atunci datează românizarea scaunului vlădesc, dar tot de-atunci datează și 'nceputurile unui curent de apropiere socială de unguri, care avea să ducă la bizare tovrășii cu koșutismul, continuate apoi, după absolutism, cu slăbiciunile politice ale unora dintre conducători, din fericire foarte repede dominate de naționaliștii intransigenți. Să adăugăm că din anii aceia premergători revoluției lui Kossuth, este și frauduloasa proclamare a Aradului ca municipiu, făcută în scopul maghiarizării orașului.

În anii ce au urmat după scurtul absolutism care a domolit pe șoviniștii lui Kossuth, acțiunea de maghiarizare a luat un avânt din ce în ce mai agresiv, cu atât mai de efect cu cât din vremea aceasta, îndeosebi după desființarea dela 1872 a breslelor, încep să se 'nmulțească încuscririle cu străinii, să scadă proprietățile românești, să fie frecventate școlile maghiare.

Instituțiile bisericești, presa ce a 'nceput să se 'nfiripe pe lângă episcopie ajungând apoi după înființarea ziarelor politice să conducă politica de rezistență a românilor din toate ținuturile subjugate de austro-ungari, apoi organizația politică ce am avut-o aici și celelalte organizații în frunte cu banca „Victoria“, s'au îngrijit să țină mereu trează conștiința națională a românilor din Arad, pregătindu-i pentru ziua cea mare. De asemenea e însă adevărat, că în măsura 'n care mișcarea aceasta naționalistă radia dela Arad în cele mai îndepărtate ținuturi robite, Aradul românesc începea să se piardă: din pricina desnaționalizării ce se 'ntâmpla pe cale socială. E dureros și numai să te gândești, care ar fi fost perspectivele dacă anul desrobirii mai întârzia!

I-a fost dată însă Aradului o mare compensație pentru cât

a suferit și a pierdut. Desrobirea Ardealului se leagă de numele lui. Aici a fost întâiul comandament al armatei românești a Ardealului — al gărzilor naționale, — aici s'au respins propunerile lui Jászai, aici s'a hotărât și s'a pregătit adunarea dela Alba-Iulia.

Nu se putea o mai glorioasă încheiere a unui trecut de Jupte și de suferințe.

I. T.

Impăcarea „Tribunei“ cu „Românul“

„De cine îl iubește Dumnezeu, îl ceartă. Așa ne-a certat Dumnezeu și pe noi ca să ne aducă la rezonul unirei sufletești în fața evenimentelor din Balcani în 1913, a tentațiunilor lui Tisza de capitulare în 1913—1914, a încercărilor de sub războiu, a revoluției țărănești din 1918, a zilei de 12 Octomvrie din Oradea și a celei de 15 Octomvrie din Budapesta, a zilei de 1 Decemvrie 1918 din Alba Iulia, a revoluției comuniste și a zilei de 4 August din Budapesta. Ce a fost în luptele noastre omenesc, s'a stins. În istorie se pomenesc numai creațiunile indivizilor și generațiilor. Sunt fericit la bătrânețele mele când mă pregătesc de calea la „casa tatălui meu“ că pot muri împăcat și cu cei certați și cu conștiința curată. Dacă mai e cineva supărat în sinele său pe mine, să o spună ca să mă împac și cu el creștinește. Două specii de oameni sunt de compătimit. Cei ce se rușinează de sărăcia lor și cei ce nu se știu împăca. Primiți această învățătură dela mine.“

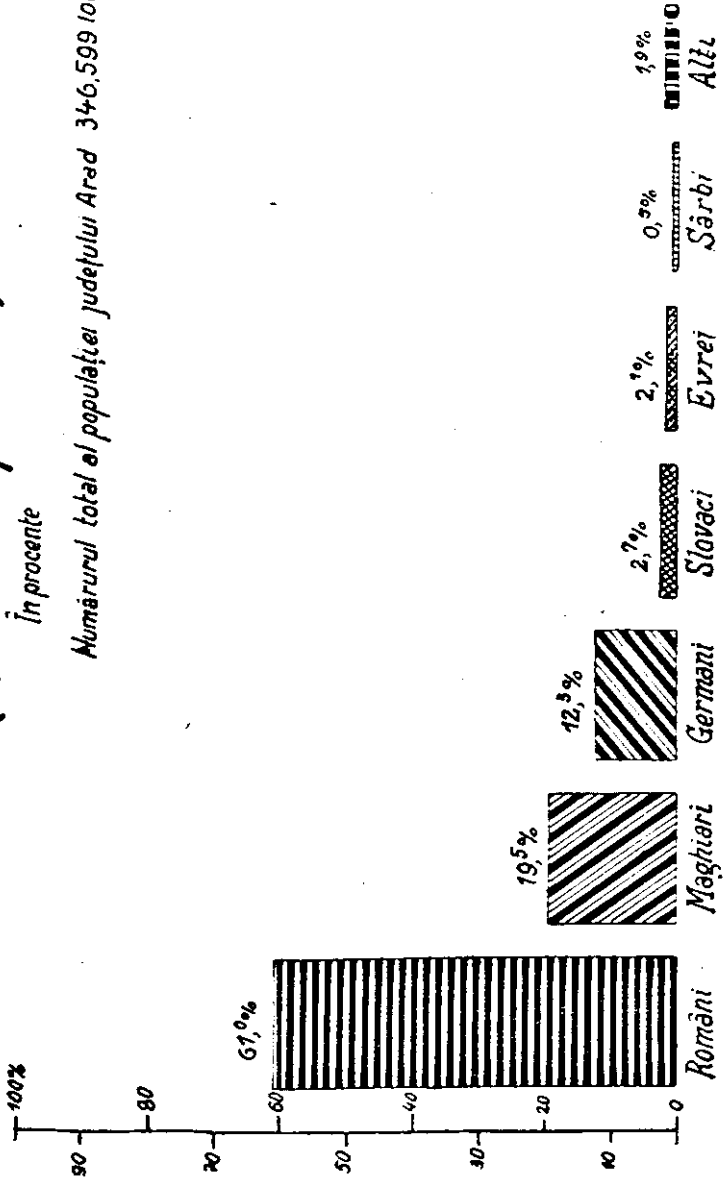
(Din broșura episcopului Roman Ciorogaru:
«Speranța, Lumina, Biserica și Școala, Tribuna»,
pag. 35).

Dela expoziția antirevizionistă

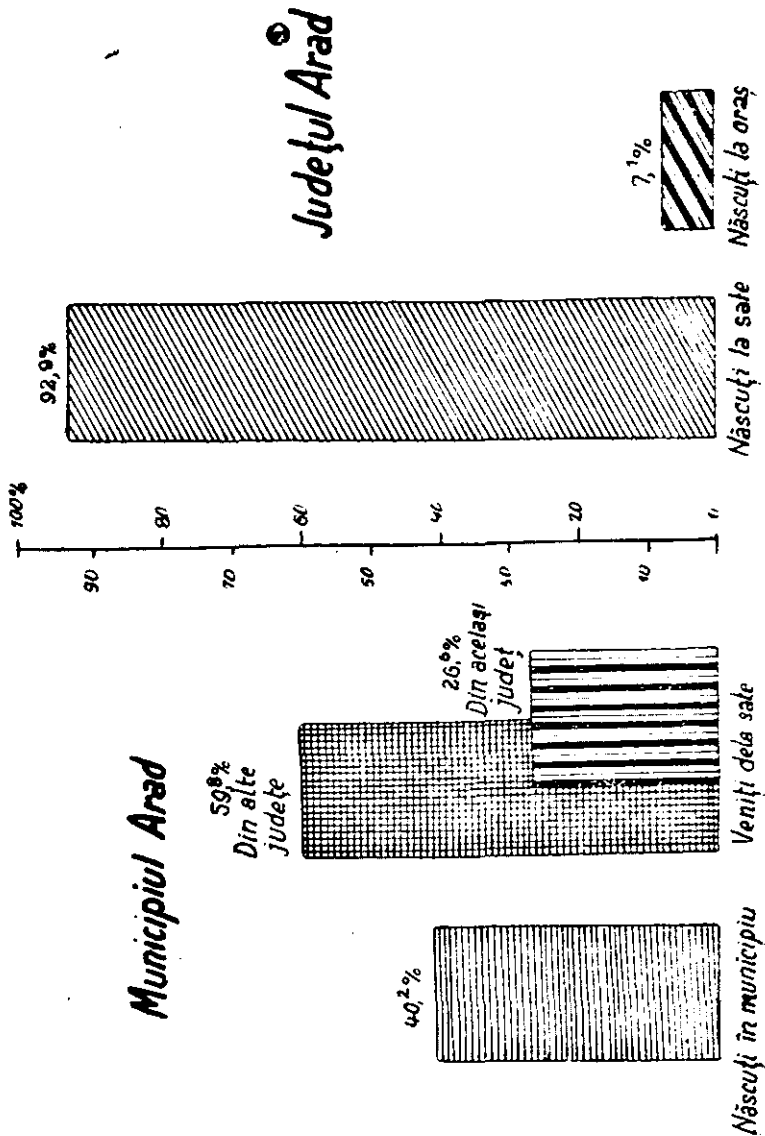
Populația județului Arad pe neamuri (Inclusiv municipiul Arad)

în procente

Numărul total al populației județului Arad 346.599 loc

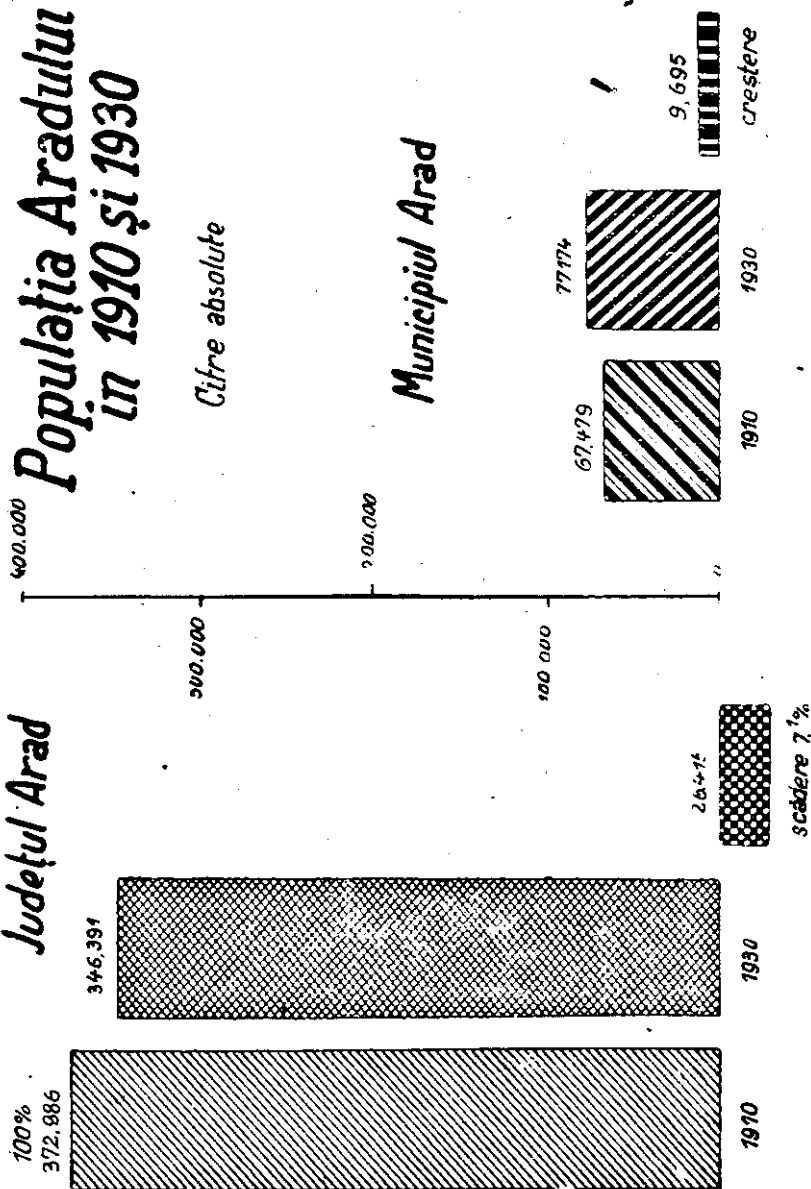

Proveniența imigrațiilor în

Județul Arad

Populația Aradului în 1910 și 1930

Istoria Tolan:

Ungurii din ținutul Aradului

I.

Istoriografia maghiară privitoare la ținutul arădan — mai vastă decât a oricăroră dintre județele fostei Ungarii — a afirmat și s'a căznit să dovedească și despre acest ținut ceea ce au pretins istoricii maghiari despre aproape toate ținuturile Ungariei de ieri: că a fost ocupat de unguri încă din primii ani ai descălecatului maghiar între Dunăre și Tisa, ba încă, că a fost și maghiarizat atunci.

Neseriozitatea acestei afirmații am arătat-o în baza chiar a documentelor istoriei maghiare, într'una din cele dintâi conferințe ale Ateneului popular din Arad¹), dovedind că e deplin adevărat și cu privire la ținutul Aradului ceea ce a demonstrat istoria românească despre târzia ocupare a Ardealului de către unguri, și în plus că Murășul a fost un mai greu drum pentru maghiari către inima Ardealului decât Someșul și Crișul-Repede, încât a trebuit ca năvălitorii, ajunși la Uioara și la Alba Iulia pe Someș, peste Sălaș și cred că mai apoi pe Crișul-Repede, să încerce o pătrundere spre Hunedoara și spre ținutul nostru dela deal la vale²).

Imprejurările pătrunderii ungurești în ținutul Aradului sunt până astăzi foarte tenebroase. Atâta e cert: că nu există o singură dovadă să fi fost ocupat cu arma; că după înșiși istoricii unguri, expediția militară pe Murăș în sus — dacă Murășana, capitala voivodatului românesc al lui Ohtun, a ajuns în dependență de mititica Ungarie a lui Ștefan I-ul și de biserica lui catolică printr'o asemenea expediție, pomenită numai în confuza poveste „Vieța Sfântului Gerard”, și nu prin altă împrejurare, izvorită mai probabil din stări de lucruri bisericesti — s'o oprit tocmai pe granița trianonică de astăzi, și asta după aproape

¹ „Ținutul arădan pe vremea începuturilor stăpânirii ungurești”, rezumată în „Cuvântul”, 7 Nov. 1931.

² O altă presiune, precum se va vedea mai la vale, prin intermediu bisericesc românesc, asupra luncii Crișului-Alb, a venit peste Orade.

un secol și jumătate dela apariția ungarilor între Dunăre și Tisa³⁾; și că și după aceasta, până după tătari, nu se poate arăta 'n acest ținut un singur nume de comandant, de „comite“, de față bisericească, de iobag măcar, despre care să se poată spune (ne-transcriindu-l ad libitum pe ungureasca de astăzi!) că este unguresc⁴⁾, în schimb majoritatea numelor originale ce se cunosc, sunt de voivozi, de „comiși“, de patroni de mănăstiri, de comandanți de oaste, de oșteni, de pristavi, de oameni simpli în sfârșit, revendicabili fără ezitare pentru neamul nostru.

Dacă însă un amestec etnic nu se poate constata, stăpânirea de dincolo de granița de-atunci și de azi a trebuit să caute și să aibă un alt amestec aici: economic, impus de nevoia ei de sarea Ardealului. Agenții i-au fost mănăstirile, convertite și întrate 'ntâi în legături cu ungurii nu prin ocupație, ci prin intermediul românilor de-aiurea ajunși în dependență de unguri.

Mănăstirile de-aici, toate 'n legătură cu câte o veche deci neungurească cetate, ce s'a păstrat și mai apoi sub putere militară românească și sub voivozi români,⁵⁾ erau orientale, — ceea ce pentru epoca de-atunci, cu slavii demultișor dispăruți din aceste părți⁶⁾, nu înseamnă o prea mare deosebire de catolicism, ca odată 'mbrățișat catolicismul (de nu cumva continuat) de românii mititicei Ungarii de-atunci, să nu-l fi putut adopta și unii de-aici, mai ales că puterea bisericească în Ungaria (și asta 'nseamnă că și cea militară și politică) a fost în bună măsură până aproape de epoca Angevinilor în mâni românești, precum vom arăta-o altădată. Prin secolul al XII-lea o mare parte dintre mănăstirile de-aici, recunoscute ortodoxe chiar de unii istorici unguri⁷⁾, se pomenesc deci catolice. Asta nu înseamnă c'au devenit etnicește ungurești. Au devenit numai agenți ai străinului, care li-a dat

3) V. Márki, Árad, tört. I, 59. Deasemenea vestita recunoaștere de acum trei ani a profesorului univ. dela Pesta Eckhard Ferenc (Magyarország tört. p. 21) că „teritoriul așezării (ungurilor) coincidea aproximativ cu cel impus peste o mie de ani Ungariei cîntîte prin pacea dela Trianon“. V. în privința granițelor de atunci ale Ungariei și Eckhardt, ibid. p. 55, 57, 58, 67.

4) Despre cei din familia Cenad vom vorbi mai încolo.

5) V. comandanții și ostașii Orodului la proba de foc dela Orade, Márki, l. c. I, 110; ibid. p. 144 comes Petrus Niger, p. 92. comes Kolad, p. 95 comes Clemens al lui Belenic, p. 77 comes Bud, etc. Familia Bizerea era și la 1500 stăpâna cetății cu același nume, — cf. Pesty Fr., Á szörényvm. hajd. oláh ker., p. 25.

6) Iorga, Ist. Rom. din Árd. și Ung. I, 28—29.

7) Coloman Juhász, Stifte der Tschander Diözese im Mittelalter, p. 22.

hârtii de concesi și de obligații în privința transportului de sare, și hârtii de proprietate care de sigur nu erau la început decât o confirmare de proprietate veche. Firește, ar fi deosebit de interesant să se urmărească cum prin extinderea prin arbitrar donății regale a puterii acestor mănăstiri, s'a făcut și aici începutul sclăviei, contrară spiritului de organizare socială românească. Inceputul acesta de schimbare socială, care avea să ducă la o schimbare politică, și care a contribuit la 'nstrăinarea populației de acești agenți ai străinilor, făcând-o să se păstreze ortodoxă și românească până la capăt, nu e însă, cred, datorit numai mănăstirilor: cum voivodatul românesc al Moresanei se 'ntindea până la Tisa, și cum între Tisa și Dunăre era și o populație românească — toate cercetările noastre o constată — care făcea legătură cu românii dovediți documentar ai Panoniei, conducătorii români de-acolo (indeosebi capi bisericești) au importante legături ereditare de proprietate, în toate timpurile până la tătari, cu ținutul Aradului; iar sistemul nou, unguresc, al sclăviei, împământenit acolo, va fi 'nceput să se 'ntroducă aici și printrânșii. E un fapt istoric deosebit de important, care explică mai mult decât tot carul de monografii ungurești începuturile extinderii stăpânirii maghiare încoace. Aici nu e locul decât să-l semnalăm.

Dintre mănăstiri, trei sunt cât se poate de elocvente în privința rolului lor arătat aci:

Bizerea depe Murăș, pentru patronajul ereditar al căreia un român cumplit, episcopul catolic de Moresana, Bulchu Lad de Bizere, om aulic, fost cancelar regesc, cu legături de sânge în Panonia și de proprietate în raza românească (cu toponimie arădană) dintre Budapesta și Tatra, a vărsat sânge și s'a împotrivit chiar Sfântului Scaun.⁸⁾

Mănăstirea *Dănuș* (Dienesmonustura) din părțile Inelui, fundație a familiei de voivozi Beche-gregor, care a dat descendenți un Onth (mai sigur Onci decât Ant=Oant), Lelu (în niciun caz ungurescul, de formație nouă, Lehel) și episcopi de Orade și Vaș, datorită cărora o parte din Lunca Crișului-Alb, nu numai prin moștenire ci și prin cumpărări, a ajuns să dea zăciuală capitlului catolic din Vaș,⁹⁾ iar o altă parte să stea multă vreme în legături cu Oradea¹⁰⁾, ca o explicație, poate, a atârării între-

⁸⁾ V. foiletonul nostru din „Dramul Nou”, Cluj, I, 8, din 20 Mai 1931.

⁹⁾ Diploma G. din Fabian, Arad vni. leirăsa, I.

¹⁰⁾ Țipartenența la episcopia de Orade a Vădasului și Aței, aceasta numită după comitele bihorean Atea.

gului ținut al Aradului de voivodatul Bihorului, ăcreditată greșit de notarul anonim. De notat că întâia mențiune despre prezența românilor în ținutul Aradului, la cei mai mulți istorici unguri, 1318, e tocmai în legătură cu satele valahe (olahales), ale acestei mănăstiri, din ținutul Ineutui¹¹).

Mănăstirea *Orodului*, depe locul Glogovășului de astăzi românească dela origine nu numai pentrucă cetatea ei s'a păstrat sub voivozi români și sub putere militară românească și după apariția aici, pela sfârșitul sec. al XII-lea, a vlădiciei onorifice și a capitlului de canonici catolici, ci și pentrucă există mențiuni despre o episcopie ortodoxă a Orodului¹²).

Mănăstirile arădane au trecut în slujba catolicismului maghiar prin sec. al XII-lea. Efectul acțiunii lor a rămas nul. Prepozitura Orodului căpătase dreptul judecării cu fier înroșit în foc și cu apă fierbinte, dar nu există o singură dovadă să-l fi exercitat, ba în sec. al XII-lea castrensii ei se duc la proba de foc la vlădicia din Orade¹³). Protopopii de Orod, rezidenți din anii ultimi ai domniei lui Ștefan I-ul la Moresana, nu și-au pus piciorul mai bine de un secol în protopopiat¹⁴), iar că ar fi activat după aceea nu există nicio dovadă până după tătari. În ajunul năvălirii tătarilor parohiile acestui protopopiat (abia 13 la număr) sunt încă tot parohii *in spe*¹⁵). Iar în sec. al 14-lea, la 1384, prepozitura dela Orod e încă nevoită să pronunțe blesteme ca să nu-i împiedece localnicii refacerea catedralei¹⁶). Să mai adăugăm că parohiile celuiilalt protopopiat, de Zombol, sunt false, ca și protopopiatul. Protopopiatul acesta atârnător tocmai de Agria, cu parohii la Gașsa, Comlouș, etc., n'are de ce fi căutat aici, când un Zombol

¹¹) Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy, II, 131—132, și Márki, I. c. I. 500, Drăganu, Românii în sec IX—XIV, etc., p. 304. Despre relațiile acestei mănăstiri, Márki, *ibid.* 85,260,261.

¹²) V. nota 5. — Despre o probabilă episcopie ortodoxă de Orod, v. Márki, I. c. 69 și nota 2

¹³) Vezi mai sus nota 5.

¹⁴) Márki, *ibid.* 74.

¹⁵) *Ibid.* 73: „Nici un document nu dovedește că ar fi funcționat în ele vre-un paroh în epoca arpadiană“ (până la sfârșitul sec. XIII).

¹⁶) *Ibid.* 167. V. și *ibid.* 90. — Adăugă la această rezistență ortodoxă Fessler, „Die Gesch. der Ungarn und ihrer Landsassen II. 1815, p. 35: Ținutul e.a locuit în cea mai mare parte de ortodocși“ (sec. XII). Despre mănăstirile ortodoxe din ținut de după regele Ștefan I. v. Iuhasz. I. c. 22 și 29, nota 32, apud Schaffarick, Gesch. der Slaven Apostel Cyrill und Method und der slav. Liturgie, 139—40, și „Slovenest“ an. 1863 și 1864 și Magyar Sion. II. 1864, 472-3, 703 seq.

și când toate parohiile sale se găsesc și 'n regiunea (cu toponimie arădană) a Agriei.

Rămân singure următoarele dovezi, — vom vedea dacă pot să fie numite astfel, — ale unui, să-i zicem, direct și efectiv amestec unguresc înainte de tătari în acest ținut:

1.) Comiții din familia Cenad. Familia aceasta însă, cu descendenți din sec. al XI-lea ce se numesc Calan, Belenic, acesta patron al gropniței familiare *ortodoxe* dela Oroslamus¹⁷⁾, cu rude bănățene și mai apoi panonice cari iarăși sunt cât se poate de suspecte¹⁸⁾, e — mi se pare — ungurească numai în inchiuirea istoricilor unguri și-a autorului bizarei povești „Vita Sancti Gerardi“.

2.) Parlamentul dela Orod al lui Bela al II-lea Orbul, poate totuși mai curând dela Orodul de-aici decât dela cel din Ung, parlament dela o dată nesigură din sec. XII-lea, înecat în sânge de boieri ortodocși. Nu e nimic lămurit până astăzi cu privire la această dietă, ale cărei legături cu chestiunea românească le-am mai semnalat într'alt loc¹⁹⁾. Din punctul de vedere care ne interesează aci, al amestecului unguresc în ținutul Aradului, să se rețină însă că dieta s'a ținut într'un loc ocazional ca pe vreme de goană de-alungul țării după niște răsculați.

3.) Inventarul dela 1138 al mănăstirii Demeș din ținutul Budapesta - Strigoniu, în care figurează satul Sahtu, cu locuitori cu nume românești și unii cu nume maghiare cari sunt însă calificative de batjocură, obligați s'aducă cu două corăbii de șase ori pe an sare „de ultrasilvanis partibus usque ad forum Sumbuth“²⁰⁾. Singură această ultimă determinare însă, ar putea să inspire că e vorba despre un sat și despre iobagi depe malul Murășului arădan, dar Sâmbătenii, popular Subotel, nu știu să figureze undeva sub forma Sumbuth, iar identificarea aici a satului Sahtu pentru că mai figurează 'n diplomă și Hidegkut, care

¹⁷⁾ Juhász, Stifte, etc, 16, 66. — Mănăstirea Oroslamus era ortodoxă, de rit bazilitan, și s'a păstrat astfel „până prin sec. al XIII-lea“, — Juhász, ibid. 65; era locul de ngropare a familiei Cenad, — cf. Ortway, în Századok, 1891, 273.

¹⁸⁾ Familiile Bar-Kalan, Nana de Ser, etc. Vom reveni cu alt prilej când vom trata despre legăturile cu Aradul ale episcopilor panonici. După Călan s'a numit un sat medieval din vecinătatea Aradului. Numele e dealtfel obișnuit în toponimia românească.

¹⁹⁾ „Istoria Ardealului în lumina topontmei“, în „Drumul Nou“, Cluj, no. 38, 1931.

²⁰⁾ Oct. Lupaș, „Villa Sahtu“, în „Hotarul“, I. no. 1.

e numele unguresc mai nou al Gutenbrunului de astăzi din vecinătatea Sâmbătenilor, o exclude împrejurarea că un Hidegkut există și în părțile lui Demes, în jud. Piliș, județ — de altfel — cu o bogată toponimie arădană²¹).

4.) Mănăstirea cistercită dela Igrîș a lui Andrei al II-lea, singura din ținut, căreia i se cunoaște data înființării (sec. XIII), Igrîșul e însă în vecinătatea imediată a vechei Moresana, căzută la unguri depe vremea lui Ștefan I-ul, și e încorporat la Arad abia din anii din urmă.

5.) Jurisdicția cu fier înroșit și cu apă fierbinte a vlădiciei catolice dela Orade asupra acestui ținut. Dar se 'ntâmplă ceva cu totulul nostim cu aceste probe de foc: cei din ținutul Aradului, cați de monograful Aradului Márki ca locuitori ai unor sate arădane, sunt dați de monografiile județelor Borșod și Heveș din dreapta Tisei (nord de Solnoc), ca originari de-acolo, deoarece toponimia arădană se repetă din pricina transumanței românești și în acele județe²²).

Chiar, însă, dacă aceste singure „dovezi“ ar însemna 'n ținut, nu se poate deduce din ele niciun amestec etnic. Dimpotrivă, numele celor judecați la probele de foc dela Orade sunt românești, sau de origine slavă.

II.

Aceasta, schițată aci, a fost situația până la tătari.

Ar fi intervenit o schimbare în etnicul și 'n stările din apusul județului în jumătatea a doua a sec. al XIII-lea, dacă ar fi lucru dovedit că s'au așezat și aici cumanii, și dacă acești cumani ar fi integral de neam unguresc și nu ar fi în mare măsură români²³).

²¹) Numele vechi, la Márki, l. c. I, 203, și la Csánki, Magy. tört. földrajza, I, 771, al Gutenbrunului, ar fi fost Hidegfew; despre Hidegkut din jud. Piliș v. Csánki, ibid. 13, și totacolo o samă de sate din regiunea Budapestei cu toponimie arădană.

²²) Despre voivozii români ai acestor județe v. art. nostru „Expansiunea românească peste Tisa“ în „Cuvântul“, 16 Apr. 1933.

²³) Spre deosebire de Márki, l. c. I, Coloman Juhász, Bistun. etc., p. 182, îi plasează pe cumani pe stânga Murășului, în Torontal. — Despre surprizele interesante ce ni le rezervă chestiunea cumaniilor din Ungaria, am mai vorbit în „Expansiunea rom. peste Tisa“, în „Cuvântul“, no. c. și no. din 23 Apr. 1933, deasemenea în foiletonul „Dialectele cumane din l. magh.“, Aprilie 1933. — Vezi deasemenea Iorga, Ist Rom. din Ard. și Ung. I, 32, și Drăganu, Rom. în sec. IX—XIV., etc. (indice).

În secolul ce a urmat, Ungaria Angevinilor și-a extins prea departe granițele, ca să mai poată fi discuție dacă a trecut și peste ținutul Aradului. Feudalismul ce s'a început în Ungaria atunci, a adus schimbări mari și în proprietatea arădanilor. Regii făceau danii de moșii, socotindu-și al lor tot pământul țării. Boierii autohtoni trebuia să-și ia și ei hârtii de proprietate dela curte, și să se dea — ca religie, ca modă, ca sentimente — de partea stăpânirii. Aceasta, și apoi vecinătatea noilor moșieri maghiari din ținut, a impus încuscări cari au precipitat înstrăinarea lor de români.

E de sine înțeles că schimbările acestea au implicat schimbări și în etnicul populației. S'au ivit, ca întotdeauna pe lângă o curte boierească, și pe lângă o cetate, subalternii străini de o lege cu domnul de pământ, cu domnul de cetate.

Dar zdrobitoarea majoritate a populației a rămas neungurească, românească, sub voivozii proprii, la județele cărora prepozitura Orodului, judecătore de altfel în chestiile cari nu se încadrau în jus valachicum, își trimetea încă și în sec. al XV-lea reprezentanții.

III.

Au venit apoi turcii, aducând în viața ținutului o perturbare ce a ținut până după Mihai Viteazul.

Istoricii unguri, și după dânsii și unii monografi români, le blestemă în fel și chip ocupația, dar precum am arătat-o și aiurea²⁴⁾, stăpânirea lor peste aceste locuri românești a fost pentru românism o adevărată binefacere, oricâte-ar fi fost individualele suferințe ce le va fi adus îndeosebi la început, în multele decenii până la stabilizarea ei în sec. al XVII-lea, înaintașilor noștri. În afară de faptul că românii aproape de pretutindeni ajunseseră acum una, sub o suzeranitate (cei de peste Carpați), pe care Ștefan cel Mare o găsea prin lăsământul de pe patul de moarte preferabilă oricărei alteia, și sub o ocupație (cei de aici) care oricât de păgână și de vitregă, tolera biserici românești *până și în Buda*¹⁾ și ocrotea sau chiar stimula prin colonizări o expan-

²⁴⁾ Monografia „Meseriașii români din Arad“, în „Ecoul“ (Arad) Oct. 1933.

¹⁾ „În afara cetății (Buda) sunt trei biserici valahe; acești valahi sunt creștinii cari au fost aduși cu miile la repararea Budei și au fost scutiți de orice bir“, cf. Evlia Cselibi török világotazó magyarországi utazásai 1660-1664, v. I., 1904, pag. 250, trad. Káracson Imre; v. despre acești români și p. 28. —

siune românească în pusta maghiară²⁾, deci în afară de stimulul ce l-a dat spre unirea ce avea să se întâmple sub Mihai Viteazul, din punctul de vedere ce ne interesează aici stăpânirea turcească a adus o descotorosire aproape totală a ținutului de intrușii unguri. „După 1566 (data inexactă a desființării Orodului prepozituri catolice în luptele cu turcii, — n. noastră), moșiile preoțești (adică catolice, n. n.) s'au prăpădit total, iar cele mai multe vechi familii nemeșești (deci minus unele românești, n. n.) și-au căutat aiurea fericirea“, — spune cu privire la ocupația turcească de aci Márki³⁾, istoriograful cel mai șovinist al Aradului. „După plecarea turcilor (?) — spune același autor⁴⁾, — românii dela munte dau năvală spre câmpia arădană, luând locul deținut înaintea turcilor de unguri“; iar într'alt loc⁵⁾: „Războaiele contra turcilor, ungurii (de aici, n. n.) au fost aproape total desființați“, adăugând că, apoi, „înființarea armatei grănicerești sârbești a schimbat total etnografia Murășanei“. Așijderea constată dispariția totală a proprietății catolice din ținut Somogyi⁶⁾, iar în altă parte⁷⁾ dispariția ungarilor de aici și întărirea „străinilor“.

N'o să credem, firește, că au plecat de aici și toți oropsiții iobagi unguri (câți dintre descendenții lor vor fi fost tot unguri pe când a revenit după izgonirea turcilor stăpânirea austro-ungară?), dar dacă istoriografia maghiari se pronunță astfel despre etnicul ținutului arădan din vremea stăpânirii turcești și din vremea de după turci (vezi mai sus, la Márki: „după plecarea turcilor, românii dela munte dau năvală spre câmpia arădană“), n'o să tragem o concluzie falsă de care se feresc înșiși istoricii unguri, din toponimia sau onomastica ungarizată (copiată de cancelariști sârbi, sau scrisă poate chiar de cancelariști unguri) a

Despre liberalismul turcesc față de locuitorii ținutului nostru, v. monografia noastră „Meseriașii români din Arad“. Despre protecția dată în șapte rânduri mănăstirii dela Bodrog, v. Szentkláray, A szerb monostoregyházak tört. eml. Délmagyarországon“, p. 26-27.

2) Greșit socotea Borovszky, Egy alaj bej telepítése, că colonizările de raiale ce le arată la pag. 14, din jud. Arad, Bichis și Cenad (1667), au fost colonizări numai de sârbi. — Români în sangeacul Seghedinului, la Vélich, Magy. török kincstári deszterek, II. 276.

3) Márki, I. c., 174.

4) Osztrák magy. mon. írásban és képen, p. 445.

5) Peró lázadásá, Bpest, 1893, p. 14.

6) Arad vm. néprajzi leírása, vol. III. P. I. din „Arad monogr.“, 1912 p. 4.

7) Ibid, p. 5.

defterelor turcești. Arădani și lipovanii dela 1614, cari amenință pe austrieci că se dau cu turcii dacă-i lasă pe mâna principatului ardelean, au toți nume ungurești, și totuși Márki însuși îi numește „valahi“¹⁸⁾

IV.

Prin urmare:

Ungurii de astăzi din ținutul Aradului sunt unguri noi.

Unii — câți-va! — au venit încoace singuri sau rătăcindu-se pe-aici. Ceilalți sunt colonizați.

La Arad — așezare românească, dela 1607 românească și sârbească, cu respectiva coloratură turcească în timpul ocupației musulmane care a făcut din ea oraș, românească-sârbească și 'n mică măsură germană după turci, — întâii unguri apar la 1703*). La 1774 românii reprezentau încă circa 70% din totalul populației și circa 60% din totalul proprietarilor de case; la începutul sec. al XIX-lea orașul era încă tot românesc, sârbesc și nemțesc, și în măsură mică de tot unguresc¹⁾.

In județ — după monografia oficială „Arad vármegye és Arad szab. kir. város néprajzi leirása“, (vol. III, P. I, 1912, din Monografia județului), capitolul „Arad vármegye magyar népe“, de dr. Iuliu Somogyi, — erau la începutul secolului nostru unguri în următoarele sate arădane: Radna, Păuliș, Gioroc, Livada (Fakert), Sânleani, Zimand, Zimanducz, Peregul-Mic, Iratoșul-Mare, Variașul Mare, Semlac, Rovine (Pecica-Maghیارă), Curtici, Macea, Grăniceri (Otlaca), Giula-Vârșand, Socodor, Șumand, Hărdăiji (Pădureni), Chișineu, Sărind, Luntreni (Belzerind), Iermata-Neagră, Adea, Vădas, Simionești, Țipar (Szapáriliget), Olari (Vârșand), Sântana, Șiria, Pâncota, Ineu, Cermei, Șilindia, Satul-Mic, Șebiș. (Lipsește Idvinișul, Șofronea și Tornea, cari acum trei decenii nu erau decât moșii cu o minusculă colonie de muncitori, și Nădlacul, cu unguri în mică minoritate, aparținător pe-atunci Cenadului. Mai lipsesc satele unde nu se aflau decât câteva familii de unguri; vom vorbi totuși mai la vale și despre ele)

Dintre satele de mai sus, următoarele lipsesc cu totul din lista satelor arădane, la Făbian, Arad vm. leirása, II., 1835, (ine-

¹⁸⁾ Márki, Arad tört., II. 60.

¹⁾ Făbián, Arad leirása, I, 151.

²⁾ V. în „Ecolul“, „Meseriașii rom. din Arad“. Deasemenea: dr. Gh. Ciuhanu: „Să cucerim ce-avem de cucerit“, în Tribuna (Arad), 1930.

dită, *ms.* la Palatul Cultural din Arad): Livada, Sânleani, Zimand, Zimanducz, Peregul-Mic, Simionești, Țipar, Satul-Mic, Șiria maghiară (Vilagășul). *Sunt sate de coloniști aduși după 1835.*

Variașul și Iratoșul-Mare erau la 1835 moșii („puste”) cu câte o mică colonie de muncitori agricoli, întâiul cu 98, al doilea cu 88 de case (cf. Fábíán, I. c., p. 78—80).

În următoarele nu erau la data aceea unguri: *Șumand* (se vorbea însă ungurește, fiindcă erau 693 de evrei!, cf. Fábíán, I. c.!) 91, și fiindcă era administrație de plasă); *Macea* (p. 96): *Otlaca* (p. 126); *Șilindia* (p. 173), *Cermei* (p. 149); *Radna* (p. 22)²⁾—Amintita monografie dela 1912 a lui Somogyi, (pag. 257—265) arată despre vechimea acestor unguri următoarele:

În plasa Radnei, la *Radna* și *Păuliș*, ungurii „s'au așezat răzleț, ca meseriași și funcționari”, cf. pag. 263 (La 1835 erau la Radna numai români și o seamă de bulgari de lege catolică, „ziși și șoacăți”, cf. Fábíán, I. c., p. 22; — la Păulișul-Vechi erau față de 1673 români ortodocși, 223 „papistași” și „câțiva unguri reformați”, iar la Păulișul-Nou 47 de case nemțești, de coloniști dela 1777, — cf. *ibid.* p. 20 și 50.)

Ungurii dela *Gioroc* sunt în majoritate coloniști ciangăi (din Bucovina) și săcui, împrietăriți cu pământ dela stat și dela comună, — cf. Somogyi, p. 258. Satul e nou, pe ruinele unuia vechi, numit la fel, distrus la sfârșitul evului mediu; la 1833 era încă „praedium”, — cf. *ibid.*; la 1835 însă avea trei biserici, ortodoxă, catolică și reformată, iar locuitorii îi erau români, unguri și nemți, — cf. Fábíán, I. c., p. 18; românii nu pot fi noi, iar ungurii nu pot să fie decât coloniști, după ce satul a fost întâi „praedium” nemeșesc³⁾ După istoriograful expansiunii prin școală a maghiarismului în ținutul Aradului (Kéhrer K., Arad vm. és Aradváros népoktatásügye, p. 61—65) populația satului a fost

²⁾ La Șumand erau după recensământul oficial dela 1900 1231, la Macea 857, la Otlaca 483, la Șilindia 514, la Cermei 1592, la Radna 755, — cf. Rusu-Șiriana, Românii din statul ungar, 1904, p. 78, 80, 82, 83.

³⁾ De notat pentru vechimea românească a acestui sat de lângă vechiul Orod: un sat, o moșie și un părau Giorocelul, o vale și două sate Giorocul-Mare, nu departe de satele Orodului, Orodului de sus și Orodului de jos, se află și în Dolj.—cf. Marele Dicț. Geogr. al Rom. III p. 532-3 și IV. fasc. IV. p. 603; un Giroc e în Bănat; în Nitra, județ cu străvechi așezări românești (cf. Drăganu, I. c. 170, *passim*, și art. noastre „Expansiunea rom. peste Tisa”) este un Gyarak, în sec. XIII Gyrok, Gorok (ci. Nyitra vm. 1898 p. 50). Pentru probabila legătură dintre ele, vezi următoarea toponomie grădănată a Nitrei: Selcuz, Kér, Ban-Keszi, Árdanocz, Gellenfatu, Şag, Kelecsény, iar în vecinată Bratislava: Szihony, Csentefta (Csenteftalva), Magyarát, Nyék. (1245 Neku), Barakony, Botszej, ș. a. plus un Csanad.

la începutul sec. al XVII-lea în preponderanță nemțească (colonizată atunci, ca la Glogovăț, Aradul-Nou, etc.); coloniștii nemți s'au maghiarizat apoi, și „meritul maghiarizării lor e al școlii romano-catolice“, trecută apoi la 1904 la stat. Colonia de ciangăi, alăturată satului care s'a păstrat și după statistica maghiară dela 1900 pe sfert românesc, s'a înființat acum 50 de ani. Să adăugăm la arătările acestea ale lui Kéhrer, că ciangăii din Giocroc și-au sărbătorit în anul 1934 jubileul de 50 de ani dela colonizare.

Satele *Livada*, *Sânleani*, *Zimandul-Nou*, *Zimanducz* „s'au înființat la mijlocul secolului trecut (1842—52)“; cei din *Livada* au fost aduși din pusta *Szent-Tamás*, cei din *Zimandul-Nou* sunt din jud. *Nograd*, cei din *Zimanducz* din jud. *Heveș*, și cei din *Sânleani* din *Cenad*, — cf. *Somogyi*, l. c. 257.⁴⁾

Ungurii din *Peregui-Mic* sunt din jud. *Săbolci*, dela 1787, cf. *Somogyi*, l. c. 263, și *Fabian*, l. c., p. 34

Cei din *Inatoș* sunt veniți acum 60—80 de ani din *Ungaria nordică*“, cf. *Somogyi* 263⁵⁾.

Colonia dela *Variaș* e după *Fr. Pesty* dela 1771, după *Somogyi*, l. c. 263, dela 1828; după 1835 (v. *Fábián*, l. c.) avea 98 de case⁶⁾.

La *Semlac* „ungurii sunt puțini, și aceia intruși, ca intelectualii sau slugi“, cf. *Somogyi*, l. c. 263. Incepuseră să pătrundă în sat cu câțiva ani înainte de 1835, — cf. *Fábián*, l. c. p. 32—33.

Colonia *Rovine* (*Pecica-Maghiară*) „s'a înființat virtual la 1735“ cf. *Somogyi*, l. c. 262. În recensămintele dela mijlocul sec. 18 ungurii figurează sub titlul „*advenae*“ (venetici), și românii figurează în locul întâi⁷⁾.

La *Curlici* și la *Macea* elementul unguresc îl alcătuiau la 1900 slugile și angajații latifundiarilor, „la cari se adaogă, firește, slujbașii publici: așa a obișnuit să ia ființă elementul unguresc în comunele mixte mai populate ale județului *Arad*“, cf. *Somogyi*, l. c., p. 258. — La 1835 *Curliciul* era românesc, „cu

⁴⁾ La 1900 erau în *Livada* 259 români, la *Sânleani* 42, la *Zimandul-Nou* 16, — cf. *Russu-Șirianu*, l. c. 78 — *Zimandul* (azi *Gheorghe Pop* te *Băsești*) lipsește din lista lui *Somogyi*; la 1835 nu exista, v. mai sus, *Fabian* l. c.

⁵⁾ La 1900 erau aci 63 români, cf. *R-Șirianu*, l. c. 81.

⁶⁾ La 1900 erau 106 români, c. f. *R-Șirianu*, l. c. 81.

⁷⁾ La 1900 erau 416 ortodocși și 29 uniți; români, fără să figureze în statistică niciun sârb, erau 106, — cf. *R-Șirianu* p. 81.

puțini catolici“, atârnători de parohia din Sân-Mărtin; Macea era exclusiv românească, — cf. Făbián, l. c., p. 95 - 96.

Ungurii din *Otlaca* (la 1835 niciunul cf. Făbián, l. c., la 1900 204, cf. Russu-Șirianu, l. c.) „s'au introdus răzleț“, cf. Somogyi, l. c., 260.

La *Giula-Vârșand* (unde la 1835, cf. Făbián, l. c. 129, erau 457 de „nemți și unguri“) ungurii sunt colonizați din jud. Heveș, — cf. Somogyi, l. c., 260

La *Socodor* „puținii unguri s'au așezat răzleț și pe neobservate“, cf. Somogyi, l. c. 262. Erau la 1835 474 catolici unguri, cf. Făbián l. c. 127, iar la 1900 947, cf. Russu-Șirianu, l. c. 80.

La *Șumand*, Somogyi, p. 261, lasă să se 'nțeleagă c'ar fi vechi; la 1835 însă, precum s'a văzut mai sus (Fabian, l. c. 91), nu existau.

La *Hărdăiji* ar fi deasemenea vechi (Somogyi, l. c. 260); în listele de parohii catolice satul nu e pomenit în nicio epocă; arhiva bisericii reformate e dela 1786 (cf. Márki, Arad tört. II. 753); la 1835 trei sferturi din populație erau unguri, iar un sfert români (cf. Făbián, l. c. 133); biserica și școala românească (ortod.) sunt pomenite și la 1798 (cf. Márki, ibid. 747.)

Despre ungurii din *Chișineu*, Somogyi l. c. 261, n'are nici-o altă mențiune decât că sunt. La 1835 „șapte optimi din populație“ erau români ortodocși și o optime catolici, „cari vorbesc ungurește, nemțște și slovăcește“, cf. Făbián l. c. 123. La 'nceputul sec. al XVIII-lea satul era pustiu (cf. Somogyi ibid.); deci cu atât mai puțin cei ce „vorbeau“ la 1835 ungurește, se pot socoti unguri vechi.

La *Săring* (străvechiul Zeleni = Săleni) ungurii sunt veniți din jud. Bihor, Săbolci, și Bereg cf. Somogyi, l. c. 261. La 1835 satul era „în general“ unguresc protestant, cf. Fabian l. c. 132—3.⁸⁾

Satul *Lutreni* (Belzerind) e dela 1800 pe locul de azi, pe un alt loc exista la 1731, și Somogyi, l. c. 260, ne lasă să 'nțelegem că e o continuitate între populația celor două așezări. Tot așa s'au mutat sau s'au refăcut și alte sate, dar nu e demulțorii nicio legătură între vechea și noua lor populație. (Coloniile ungurești dintre Arad - Curtici - Sântana sunt pe locul unor sate

⁸⁾ La 1900 erau în sat 63 ortodocși și 2 uniți, însă numai 49 români (sărb niciunul) cf. Rusu-Șirianu, l. c. 80.

medievale românești, ca Ivul, Deșcheni, etc.; Aradul-Nou (*Schela*) a fost înainte de șvabi românesc, la fel Glogováțul.⁹⁾

La *Iermata-Nyagră* s'au suprapus trei rânduri de coloniști unguri, în sec. XVIII—XIX, veniți din părțile Dobrișinului și de pela Gyöngyös; sunt între ei și rusneci ungurizați, — cf. Somogyi l. c. 260—261. — Pe vremea năvălirii tătarilor era aici voivod, deci satul era românesc, cf. Márki, Arad tört. I. 231.¹⁰⁾

Adea e veche așezare românească, pe vremea năvălirii tătarilor cu voivod.¹¹⁾ În timpul revoluției lui Horea, preotul ortodox de aici era cu răsculații.¹²⁾ La 1835 (cf. Fábrián, l. c. 138) era deja „localitate ungurească”. Ungurii de aici sunt aduși din jud. Sălaj, Bihor, dintre Dunăre și Tisa, din jud. Bichis, Ciongrad și Heveș, cf. Somogyi, l. c. 260, după Pesty Frigyes.¹³⁾

Vădasul (Vânători) a fost distrus de ungurii lui Rákoczy, iar după 1711 populația a revenit în sat. Ar reieși din această arătare a lui Somogyi, l. c. 261, că e vorba de plecarea și de revenirea unei populații ungurești; dar la 1835 populația era jumătate ungurească și jumătate românească, românii cu biserică ortodoxă a cărei arhivă data dela 1668, iar ungurii cu biserică reformată făcută la 1832, — cf. Fábrián, l. c. 141. (La 1900, fără să se pomenească 'n sat vr'un sârb, erau 628 ortodocși și 4 uniți, dar numai 532 români, — cf. Russu-Șirianu, l. c. 80).

Colonia *Simionești* (Simonyifalva) e înființată la 1883 și întâla 1892; coloniștii de-aici sunt dela Bătanea și din jud. Ciongrad. cf. Somogyi, l. c. 262. (La 1900 — la 17, respectiv 8-ani dela înființarea coloniei, — se aflau în sat 17 ortodocși și 6 uniți, iar români 17, — cf. Russu-Șirianu, l. c. 80).

Tot atât de nouă, înființată la 1883, cu coloniști depe marginea jud. Cenad, e și colonia *Tipar* (Szaparyliget) cf. Somogyi, l. c. 262, unde deasemenea la 17 ani dela înființarea coloniei se aflau deja 55 români (56 ortodocși și 5 uniți), — cf. Russu-Șirianu, l. c. 80.

● Satul *Olari* (Vârșandul-Nou) „e colonie mai nouă”, de unguri aduși de peste Dunăre și dela Oroșhaza la 1792, cf. Somogyi, l.

⁹⁾ La 1900 erau în Belzerind 22 români, — cf. Rusu-Șirianu, *ibid.*

¹⁰⁾ La 1900 erau 75 ortodocși și 2 uniți, dar numai 16 români (sârb niciunul) cf. Rusu-Șirianu *ibid.* Aveau la sfârșitul sec 19 parohie ortodoxă, — cf. Márki, l. c. II. 747.

¹¹⁾ Márki, l. c. I, 222.

¹²⁾ *Ibid.* II, 743.

¹³⁾ La 1900 erau 38 de români, cf. Rusu-Șirianu, *ibid.* De notat: Hotarul satului are nume românești.

c. 264. La 1900 — cf. Russu-Şirianu l. c. 83 — erau în sat 791 ortodocşi, dar numai (!) 80 români (sârbi niciunul); se va fi numit o parte a lui Olahfalva din cauză că erau atâtia români, sau fiindcă e şi aceasta o veche aşezare românească? Despre învecinatul Vârşand românesc, Fábíán scrie la 1835 (pag. 99), că sunt în sat şi unguri, şi „aceşti unguri şi-au făcut biserica cu ocazia colonizării lor, acum vre-o 40 de ani“; colonia a fost alăturată deci la început satului românesc, de care apoi s'a rupt.

Despre ungurii din *Sántana, Şiria, Galşa, Pâncota*, Somogyi nu se pronunţă, mărgininu-se să-i amintească (pag. 264).

La 1835 erau la *Sántana* „14 maghiari iar restul germană de bun sânge, porniţi spre maghiarizare“, cf. Fábíán l. c. p. 91. Satul e însă colonie de după turci; prezenţa ungarilor o explică faptul că a fost într'o vreme aici prefectura judeţului.

Şiria era încă la 1835 românească, dar se sporea „de câţiva ani cu coloniştii unguri, germani şi slovaci ce se 'nmulţesc zi de zi“, — cf. Fábíán, l. c. 87.

Galşa avea la 1835 2239 suflete, „cari, exceptând pe unii catolici slovaci şi unguri, sunt în genere valahi ortodocşi“, — cf. Fábíán, l. c. p. 101.

Pâncota, sat cu cele mai vestite târguri din judeţ, era inevitabil să fie la 1835 maghiară, germană şi fireşte românească, — cf. Fábíán, l. c. 89. Vechimea germanilor se ştie că nu merge dincolo de turci. A ungarilor să fie oare o excepţie dela regula ce s'a putut fixa din cele de până aici? Adevărat ca Pâncota a fost dela Angevini până către turci protopopiat catolic. Dar s'au menţinut ungurii aici şi sub stăpânirea turcească, numai pentrucă istoricii unguri trec peste această epocă? In ce-i priveşte pe români, Márki l. c. II. 750. menţionează un preot român dela 1788.

Ineu a fost într'o vreme cel mai influenţat din tot judeţul de principatul protestant al Ardealului. Sub turci însă, ungurii (cei de rând, fiindcă ceilalţi vor fi tulit-o ca toţi moşierii maghiari din ţinut) fug din Ineu în două rânduri, la Micălaca şi Miniş, la 1595 şi între 16⁵⁸—1693, şi le iau locul români, — cf. Somogyi, Aradvn. leirása, 114. (La Miniş şi Micălaca n'au putut rămânea, fiindcă amândouă localităţile se pomenesc mereu cu etnic românesc ¹⁴) La 1835 partea cea mai mare a locuitorilor era românească, şi

¹⁴ La 1835 locuitorii Micălăcii erau „toţi valahi ortodocşi“, cf. Fábíán, l. c. 37; la fel erau „aproape toţi valahi ortodocşi“ la Miniş-ibid. 49.

numai o mică parte ungurească, slovacă și germană, cf. Fábíán, l. c. 152—3.

Cermeiul era la 1835 numai românesc, cf. Fábíán, l. c. 149; ungurii sunt din prima jumătate a sec. XIX-lea, din județele Heves, Bichiș și Bihor, cf. Somogyi, Aradm. néprajzi leirása, p. 259.

Șilindia era la 1835 în întregime românească, cf. Fábíán, l. c. 173; ungurii sunt veniți apoi, din Pecica-Maghiară, Bâteana și jud. Hont, — cf. Somogyi, l. c. p. 264.

Colonia *Satu-Mic (Dezsőháza)* e dela 1866, cu unguri depe marginea jud. Cenad și din jud. Ciongrad, — cf. Somogyi l. c. 264.

Despre ungurii din *Șebis*, Somogyi, l. c. 259, spune că „păstrează mai multe trăsături vechi“. La 1835 Fab'ian, l. c. 158, găsea că jumătate din sat e unguresc. La 1900 erau 1072 unguri (cu evrei cu tot) și 1025 români (ortodocși erau 1034 iar uniți 14), — cf. Russu-Șirianu, l. c. 79. Și românii și protestanții au căpătat îngăduință să-și zidească biserica la 1774; protestanții și-au zidit-o la 1783 pe locul uneia ruinate, — cf. Márki, l. c. II. 745, 752; va fi fost însă cea veche ungurească, după ce se cunoaște proselitismul printre românii din aceste părți făcut de protestanții ardeleni? Biserica catolică n'a fost în comună niciodată, cf. Márki, l. c. 720, passim.

Din lista lui Somogyi lipsesc ungurii flotanți, slujbașii de stat și slugile boierești din celelalte sate ale județului Arad, din cari, precum a spus-o la rubrica Curticiului, se alcătuește „*obisnuit*“ elementul unguresc al satelor mixte arădane. Pentru complectare vom arăta deci următoarele, după Fábíán l. c.:

La *Moneasa* erau la 1835, 116 romano-catolici și 7 reformați, cu naționalitatea nearătată, — pag. 215.

La *Gurahonfului* nu era la 1835 niciun ungur, ci toți erau „valahi ortodocși“, pag. 194.

La *Bocság* erau „câțiva catolici și protestanți“, cu naționalitatea neindicată, pag. 165.

La *Dezna*, la fel: „câțiva catolici“, — pag. 160—161.

La *Mocrea* erau 264 slovaci augustini, — pag. 162.

La *Chireluș* „puțini catolici de naționalitate moravă“, pag. 136.

La *Buteni* „câțiva foarte puțini unguri, nemți și slovaci“, restul valahi ortodocși, — pag. 157.

Numai la *Săuârșin*, „cu majoritate valahă ortodoxă“, erau mai în număr („circa 245 unguri și nemți“), și aveau biserică, — pag. 26.

In toate celelalte sate arădane, Fabian n'a găsit la 1835 nici atâția unguri măcar, să-i poată trece sub foarte modestul „cățiva“.

V.

Singuri, prin urmare, ungurii din Hărdăiși și din Șebiş, unde însă înainte de protestantism nu se pomenește parohie sau biserică catolică, deci ungurească, și ungurii din Pâncota și Săvârșin, nu sunt arătați de istoricii maghiari ca fiind veniți de undeva în ultimele două secole.

E întrebare, și cercetările viitoare ni-o vor dovedi, dacă în primele două sate trecutul unguresc merge fără întrerupere până la protestantism. În privința Pâncotei nu încapе îndoială că avem de-a face cu unguri noi, și cu atât mai vârtos în ce privește Săvârșinul.

Isaia Tolan

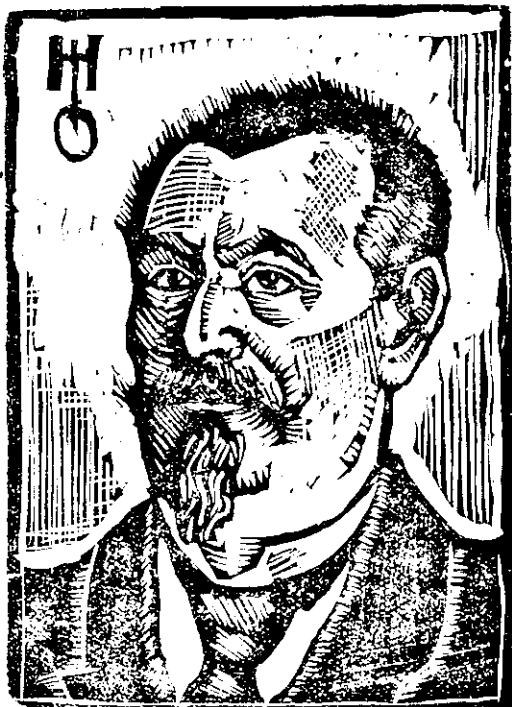
Din falanga dela „Tribuna“

Ion Montani

Gheorghe Stoica

● Dacoromâni arădani**Mircea V. Stănescu**

Cu o mică eclipsă la 1848, Aradul a avut mereu în sute de ani ce-a precedat desrobirea conducători după măsura exemplarei rezistențe ce-au opus-o străinului încălecător românii din satele ținutului. Dela Țichindeal și Moise Nicoară la prefectul Gheorghe Popa de Teiuș, la Mircea Stănescu, la Rusa-Șirianu, o generație de conducători după alta și-au dat din mână 'n mână făclia dacoromânismului, făcând din acest Arad dela granița etnică un centru al politicii românești, în stare a da la 1918 comanda

dezrobirii. În seria aceasta de generații de conducători, Mircea Stănescu își are locul său bine fixat. Născut la 1841, a intrat în viața politică pe vremea absolutismului, când satele acestui ținut decretau limba românească limbă oficială, când prefectul Gheorghe Popa împânzia administrația ținutului cu pui de dacoromâni dela seminarul teologic, datorită cărora satele arădane au fost apoi mereu în fruntea luptei purtate de românii robiți în alegerile parlamentare, în consiliile județene. Misiunea sa avea să fie să-l continue pe Gheorghe Popa de Teiuș în epoca grea ce-o aducea înglobarea dela 1867 a Transilvaniei la Ungaria: să lupte de-o parte în contra noii ofensive ungurești, menită 'n gândul ungarilor să ne fie fatală, și

de-altă parte să frângă curentul de 'mpăcare cu ungurii ce se pornise 'n epoca de ofensivă ungurească de după 1867 tocmai dela Arad. Mircea Stănescu (fost Stanovici, dela origine Stanu), și-a 'nceput activitatea publică cu schimbarea numelui, și a intrat în epoca de după dualism cu portul schimbat: în străie românești, cu barbă à la Cuza Vodă, à la Cogălniceanu. Pur-tările i-au fost la fel: intransigente pe toată linia. Cancelaria sa advocațională a fost cuib de dacoromâni: acolo s'au crescut Mihai Velicic, Ioan Suciu. Publicațiile sale umoristice, satirice, au fost de fapt îndreptare românești. În luptele electorale, în consiliul județean, a fost un adevărat leu. În viața românească a Aradului, a fost un animator ca puțini, și e de-ajuns să amintim c'a adunat într'o societate naționalistă pe mese-riașii români de aici, într'o vreme când tagma aceasta — odi-nioară principala în viața românească a Aradului — începea să se înstrăineze.

O viață ca a lui Mircea Stănescu nu se poate reda într'o pagină, două. Indrumăm deci pe cetitori la emintenta monogra-fie referitoare la el, cu care confratele Octavian Lupaș și-a inaugurat în primăvara aceasta ciclul de „Figuri arădane**).

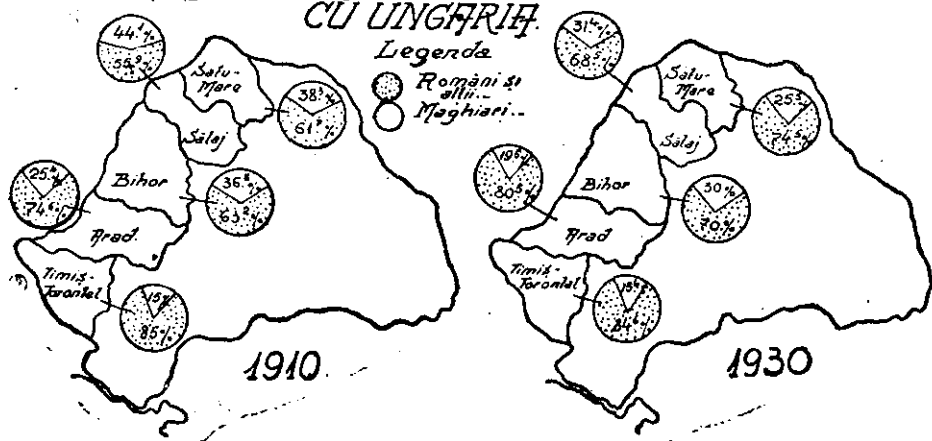
*) Oct. Lupaș: Figuri arădane: Mircea V. Stănescu (1841-188), Arad, 1936. Tip. Concordia.

Clîșeul din față, făcut după o gravură în lemn a d-lui prof. Marcel Olinescu, e din broșura d-lui Oct. Lupaș.

POPULAȚIA PE NEAMURI ÎN JUDEȚELE LİMİTROFE CU UNGARIA.

Legenda

● Români și
alții...
○ Maghiari...

Ion Tripa

La 1882 a apărut de sub feascurile „Diecezanei“ din Arad un volum de „Poesii“ pe care autoritățile ungurești s'au

grăbit să-l confiște. A trecut de-atunci aproape o jumătate de veac și dela desrobire 17 ani, iar efectele interdicției ungurești continuă și-astăzi să se vadă: marele poet arădan Ion Tripa e de multă vreme un uitat, iar dintre cântecele sale abia se știu două, și acelea fără numele autorului:

„Sus opincă...

și

„Trompetele sună prin munți și prin câmpii...”

Și-i o mare nedreptate uitarea această ce 'nconjoară pe Ion Tripa. Și pentru talentul său, poate fără pereche pe granița etnică dela Apus, ca și pentru curajul cu care și-a pus în versuri (era notar sătesc, reprezentant al guvernului maghiar între țărani români!) sentimentele sale de dacoromân.

Ion Tripa s'a născut în satul Sinteia din județul Aradului, la 1851, din părinți țărani. A făcut șase clase de liceu la Orade, apoi teologia la Arad. La anul 1876 a trecut în administrația județeană, ca practicant pe lângă notarul român din Șiria, apoi după trei ani a intrat într'un birou notarial din Arad, în anul 1881 a fost numit ajutor de notar la Pesac, în jud. Torontal, unde s'a căsătorit în anul 1884, iar dela 1887 până la moarte (1915) a fost notar în satul românesc Igrîș din nordul Torontalului. Poeziile confiscate i-au apărut în timpul când era ajutor de notar la Pesac. A fost șicanat din cauza lor și a purtărilor sale românești până la moarte, făcându-i-se mereu percheziții domiciliare.

A rămas după el un volum inedit de poezii îndeosebi anacreontice — adevărată raritate în literatura noastră, ca naturaleșă, ca umor, ca sprinteneală.

A avut o fată și 5 băieți (între cari inginerul Tripa, directorul uzinei de apă din Arad). E 'nmormântat în comuna Igrîș

Nicolae către Pișta

Frate Pișta, ai tu minte?
Ba zău tu nu ai!
Nice cât un bob de linte
Nici atâta n'ai.
Și ești orb, nu vezi înainte
Cum te prăpădești.
Frate Pișta,
Frate Pișta,
Doamne, prost mai ești!

Vezi, tu mă silești pe mine
Și pruncuții mei
Să mă fac și eu ca tine
Și că pruncii tăi;
Și plăcea-ți-ar! — Ei, că bine
Știu eu ce gândești,
Frate Pișta,
Frate Pișta,
Mare căne ești!

Mie-mi pare rău de tine,
 Însă ce să fac,
 Dacă nu asculți de mine
 Trebuie să tac,
 Eu ți-aș face ție bine,
 Dar tu-mi faci tot rău,
 Frate Pișta,
 Frate Pișta,
 Vai de capul tău!

Tu tot furi și azi și mâne
 Din dreptatea mea
 Și-ai lua tu dela mine
 Toate de-ai putea.
 Însă nu mă tem de tine
 Până ce trăiești,
 Frate Pișta,
 Frate Pișta,
 Mare lotru ești!

Tu ai vrea să fii Domn mare
 Pe răvașul meu,*)
 Tu să umbli tot călare,
 Să-ți fiu slugă eu.
 Dar l'ășa domnie mare
 Cum te mai gândești?
 Frate Pișta,
 Frate Pișta.
 Dobitoc mai ești!

Tu nu respectezi pe nime
 Și ești îngâmfat
 Ca și din sălbătăcime
 Omul cel turbat;
 Ca de dracul fug de tine
 Oamenii onești,
 Frate Pișta,
 Frate Pișta,
 Oh, sălbatec ești!

*) Pa socoteala mea, în dauna mea.

Toți creștinii au cultură,
 Toți au propășit,
 Dar tu mică bucatură
 Ți-ai mai însușit,
 Tu și azi ești cască-gură
 Măcar te fălești, —
 Frate Pișta,
 Frate Pișta,
 Tu tot Pișta ești!

A fi român...

Ți fi român adevărat,
 E-un lucru binecuvântat,
 E darul dela Dumnezeu,
 E simțul sufletului meu!

Ți fi român dar renegat,
 E cel mai ticălos păcat,
 E baterea lui Dumnezeu,
 Blestemul cel mai rău și greu!

Eu tot aceea îmi doresc,
 Că num'atâta să trăiesc,
 Cât voi avea un simț curat
 Să fiu român adevărat.

Și dacă doar în al meu sân
 S'ar stânge simțul de român
 Și aș cădea 'n acel păcat
 Să fiu și eu un renegat,

Atunci, atunci pe-acest pământ
 Să nu am loc nici în mormânt,
 Ci-ajungă-mă blestemul greu,
 Să pier bătut de Dumnezeu!

Către țara românească

Tu regină 'ntre regine,
Țară românească,
Dumnezeu să-ți dea bine
Și să te mărească!

Din pământul tău să crească
Grânele de aur,
Iar munții tăi să rodească
Cel mai scump tezaur!

Pe a ta câmpie grasă
Florile să înflorească
Și în iarba de mătăasă
Să se adumbrească

Și în fluviile tale
Soarele să spele,
Să-ți producă minerale
Scoici, ghioci, mărgele!

Ceriu-ți tot senin să fie,
Norii tăi să piară,
Și în sînu-ți pe vecie
Fie primăvară!

Fiii tăi să se sporească
Mândri, în tărie,
Lumea 'ntreagă să simțească
A lor vitejie!

Să-ți măndrească viitorul
Prin o mare faptă
Câștigându-ți teritoriul
Ce-ai avut odată!

Ca să fii ca luna plină
Mândră, rotelată
Și să verși a ta lumină
Peste lumea toată!

Tot românul...

Tot românul ce-i în lume
Fie om, român curat,
Să-și iubească al său nume
Că-i un nume lăudat.
Nume dulce, nume blând,
Cel mai mândru pe pământ!

Tot românul cu plăcere
Să vorbească limba sa,
Și de cumva s'ar recere
Toți s'o știe apăra,
Limba dulce îngerească,
Limba noastră românească!

Tot românul din pruncie
Să se 'nvețe a lupta,
Să trăiască 'n vitejie
Apărându-și țara sa,
Țara scumpă strămoșească,
Țara mândră românească!

Tot românul să trăiască
Numai pentru a lucra,
Ca națiunea să 'nflorească
Și să poată 'nainta
Gintea noastră lucitoare
Mama dulce iubitoare!

Refren

la legenda din Nr-ul 1060 de datul 8 Decembrie
1878 al lui „Ustökös”, foaie glumeață maghiară.

Dumnezeu odată pe pământ umblând
Insoțit de Petru și de fiul sfânt,
Numai decât iată-l că se întâlnește
C'un Român, pe care astfel 'l-agrăiește:
— Spune-mi măi române cumcă ce-ai lucrat
Tu aici în lume? — De când eu viez,
„Tot mereu pe tine te reprezentez“.
— „Îți cunosc române, sufletul curat,
„Deci rămâni de Mine binecuvântat“.

Dumnezeu de-aci pornește iar la drum
Și 'ntâlnesc un fiu de al lui Tuhutum.
— „Cine-i ăsta Petre? bată-l Han-tătarul!
— „Doamne, — zice Petru — ăsta e maghiarul!
— „A hă, știu acuma, omul cel laudat...
Spune-mi măi maghiare tu cum te-ai purtat?
— „Doamne-aici în lume de când m'ai lăsat
Numai tot dreptate fac neincetat!

— „Minți, că te cunosc eu cum faci tu dreptate,
Cară-te îndată 'n negrele-ți păcate,
Că tu tot fățarnic ai fost, ești și-i fi
Și ca fariseul să știi c'al „lui“ vei fi!

● Dacoromâni arădani

Mihai Veliciu

A fost conducătorul luptelor românești din ținutul Aradului și 'ndeosebi din Lunca Crișului în epoca dela Mircea Stănescu la Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș și Ioan Suciu.

Născut la 26 Mai 1846 la Șupreuș, jud. Arad, din părinți țărani, a rămas toată viața legat de țărănime, refuzând onorurile cari l-ar fi îndepărtat de ea. A făcut liceul la Beiuș iar dreptul la Orade și B-pesta, apoi a fost notar în satul său până la 1876, când a trebuit să plece fiind-

că refuza să dreseze actele ungurește. Și-a deschis apoi un birou avocațial la Chișineu, și a fost de-atunci mereu în fruntea luptelor naționale purtate până la război de români din ținuturile Aradului. Condamnat la 1894 la doi ani închisoare în procesul **Memorandului**, a refuzat să semneze telegrama de mulțămire a celorlalți memorandiști către împăratul austro-ungar, pentru grația ce li-a fost dată la intervenția regelui Carol al României. După ieșirea din temniță, a dus lupte memorabile în alegerile parlamentare și în consiliul județean, ținând în congregația județeană cuvântări de-un curaj exemplar. Căzut la pat în anii din urmă ai vieții, a fost sfetnicul luptătorilor naționali din timpul războiului și-al desrobirii, iar la 1918 a fost întâiul președinte al Consiliului național român din județul Aradului.

*Mama luptătorului memorandist Mihai Veliciu,
în port șapreușan.*

Ed. I. Găvrutașcu

Politica de activitate și Ioan Rusu Șirianu

Răposatul episcop al Orăzii R. Ciorogariu, în ultima lui lucrare asupra câtorva reviste și ziare din Transilvania, în care un loc de seamă îl dă Tribunei și tribunaiștilor¹⁾, arată că tradițiile activiste ale lui A. Șaguna — ale atât de izolatului Șaguna în ultimii lui ani, tocmai pentru atitudinea lui politică, — aceste tradiții n'au dispărut odată cu moartea marelui mitropolit²⁾. Dacă succesorul său în scaun, Miron Romanul, a cărui intrare în slujba Consistorului dela Arad, în anul furtunos 1849, am menționat-o în altă parte³⁾ — a fost un moderat, un pasivist oportunist pentru V. Goldiș⁴⁾, iar pentru Ciorogariu, un „diplomat subțire”⁵⁾ altcineva rămăsese moștenitorul politicii activiste și acesta era vicarul N. Popea, confidentul și biograful mitropolitului A. Șaguna. În jurul lui se vor strânge, deci, toți aceia care, acolo, în Sibiu, unde luptase defunctul mitropolit, vor continua lupta

Astfel ia ființă la Sibiu Tribuna în 1884, sprijinită deopotrivă de Brașoveni și de Sibieni. Sub priceputa conducere a junimistului I. Slavici noul cotidian și primul, de altfel, al Românilor ardeleni atrage forțele spirituale ale Ardealului. R. Ciorogariu însuși mărturisește că a fost atras spre Tribuna dela Sibiu⁶⁾.

Alături de o limbă românească și de un sever criticism prin I. Slavici, dela junimea ieșeană, Tribuna aducea o dârză afirmare românească, lovind în toate părțile. Ea trezește un larg ecou în pături cât mai largi în Transilvania. Era cea dintâi manifestare bătaioasă, puternică și fără echivocuri, după câteva decenii de confuzie și demoralizare politică provocată de pasivitatea decretată în 1869.

Pentru V. Goldiș această politică pasivă era în primul rând

1) „Speranția (1869), Lumina (1872), Biserica și Școala (1887), Tribuna” (1884—1912) de Roman Ciorogariu, Biblioteca ziaristică 3—4 a Sindicatului Presei române din Ardeal și Banat. Cluj, 1934.

2) O. c. p. 20.

3) În articolul nostru „Ședințele Consistorului arădan din 1849”, în revista „Hotarul”, Arad, III, No. 1. Il chema Moise Roman înainte de călugărire.

4) Vezi articolul nostru „Un studiu inedit al lui V. Goldiș”, partea II, în revista „Hotarul”, Arad, III No. 4.

5) O. c. p. 20.

6) O. c. p. 20—21.

opera clasei de înalți funcționari români — ajuși în administrație și în situații fericite în epoca absolutismului austriac, până la dualismul din 1867. Era o politică de acomodare și de oportunitate. V. Goldiș scrie: „Acestor oameni dedați din tinerețe să fie guvernamentali, le venea greu să facă politică opozantă, dar le venea greu să se și rupă de trupul cel mare al românismului. Pentru aceea ei încep a introduce la Români acea politică de opoziție teoretică, care în viața practică se știa împăca ușor cu actualitatea”.⁷⁾

Optimismul acestor oameni era tot atât de dăunător ca și pesimismul lor în ce privește viitorul Românilor din Transilvania.

„Tribuna” dela Sibiu rupea, dar, cu această atitudine. Agitația produsă de ea în rândurile publicului românesc trebuia să ducă la un rezultat. Un prim rezultat pozitiv și de mari proporții, a fost Memorandul. Încă dela 1890 se pune chestiunea acestui act politic, care provoacă o vie agitație. Conducerea partidului național e oarecum surprinsă. Dar ideea biruește în conferința din 1892 și precum se știe în 1893 dr. I. Rațiu prezintă Burgului Memorandul.⁸⁾

Anul Memorandului este pentru V. Goldiș începutul unor mari schimbări și frământări în viața politică ardeleană. Dela această dată se afirmă tot mai mult un curent sănătos politic care trezește forțele latente ale Românilor.

Dar conducerea partidului nu voia încă să părăsească vechea direcție politică. Deaceea, conflictul dintre redacția Tribunei dela Sibiu și această conducere nu întârzie să apară.

Revizuirea întregii politici ardelenne și a tacticii de luptă s’au pus încă din ședința comitetului național din 16 Noembrie 1895, dar înțelegerea a lipsit. Divergența s’a produs tot mai profundă între cei care, în frunte cu dr. I. Rațiu, susțineau încă pasivitatea și ceilalți tribuniști. — care voiau din nou lupta parlamentară. La 10 Ianuarie 1896, criza se deschidea în partidul național, ducând mai târziu la biruința activiștilor.

Gazetarii, care dăduseră viață, strălucire și un program Tribunei, erau aruncați din redacția acestui ziar. Intre ei era și I. Rusu-Șirianu, — nepotul lui I. Slavici. Dar prin izgonirea acestora, la 1896, se poate considera că Tribuna dela Sibiu trăise. Ceeace a mai apărut până în 1903, a fost o gazetă cu un ecou tot mai stins, pledând pentru o idee politică perimată. adică pasivitatea.

Centrul politic se deplasase dela Sibiu și conducerea comitetului național pierde terenul. În altă parte se afirmau acum forțele vii ale Neamului românesc din Transilvania. Acest nou

⁷⁾ Articolul nostru citat: Un studiu inedit al lui V. Goldiș, în Hotarul III. No. 4.

⁸⁾ R. Clorogariu o. c. p. 21.

centru era Aradul și Aradul va rămânea pe primul plan politic până la Unirea din 1918.

Aici, necesitatea de o nouă directivă politică, de afirmare de acțiune românească se manifestă încă din 1895 în cercul mai restrâns al luptelor din congregația comitatensă.

Intr'o serie de articole publicate în Cuvântul Ardealului și intitulate „Arădani și Partidul Național”, d. dr. Ioan Suciul dela Chișineu-Criș scrie în această privință: „Poporul nu consimțea cu această neactivitate politică și pretindea să mișcăm”. Lozinca a fost: Luptă cel puțin în congregația județului.⁹⁾

Păr. Dr. Gh. Ciuhandu și noi am publicat câteva acte din arhiva episcopului R. Ciorogariu în legătură cu activitatea Clubului național central din Arad¹⁰⁾.

Sa poate — astfel — urmări din aceste documente, ca și din altele pe care le-am copiat și care vor apărea deasemenea, cum se amplifică acțiunea politică dela Arad.

În primul proces verbal păstrat, sau „protocol”, cu data de 9/21 Oct. 1895, luat în conferința fruntașilor arădani se propune constituirea comitetelor cercuale în vederea alegerii membrilor români în congregația Aradului dela 7 Noemvrie. Trebuie să se aleagă „numai bărbați români, devotați cauzelor și intereselor strict naționale”.

La 3/15 Dec 1895 se face un pas și mai departe în această direcție. La data aceasta are loc o mare ședință, în care se hotărăște „reluarea firului și reînceperea luptei constituționale în congregațiunea comitatensă, — a cărei necesitate a fost mult simțită”. Ca o condițiune sine qua non, se cere solidaritatea completă și organizarea clubului central din Arad, compus din 30 de membri, precum și înființarea de cluburi cercuale ale partidului național în acest comitat.¹¹⁾

Astfel se pornește aici, la Arad, cea dintâi afirmare politică în congregație, care se va transpune peste câțiva ani în cadrul mai larg și cu mai mult ecou pentru cauza națională, în parlamentul dela Pesta.

Bărbaților politici dela Arad în frunte cu inimosul președinte M. Veliciu, le revine meritul de a fi deschis în congregația comitatului de-aici lupta pentru limba românească pe baza Legii naționalităților din 1868. La 1903 acțiunea aceasta antrenase întreg comitatul și o petiție se depunea vice-președintelui, semnată de toți fruntașii comunelor românești.

⁹⁾ Dr. I. Suciul „Arădani și Partidul național român” în Cuvântul Ardealului an I. (1926) No. 19.

¹⁰⁾ Gh. Ciuhandu „Un crâmpel din mișcările românești dela Arad în Hotarul II. No. 10—11 și Ed. I. Găvănescu, Din Arhiva Clubului național arădan, Hotarul II, No. 12.

¹¹⁾ Articolul nostru „Din arhiva Clubului național arădan”, Hotarul II No. 12.

După această digresiune, necesară spre a se putea vedea atmosfera politică dela Arad și noile tendințe ce frământau pe Arădani, vom înțelege de ce I. Rusu Șirianu inaugura aici cea mai frumoasă activitate ziaristică a Românilor din Ardeal.

Nepot al lui Ioan Slavici, I. Rusu Șirianu își făcuse ucenicia la Românul lui C. A. Rosetti din București.

Revoluționar la 1848, C. A. Rosetti nu a sfârșit ca un reacționar, ci a păstrat întreaga viață o largime de vederi, ceea ce l-a dus în mod inevitabil la ruptura de partidul din care făcuse parte.

La Românul lui C. A. Rosetti — această școală de curat patriotism și spirit democratic, și-a făcut debutul în ziaristică I. Rusu Șirianu.

Când I. Slavici în 1891 vine dela București și ia conducerea Tribunei dela Sibiu, aduce cu el și pe I. Rusu Șirianu. La 1892 când se pune la cale Foaița Poporului, redactarea acestei foi de popularizare a ideilor politice îi revine lui Șirianu. Activitatea lui dă roade imediat, căci încurând gazeta își urcă tirajul la 8000 de abonați.

Memorandul și mai ales procesul care a urmat îi frământă sufletul. Scrie violent și consecința imediată e un proces de presă. Curtea cu jurați ungurească dela Cluj îl condamnă la 7 luni.

Când se produce ruptura din redacția Tribunei, dela 1896, I. Rusu Șirianu se reîntoarce pentru scurt timp la București. De aici, pune la cale, împreună cu părintele I. Moța și Barcianu, apariția gazetei Tribuna Poporului, a'e cărei prime 3 numere au apărut la Orăștie, în tipografia Minerva și apoi la Arad.

Tribuna Poporului a apărut la 1 Ian. 1897 și articolul prim, deși nesemnat, este de I. Rusu-Șirianu, precum rezultă și din fragmentul de „Memorii” ale sale. Se intitula scurt: 1896.

După ce face bilanțul anului 1896, care a adus numai vrajbă și neunire, I. Rusu-Șirianu scrie mai departe: „Pentru cine voințește mântuirea neamului său, în acțiunile sale politice se va conduce nu de dorul răzbunării, ci de sentimentul ce-l covârșește pe creștinul care îngenunche înaintea potirului sfânt! Deaceea „luptătorii adevărați sunt a se prețui în măsura jertfei ce aduc.”

Scotând noua gazetă el își dă seama de răspunderea pe care și-a luat-o față de acest popor românesc — „credincios și neșpus de bun”.

Misiunea Tribunei Poporului trebuie să fie orientarea maselor țărănești asupra crezului național. Căci, spune Rusu-Șirianu mai departe: „A ne juca cu credința lui (a poporului, n. r.), a căuta să ascundem slăbiciuni pe care el le-a judecat la cea dintâi a lor arătare, a căuta să intervertim faptele, e un păcat neiertat. El poate aduce după sine ruperea *legăturii* între țărănime și așa zișii fruntași.” Și această legătură o consideră gazetarul ca „singura forță în fața căreia adversarii noștri politici au rămas întotdeauna dezarmați.”

Intr'un alt articol de fond intitulat „*In Arad*”, se dau motivele pentru care acest oraş fusese ales ca loc al acestei acţiuni politice în viaţa partidului naţional din Transilvania. Se arată rosturile culturale şi naţionale în trecut ale Aradului, unde s'a pornit la începutul veacului al XIX marea luptă de afirmare românească. Enumerând dar consideraţiunile pentru care a fost ales acest oraş, articolul — care pare după stilul său aprig şi tăios să fie al lui Şirianu — se încheia cu această frază: „*D'asupra tuturor cumpăneşte însă taptul că Aradul este singurul oraş în care Românii stau faţă în faţă cu Ungurii. La Sibiu, Braşov, Blaj, cele trei centre unde s'au dat lupte, Ungurii sunt departe. Aici ne vor simţi în coaste, după cum vecinii şi aliajii noştri, Sârbi şi Slovaci, ne vor simţi aproape.*”¹²⁾

Aşa dar, dela început, se preciza rostul întregii activităţi ziaristice, pe care avea să o desfăşoare Tribuna Poporului: O luptă aprigă, o luptă decisivă împotriva duşmanului milenar, o luptă neegală pe viaţă şi pe moarte, aici la Arad, pentru afirmarea şi biruinţa conştiinţei noastre naţionale. Crişana întregă din părţile Bihariei şi până la liniştitul Murăş îşi rostia prin Tribuna Poporului dreptul sfânt la viaţa românească.

I. Rusu-Şirianu a militat zi de zi prin scrisul său de foc pentru trezirea conştiinţei româneşti în straturi mai largi ale poporului şi pentru necesitatea activităţii. La câţiva ani dela apariţia Tribunei Poporului, făcând un bilanţ, I. Rusu-Şirianu putea să scrie în articolul „*Odinioară şi acum*”:

„Noi nu vrem să lăudăm Aradul. Punem însă întrebarea: pot confrăţii noştri să adune în jurul lor ceea ce putem noi aici? Aradul poate să fie loc de întâlnire pentru o mulţime de soţi de principii, nu numai din acest comitat, dar din Banatul întreg, din Bihor, Munţii Apuseni, Valea Mureşului şi până în Nordul Ungariei...”¹³⁾

La 1903 Tribuna dela Sibiu îşi încetează apariţia. Cu dispariţia ei cădea şi politica pasivistă pe care o mai susţinuseră încă unii membri ai comitetului de conducere al partidului naţional. I. Rusu-Şirianu reia însă firul întrerupt, prin alungarea gazetarilor, în 1896 şi scoate la Arad Tribuna în ziua de Crăciun a anului 1903.

Articolul prim al Tribunei arăta această continuare, această reluare a acţiunii activiste ce caracterizase şi Tribuna dela Sibiu dela înfiinţarea ei şi până la 1896, precum şi noua gazetă dela Arad Tribuna Poporului, din 1897.

„*Am revenit la matcă*” se întitulează articolul prin care se inaugura noua Tribună arădană.

El nu e semnat, dar după vigoarea stilului şi a compoziţiei frazelor, noi credem fără nicio urmă de îndoială, că e scris de Şirianu. E un articol admirabil, plin de căldură şi precizie.

¹²⁾ „*In Arad*” Tribuna Poporului I (1897) No. 4.

¹³⁾ *Odinioară şi acum*, de (R) în: Trib. Pop. V (1901) No. 11.

Prin „Am revenit la matcă“ se definește programul politic al Tribunei din Arad, care este reluarea activității parlamentare pentru apărarea drepturilor noastre naționale.

Desprindem din acest articol-program aceste fraze prime de încredere și vigoare:

1. Am revenit la matcă.

Ridicasem steagul de luptă pe moarte și viață pentru drepturile firești ale neamului nostru oropsit și nedreptățit. Și izbutit-am să simtă durerile neamului întreg și cel din urmă fecior din valea ascunsă a codrului de lume uitat. Nu a fost sat și colibă, unde să nu fi ajuns glasul sfâșietor al buciului de redeșteptare.

...Din mâna celor căzuți, prindem cu vitejie steagul vechiu al nostru și luăm sfânta hotărâre să-l ducem la izbândă.

Ridicăm *steagul activității parlamentare* și nu ne temem de înfrângere, căci numai luptând crește puterea și nu din mila altora voim a trăi, ci cu puterea noastră de viață voim a ne croi soarta și fericirea.

Programul nostru — dreptul de a trăi viață românească pe acest pământ udat de sângele eroilor Români și îngrășat de sudoarea brațelor noastre muncitoare

Noi brăzdăm pământul, al nostru să fie grăunțele din galbenul spic!

Iată cât de răspicat și plin de energie se cerea la 1903 dreptul la viață românească pentru obidiții plugari ai plaiurilor transilvane.

Dar noul program preconiza această luptă alături și de celelalte naționalități nemaghiare din Austro-Ungaria, căci se scrie: „Alianța strânsă a popoarelor nemaghiare din patrie este singura cheazășie a mântuirii noastre“.

Pledând pentru aceste idei - încheie articolul — „am adus jertfe mari și aici, la hotarul dinspre Apus al Neamului românesc ridicat-am cetățuie tare întru apărarea noastră și — iată — pe zidurile ei azi înălțăm iar vechiul nostru st ag“.

Activitatea Tribunei dela Arad a avut un considerabil răsunet în masele populare. I. Rusu Șirianu se dăruise, prin scrisul său cotidian, cu toată evlavvia și cu toată încrederea, neamului său. Articolele lui pline de o căldură și claritate cuceritoare au popularizat în lumea satelor ideea politică și națională pentru care pledase o întreagă viață.

Ce mare trebuie să-i fi fost bucuria, când, la 10 Ian. 1905, conferința națională dela Sibiu hotărârea reluarea activității politice. Era triumful unei lupte ale cărei izvoare trebuiesc căutate mult mai în adânc, în veacul al XIX-lea.

În această acțiune de trezire și de orientare Ioan Rusu Șirianu a fost în primul plan. Alegerile parlamentare din 1905 — care dădeau 8 deputați români, dintre aceștia 3 arădani — arătau că lupta gazetărească nu fusese fără ecou. Terenul fusese

pregătit, opera de luminare a satelor condusă cu succes, o nouă generație politică va veni să strângă roadele acestei mari acțiuni: generația Unirii.

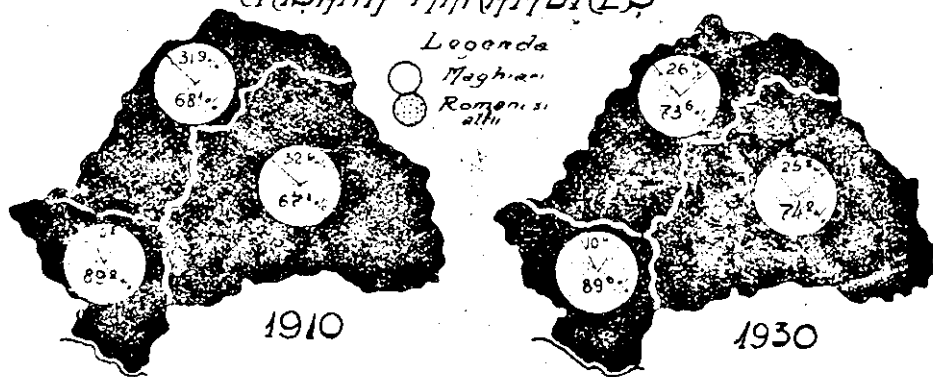
I. Rusu-Șirianu nu se va mai bucura de izbânda finală. Refugiat la București, moare cu mult înainte de realizarea idealului național pentru care luptase. Poate că el însuși presimțise acest lucru, când scrie undeva: „Noi, ca să ne arătăm buni Români, petrecem numai-cu gândul o petrecere care înseamnă: *să te mistui pentru o himeră, să jertfești tinerețea și tigna vieții pentru ea să mori sperând, că poate cei ce vor urma să realizeze ceva din visul ce te-a finut treaz în luptă...*”

Prin însăși afirmarea acestei convingeri că acțiunea lui gazetărească și politică este o operă de sacrificiu care va permite altora să realizeze poate idealul național, personalitatea lui I. Rusu-Șirianu ne apare într-o și mai curată lumină. El s'a dăruit neamului său fără să aștepte nimic, dela jertfele sufletești pe care i le impunea această luptă. Este un mare mucenic al unității noastre naționale.

Iar Aradul, unde la 1895 se strâneau rândurile pentru lupta în comitate, unde dela 1897 și apoi 1903 se ducea apriga luptă pentru activitatea parlamentară, Aradul, care înscrisese paginile celei mai curajoase și idealiste lupte a scrisului, va prezida și în 1918, opera de unire, realizată apoi la Alba Iulia, ca un final logic al întregii acțiuni ce se desfășurase aici, cu încredere în viitorul neamului și cu cea mai curată jertfă românească.

Ed. I. Găvănescu

POPULAȚIA PE NEĂMURI ÎN ARDEAL, BANAT ȘI CRISANA-MARAMUREȘ

● ● ● Figuri arădane

Dr. Gh. Vuia

Ȧ fost unul dintre cei mai vestiți doctori români ai vremii sale în tot cuprinsul fostei monarhii austro-ungare.

S'a născut la Ȧrad, din părinți meșteșugari, tagmă de mare importanță în viața românească depe vremuri a Ȧradului. Ȧ studiat medicina la Pesta, fiind totodată — ca să se poată susține la studii — cantor la biserica ortodoxă românească din capitala maghiară. La 1876 s'a promovat medic și a fost doi ani medic secundar la spitalul „Rokus“ din Budapesta, iar apoi, dela 1878, me-

dic în Ȧrad și profesor de igienă și chimie la seminarul și la școala normală de aici, luând totodată o foarte activă parte la viața românească a Ȧradului, în tabăra naționalistă a lui Mircea Stănescu. Dela 1881 a fost în același timp medic al băilor Herculane.

Din activitatea sa multiplă vom remarca între altele :

Ȧ colaborat la „Ȧlbina“, „Telegraful Român“, „Biserica și Școala“ și la „Enciclopedia română“. Ȧ scris o seamă de cărți, beletristice și medicale : „Higiena poporală cu privire la săteanul român“ (1884); Nașa Trina, operetă comică, Sibiu, 1889; Boalele venerice, Oravița, 1890; Din trecutul băilor Herculane, Sibiu, 1900. Era membru ordinar al secției științifice a „Ȧstreii“.

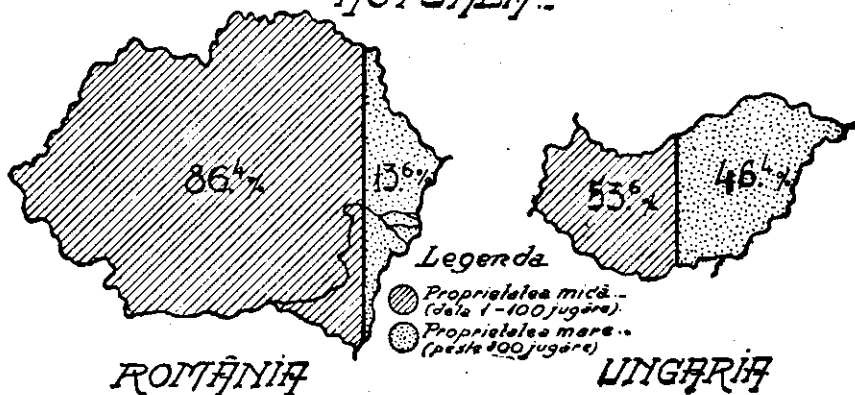
Ȧ fost unul dintre membrii fondatori ai băncii „Victoria“, institutul de credit care se știe ce negrăit de mult a însemnat în organizarea rezistenței economice a românilor depe această graniță etnică.

În profesiunea sa s'a manifestat pe planul întâi între medicii epocii. De ajuns să amintim notița ce o publică despre el „Gazeta Transilvaniei“ dela 1/13 Oct. 1891 :

„Dl Dr. Vuia, medicul băilor Herculane, s'a întors la Țrad, unde și-a reluat practica medicală. Aici dr. Vuia a deschis un stabiliment, care este chemat a aduce mari servicii poporului nostru. Este vorba despre un institut pentru cultura vaccinului animal, de unde se vor ultoi dela viței, pentru ultoirea copiilor și adulților în contra vărsatului. Dr. Vuia este primul Român care în monarhia noastră are asemenea institut“.

La moartea lui Mircea Stănescu (cf. monografia despre care vorbim în altă parte a d-lui Oct. Lupaș) d-rul Vuia luase inițiativa să se cultive memoria marelui luptător dispărut printr'un bust de birou al răposatului. Când se va cinsti și memoria celui care-a fost pentru Țrad d-rul Vuia, măcar printr'o stradă care să-i poarte numele?

SITUAȚIA COMPARATIVĂ A PROPRIETĂȚII MICI ȘI MARI ÎN ROMÂNIA ȘI UNGARIA ACTUALĂ..

Un mare român dat uitării

(Ceva despre Dr. Nicolae Oncu)

Azi este foarte ușor să fii român intransigent. Erau însă vremuri, când afirmarea acestei calități era împreună cu serioase riscuri. Din acele timpuri voiesc să evoc personalitatea unui român care a trăit aici în Arad.

Di. Tolan, punând întreg avântul tinereții sale în slujba cultului conștiinței naționale, a aprins o flacără sfântă nouă tuturora Răspunzând amabilei d-sale invitații vin să aduc o figură de conducător al luptelor românismului, date în acest colț de țară, la lumina acestei flacări, — pentru a reîmprospăta amintirea unui bărbat întreg, de consacrată valoare.

E vorba de Dr. Nicolae Oncu, fost avocat în Arad și apoi principalul fondator al băncii „Victoria” din Arad, sfetnic necerșit al Bisericii, și devotat fiu al neamului său.

Fiu de țaran din Rișca (lângă Baia de Criș, din jud. Hunedoarei), și-a terminat studiile universitare la Budapesta, apoi le-a complectat la Viena și în Bruxelles. La Viena a legat prietenie cu Eminescu, care prețuindu-i însușirile și cunoștințele, l-a fost propus să fie chemat profesor universitar la București. Nu-i cunoștea alt cusur, decât că e prea „roșu”. Dela Dr. N. Oncu s'a răspândit fotografia cu plete a lui Eminescu, căci el o dăduse cumnatului său prof. Enea Hodoș, care scosese o carte didactică despre literatura română, și în care s'a reproduș apoi acea poză, de unde a fost împrumutată de toți.

Dr. Nicolae Oncu n'a umblat după preamăriri, ci a rămas aici între frații săi obișduiți. Se căsătorește cu fiica cea mai mare a lui Iosif Hodoș, subprefectul jud. Zărand, nepoată după mamă a protopopului Simion Balint, eroul luptelor din 1848. Apoi se stabilește definitiv în Arad, unde ia parte activă la toate acțiunile publice românești, pe teren social, bisericesc, cultural, economic și politic. Prieten nedespărțit al regretatului Episcop R. R. Ciorogariu și al fostului Mitropolit de dureroasă amintire Vasile Mangra (până la trecerea acestuia în tabăra contelui Tisza István),

au pus la cale multe lucruri bune, cari nu pot fi înșirate într'un articol cu spațiu atât de redus.

Aici în Arad a chemat la viață, cu concursul material și moral al ilustrei familii Mocioni, banca „Victoria“, pe care apoi a ridicat-o la înflorire și la un renume recunoscut de toți. Nu numai cercurile financiare budapestane vorbeau cu respect de banca „Victoria“, ci d. e. când am ajuns fericirea de a fi cetățeni liberi ai României Mari, guvernatorul Bibescu al Băncii Naționale a României, a acordat delegației băncii „Victoria“ un credit important de reescont, fără nici o altă formalitate ori condiție, ci numai când i s'a spus că această bancă a fost condusă cândva de Dr. Nicolae Oncu. Astfel prestigiul lui moral și din mormânt a fost de ajutor băncii. Prin creditele acordate țărânilor române a înviorat apoi banca „Victoria“ al cărei prim director a fost Dr. N. Oncu, — acest colț de pământ românesc. Banca „Victoria“ a dat posibilitate atâtor intelectuali români, cari azi ocupă situații importante în viața publică, ca să-și termine studiile; ea a pus baza solidă la atâtea existențe românești.

Dr. Nicolae Oncu a fost totdeauna mâna dreaptă a tuturor episcopilor ortodocși ai Aradului. Cred că nu exagerez și nu nedreptățesc pe nimeni, nici nu jignesc memoria nimărui, afirmând, că Dr. Nic. Oncu era principalul sfetnic al tuturor episcopilor din Arad, în chestiunile politice, atât de complicate și delicate, — față de guvernele din Budapesta. Apărând Biserica ortodoxă, apăra și școlile, pe cari aceasta le întreținea. A luat parte activă la toate sinoadele eparhiale din Arad și la toate congresele naționale bisericești din Sibiu, apărând pretutindeni interesele bisericii, școlii și ale poporului român, pe care dușmanii voiau să-l desființeze.

Ziarul „Tribuna“, unde cântărea atât de mult scrisul lapidar al prietenului său, răposatul Episcop Ciorogariu, și cel atât de colorat și viu al lui I. Rusu-Șirianu, a fost susținut prin Dr. N. Oncu de banca „Victoria“. Directivele în atitudini politice ale acestui ziar erau date de acești prieteni nedespărțiți. Ce a fost acel ziar pentru noi Români subjugăți, o știu toți arădanii, cari au trecut vârsta de 40 ani. Nu mă va contrazice nimeni, când exprim părerea, că „Tribuna“ constituie cea mai strălucită pagină a trecutului ziaristic românesc din fosta Ungarie. E păcat că zidirea ziarului „Tribuna din Str. Eminescu No. 41, pe frontispiciul căreia se poate și azi descifra firma „Tribuna“, ridicată cu banii adunați cu multă trudă și riscuri de către Dr. N. Oncu și

inaugurată cu multă însuflețire și în cadrele unei sărbători naționale, nu a fost răscumpărată și dată destinației sale originale. Puțini știu, că la fundamentul acelei case se afla zidit un document românesc foarte frumos. El conștine și rândurile „*ă deo Dumnezeu, ca urmașii noștri să vadă visul pentru care am luptat noi și înaintașii noștri, — cevea împlinit!*”, — cuvinte scrise de însuși Dr. N. Oncu, și semnate de patronii ziarului, de întreg personalul redacției, administrației și cel tehnic.

Grație stăruințelor lui Dr. Nicolae Oncu, s'a ridicat Internatul de fete „Vasile Stroescu” apoi „Casa Națională” din Str. Dorobanților, s'a reconstruit catedrala ortodoxă, s'au ajutat atâtea biserici și școli din județul Arad.

În luptele politice ale românilor din fosta Ungarie Dr. N. Oncu avea un cuvânt hotărîtor. Dacă nu a putut ieși totdeauna în rândul întâi de combatant, oridecâteori i se cereau sfaturi le da bucuros și cu multă înțelepciune. Sugestiile sale totdeauna erau nimerite. Odată a primit candidatura de deputat cu program naționalist românesc în cercul electoral al Iosășelului, învingând pe candidatul guvernamental Szombati, un român renegat. Atunci când românii din Ungaria părăsind pasivitatea au luat lupta contra partidelor maghiare, care disprețuiau forța noastră electorală, și au reușit a se alege deodată 15 deputați în Parlamentul din Budapesta, Dr. N. Oncu era și el între acei 15. În Parlamentul ungar a ținut o cuvântare documentată cu subiect de administrație publică, care nouă ne făcea atâtea mizerii în Ungaria.

La proximele alegeri parlamentare guvernul maghiar recurgând la mijloace de teroare cu totul sălbaticе, nu mai biruie decât 5 deputați români, să ajungă în Parlamentul din Budapesta. În rândurile românilor se naște o explicabilă demoralizare, care capătă o regretabilă expresie de luptă între frați. Aceste lupte impresionează penibil cercurile conducătoare dela București.

În jurul ziarului „Tribuna” din Arad, care deschisese o critică aspră la adresa conducerii partidului național românesc, care făcuse greșeli în conducerea campaniei electorale pierdute, se aflau Dr. N. Oncu, R. R. Ciorogariu, Octavian Goga, Ilarie Chendi, Sever Bocu, Ghiță Pop, I. Montani, etc. Cei nemulțumiți cu acele critici, în frunte cu Vasile Goldiș, Dr. Șt. Cicio Pop, Iuliu Maniu, Dr. Al. Vaida-Voivod, Dr. A. Vlad, etc., înființează tot în Arad ziarul „Românul”. Când lupta dintre aceste ziare degenează, sosește la Arad C. Stere, cu mandat de împăcare. Im-

păcarea se face cu mari sacrificii pentru tribuniști. O coincidență fatală a unui conflict familiar, care se termină cu divorțul lui Dr. N. Oncu de soție, slăbește rezistența tribuniștilor. După ce se stabilise deja în linii generale un compromis de împăcare la egalitate, tribuniștii, cu un conducător lovit din spate de soția care urmărea de mult acel divorț, trebuie să accepte condiții mai rele, impuse pe adversarii, cari profitară de ocazie. Dr. N. Oncu se retrage dela Banca „Victoria” și din viața publică, și mai trăiește doi ani la sanatorii, în Weisser-Hirsch lângă Dresda, Wällischhof lângă Viena, și la Mariagrün lângă Graz, unde moare. A fost adus acasă și înmormântat în satul natal.

Viața sobră de puritanism rar, acitivitatea constructivă atât de rodnică pe toate terenele, înțelepciunea și clarviziunea în toate chestiunile și problemele, sunt tot atâtea pilde grăitoare, cari fac dovada unui om superior, bărbat întreg, român dârz, și cari ne impun obligațiunea să nu uităm pe celce a fost întruchipătorul acestor calități și virtuți: Dr. Nicolae Oncu.

Nu e permis acest lucru, mai ales azi când revendicăm drepturi asupra unei brazde de pământ românesc, asupra căreia și-au ațintit privirile dușmanii noștri seculari. Pentru această brazdă au luptat înaintașii noștri, între cari ocupă un loc de cinste Dr. Nicolae Oncu. El a fost aici în Arad un stâlp puternic al românismului, a fost respectat și ascultat, producând în sufletul tuturor românilor de aici sentimentul siguranței și încrederea în destinul neamului.

Distinsul avocat tânăr Octavian Lupaș, și-a propus să reînvie amintirea lui Dr. N. Oncu, între figurile mărețe ale trecutului românesc ale Aradului. Până când vom ajunge să vedem tipărită broșura d-sale, aceste rânduri cred, că vor deștepta interesul pentru ceea ce d-sa va scrie cu recunoscutu-i talent.

B. Păcuraru

DIN ZILELE DESROBIRII

Ziarul „Românul“ în 1918 Crâmpie de amintiri

de **Sabin Evușianu**

inspector general în inv. secundar

Frontul puterilor centrale era în plină destrămare. Ungaria începuse la Belgrad, cu generalul D'Esperay, tratativele pentru încheierea armistițiului; Germania era pe cale de a le începe cu generalul Foch.

În timp ce în statele Europei centrale își făcea cale revoluția, adierea caldă a principiului wilsonian, de autodeterminare, dinspre apus, iar dinspre răsărit înfrângerea și retragerea puhoiului german au început a limpezi în sfârșit cerul, lăsând să se strecoare *primele raze ale libertății naționale.*

Așa se face, că zgomotele cari unora le păreau a fi trosniturile din încheieturi ale unor monarhii odinioară falnice, nouă ne păreau a fi zuruitul lanțurilor descătuseate și pârâitul oaselor amorțite...

*

Evenimentele se succedeau cu repeziciune. Nu era permis, ca ele să ne găsească nepregătiți.

Comitetul executiv al partidului național român din Ardeal și Ungaria, în ședința sa din 12 Oct. 1918, la Oradea, a declarat unanim că națiunea română din Ardeal și Ungaria își reclamă dreptul ca, liberă de orice înrăurire streină, să hotărască singură de soarta sa, deci nu recunoaște îndreptățirea parlamentului ungar și a guvernului ungar să reprezinte la conferința de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, căci apărarea intereselor ei o poate încredința numai unor factori designați de propria lor *adunare națională*.

S'a constituit deci *Consiliul Național Român*, reprezentând întreg neamul românesc din Ardeal și Ungaria. Sediul era la Arad, în casa veteranului luptător, regretatul Dr. Ștefan Cicio-Pop.

S'au organizat *Gărzi Naționale Românești*, cea dintâiu în Arad, la 1 Nov.

Era necesar să reinvie și **Românul**, organul partidului național român, ca organ, acum, al Consiliului Național Român.

Reaparitia Românului s'a hotărît în consfătuirea de Joi 7 Nov. după amiază. Redactarea am luat-o asupra-ne trei profesori, colegul Dr. T. Botiș, azi rectorul Academiei teologice ort. române din Arad, colegul Dr. L. Iacob, azi prof. univ. la Cluj, și subsemnatul, sub direcționarea regretatului cărturar Vasile Goldiș.

Subsemnatul și prietenul Dr. Botiș am plecat deadreptul la „palatul“ Românului, am improvizat o „redacție“, — îmi închipui că eram foarte gravi — am pus mașinistul să ungă mașinile tipografiei, am împrumutat doi culegători și pe la ora 5 dimineața a dat Dumnezeu de a văzut lumina zilei Nr. 1 Anul 7 al Românului, cu data de Vineri 26 Octombrie 8 Noembrie) 1918. Il priviam, cum privește părințele pe un nou născut. Era mic, avea numai patru pagini, dar spunea atât de mult: „Invierea“ ca articol de fond, conținând declarația de liberă determinare a Națiunii Române prin glasul Consiliului Național Român, — un credeu politic al tuturor Românilor, „Cătră Națiunea Română“, un apel al Cons. Național Român, supremul și unicul for politic al Românilor din Ardeal și Ungaria, pentru menținerea ordinei,

apărarea vieții și avutului oamenilor, „Ordinul de organizare a gărzilor naționale române”, inclusiv jurământul de credință și supunere către Cons. Naț. Român: „... conștiu de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, *jur că în toate manifestările mele voi fi credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc pe orice fel de teritoriu politic* . . . ; „G'asul Bucovinei” vestind unirea cu Patria Mamă . . .

Când am ajuns acasă mi-am dat abia seama, că imi lăsasem soția pe patul suferinții, cu peste 40° febră. Se vede că febra înfrigurării acelor clipe, din zorile învierii, era mai mare . . .

*

Am avut câteva zile libere, școalele fiind închise din cauza epidemiei de gripă spaniolă. Așa ne-am putut așterne cu răgaz la muncă, răsfoind ziarele de tot felul, pentru a rezuma tot ce era vrednic de știut despre „Războiul și pace”, despre „Destrămarea monarhiei”, „Spre o lume nouă” sau despre „Viitoarele granițe ale României”, intercalate între comunicate oficiale de ale C. N. R. și ordinele de zi ale Comandantului suprem al Gărzii Naționale române (Maiorul azi Generalul i r. Vlad).

Circulara P. Sf. Episcop din Caransebeș, Dr. E. Miron Cristea, azi Patriarh al Românilor, dată în ziua Sf. Mucenic Dimitrie 1918, avea să rămână istorică: „Sfânta tradițiune a bisericii noastre ortodoxe răsăritene a fost în slujbele sale totdeauna cu deosebită luare aminte la autoritatea sau spăpânirea lumească. Cu atât mai vărtos trebuie să o facă aceasta *biserica poporului român pusă pe temelii naționale*.” Dispune deci, până la alte măsuri definitive din partea Sf. Sinod, pomenirea „*înaltei Stăpâniri naționale și a marelui sfat al Națiunii Române*.”

*

Guvernul ungar la telegrama C. N. R., că va lua deplina pulere de guvernare asupra teritoriilor locuite de Români în Ardeal și Ungaria, trimite la Arad pe dl O. Jászai, prof. de sociologie, ministru ungar împuternicit cu rezolvarea chestiunii de naționalități. În vreme ce se urmau tratative între guvernul ungar prin dl O. Jászai și C. N. R., Ungurii, cari nu se puteau împăca cu inevitabilul, au deslănțuit

o serie de atrocități, începând cu faimosul rug dela castelul Urmânczy dela Beliş (losikafalva). „Românul“ a deschis o rubrică de „Bașbuzucisme“. Tratatивele cu Jászai au eşuat, rubrica bașbuzucismelor a crescut treptat și s'a statornicit. Redactorul lor era un tânăr modest, cu suflet ales și gingaș: *Tr. P. Nicolin*, trecut, după câte știu, din lumea celor vii. Nu mai e între ei nici redactorul știrilor mărunte și la zi, bunul *Laurențiu Luca*. Dumnezeu să le facă parte de liniște în lumea drepților! S'au stins fericiți, că' au văzut aveau visul, pentru care s'au frământat și au trudit și ei . . .

Trăiam prea intens. Infrigurarea lumii noi ce se infiripase și svârcolirile sălbalice de ultimă oră ale lumii ce avea să dispară, trebuia să le frământăm și să le cristalizăm prin sufletul și condeiele noastre. Dar catedrele ne așteptau.

Ca noroc, ne-a sosit un tânăr cult și vioiu, sortit carierii de ziarist, dl. *Ion Clcopfel*. Am rămas pe lângă dânsul, ca redactori-interni. subsemnatul și colegul L. Iacob.

Ziua o împărțiam între școală și redacție, căci pe atunci profesorii dela școalele confesionale rumânești aveam, pentru o leafă de 133 cor. 33 fil. ca suplinitori sau 166 cor. 66 fil. ca titulari, o catedră compusă din toate orele de specialitate, d. e. subsemnatul 24 ore, în plus mai îndepliniam și alte obligații naționale-bisericești la școalele de stat (l. română sau religia pentru elevii români), iar noaptea jurnătate era a redacției. Atunci scriam articolele de fond.

Impresiile ce le aștern azi în fugă, cu ochii înrouați, m'au făcut să ridic colbul de pe legătura în care îmi păstrez, numai pentru mine, seria articolelor de fond scrise, în nopțile de veghe, cu avântul anilor tineri de atunci, cu dragostea cu care îmbrățișam tot ce svâcnia românește, cu nădejdea zilelor ce-au venit și cu credința în supremul ideal al generației mele, pe care l-am ajuns și îl trăiesc.

Scriam pe niște hârtii lunguețe, roșii. Impăturate frumos, dimineața le predam șefului tipografiei. În orele libere, așezându-mă la masa mea în redacție, nu odată eram întimpinat de simpaticul șef de tipografie: „Domnule Evușian, îmi mai trebuie 3 centimetri de articol de fond!“ Cu ce

indignare am răspuns primei întîmpinări de acest fel: idei și sentimente măsurate cu metrul!? Apoi, m'am învățat și, în urmă, știam să impart exact fițiicile roșii.

Directorul nostru, fieiertatul V. Goldiș, era de o discrețiune rară. Niciodată nu ne-a cenzurat scrisul. Poate și fiindcă ne cunoștea.

Obișnuiam să notăm cu anumite semne articolele. Mi-amintesc, între altele, de un articol „Cain“, pe care-l notasem obișnuit. Ca niciodată pân'atunci, dl V. Goldiș a cerut să-l semnez. Am crezut multă vreme, că mi-a cerut semnătura fiindcă se referia la niște frați aliați, am aflat mai târziu că îi plăcuse mult și doria să se știe autorul.

După un manifest în *Românul* „Către popoarele lumii (Aux peuples de l'Univers)“, Consiliul Național Român a convocat și pregătit, tot prin *Românul*, marea Adunare Națională dela Alba-Iulia pentru ziua de Duminică 18 Nov. (1 Dec.).

În Vineria de 16—20 Nov. apare în *Românul* articolul de fond „Golgota“, reprodus în toate ziarele românești. În presara marei zile a Unirii, în Alba-Iulia, o grupă de delegați îl felicita pe dl. V. Goldiș pentru acel articol. Dânsul a venit la mine, m'a dus în fața delegaților zicând: „Acesta e autorul articolului“ și m'a sărutat pe ambii obraji. A fost cea mai frumoasă răcompensă pentru tot ce sufletul meu a putut da în vrenii de grele încercări și în clipe de avânt, — răcompensă care nu odată îmi dă și azi îndemn spre bine

*

La Alba-Iulia, în mijlocul unui entusiasm de nedescris, apar primii soli ai armatei române: generalul Leonte, căp. Băgulescu, căp. Mărculescu și locot. Jiberiu. Noaptea, în drum spre gară, ne-a fost dat să vedem retragerea — aproape pe ascuns — a armatelor germane.

Am deschis în *Românul* o rubrică despre *înaintarea armatei române*. Incepusem să avem, dela constituirea Cons. Dirigent, și un serviciu telegrafic, al Agenției Dacia. În elanul nostru, mai ales când întârzia telegrama sau nu ne mulțumia conținutul, făceam noi pe reporterii militari. Așa s'a întîmplat că am trecut cu armata română, în știrile noastre, peste liniile democraționale fixate temporal, atrăgându-ne

nsullele ziarelor maghiare. Aceste insulte au determinat apoi redacția să dea un aspru avertisment insultătorilor, precizând, între altele, următoarele: „Armata română vine în numele antantei invingătoare, înaintea căreia au capitulat puterile centrale — și mai vine în numele drepturilor sfinte ale unui neam de 14 milioane. *Orice insultă se aduce armatei române, se aduce neamului românesc și fiecare picur de sânge ce s'ar vărsa e sânge românesc*”.

Pe atunci avangarda trupelor române era abia pe la Teiuș.

*

În Duminică de 17 30 Dec. 1918, generalul francez de glorioasă memorie Berthelot a vizitat Aradul. Ungurii, din invidie și ură pentru intrarea în triumf *românesc* a generalului francez, au organizat, chiar în văzul generalului, un adevărat progrom împotriva Românilor veniți ce prin împrejurimile românești, în haine de sărbătoare, sub faldurile tricolorului românesc, întru întâmpinarea la Arad a eroului deopotrivă francez și român. Drapelele românești și ale antantei au fost sfâșiate și călcate în picioare, s'au dat salve de pușcături din partea soldaților și polișiștilor unguri, s'a împușcat din case particulare și chiar de prin instituții administrative: o mulțime de morți și răniți. Au urmat demonstrațiuni și violențe în contra instituțiilor românești și a caselor românești. Ne găsim la *Românul*, eu, colegii Clopoșel și Iacob, pentru a prelucra materialul numărului de Luni, când o mulțime de Unguri a început să forțeze intrarea. Ne-am refugiat într'o ascunzătoare secretă a salei de mașini, de unde, după percheziciia câtorva și' după mici devastări în materialul redacțional, am ieșit ca secși din morminte...

Două zile „Românul” n'a putut apărea

Rezultatul demonstrației sângeroase a fost intrarea trupelor franceze în Arad. „Românul” a reapărut sub paza permanentă a trupelor coloniale franceze.

*

Așa s'a încheiat la „*Românul*” anul 1918. Și au urmat alte serii nesfârșite de suferinți, chiar când crezusem că ele s'au sfârșit.

„Până când, Doamne, vom mai îndura, până când mai

sorbi-vom și cea din urmă picătură din paharul suferințelor amare!?

Pleacă urechea Ta spre acest colț de țară și ne-auzi pre noi... Căci mare este jalea și necăjită-i lumea în acest colț uitat.

... Pline sunt orașele noastre de cei ce scapă de urgie. Siliți sunt slujitorii Tăi să-și părăsească altarul, — nu sunt cruțați nici dascălii poporului Tău și prigonii sunt toți, pe cari Tu, Doamne, luminează și căldură i-ai pus să fie poporului Tău...

Deschide-le cât mai curând împărăția ce-o așteaptă de veacuri."

Izbăvirea a urmat abia în Mai 1919.

Timișoara, Mai 1936.

Sabin Evuțianu

Arad, 29 Decembrie 1928

La 17 Mai 1936 se va sfîrși crucea ridicată întru pomenirea martirilor din județul Arad, uciși de unguri în iarna anului 1918 și în primăvara anului 1919. În pragul acestei sfîrșiri ne vom aduce aminte în cele următoare, de martirii și întâmplările din Arad dela 2) Decembrie 1918.

Era să fie o zi de sărbătoare. Aradul s'a pregătit să primească pe marele general francez Berthelot și a primit pecetea sîngelui românesc. Din județ au venit mii și mii de români să vadă pe reprezentantul Franței și ca el să vadă înfățișarea adevărată a județului Arad. Insuș Aradul a fost o alcătuire meșteșugită a stăpînirii ungurești. Nu putea să înfățișeze firescul județului.

Gara, piața gării și drumul dela gară până la teatrul de iarnă a fost înțesat de mulțimea venită din județ. Ungurii și-au dat toată silința să întunece adevărata înfățișare a sărbătorii. Au impeștriat și ei gara și drumul. Se siliau să arate că generalul francez este al lor oaspe și încă dintre cei mai doriți. Prea se vedea însă că silința și-o dau de mare silă. În gară, când generalul s'a făcut văzut, se auziau două feluri de strigăte în trei limbi. Românii strigau numai românește: Trăiască Franța, Trăiască România Mare. Ungurii strigau ungurește și rânțuzește, dar numai: Trăiască Franța. Și acum, când mi-aduc

aminte de aceste urale, le înțeleg mai bine. E limpede: ungurii strigau numai: Trăiască Franța. Subconștientul din ei nu-i lăsa să creadă, că o Franță vie ar mai lăsa să dăinuiească aci un Țrad artificial.

Casele erau cu drapele franțuzești, iar alături de acestea ungurești și ici-colo românești. Generalul a făcut drumul prin mulțimea însuflețită, care apoi îi urma cântând și strigând. Au fost nenumărate grupuri cu drapele românești și un grup îndârjit și mândru cu drapele ungurești. Generalul a intrat să ia masa la Crucea Albă. Capul coloanei românești s'a oprit între teatru și Crucea Albă, iar grupul unguresc în aceeaș stradă, mai spre piață. Românii cântau, ungurii strigau și agitateau drapelele.

Deodată, din grupul unguresc s'a dat o împușcătură de revolver, apoi altele. Nu se știe nici azi, dacă împușcăturile acestea au vrut să fie o provocare, sau un semnal. Cert este că au fost începutul pentru deslănțuirea urii ungurești.

Românii n'au fost înarmați. Chiar și puținii cari făceau parte din gărzile naționale ale satelor din județ, veniseră fără arme. Singură garda națională română din Țrad avea arme. Era însă prea puțină și s'a mulțumit să tragă două salve în vânt, ca apoi să se împrăștie.

Ungurii se vărsau pe piață și pe bulevard până la primărie prin toate străzile, înarmați cu puști, baionete, cu sute de cartușe, cu granate de mână la centură. Se ivise și câteva automobile înșesate de soldați unguri. Alergau pe străzi cu o viteză nebună și soldații împușcau.

Generalul Berthelot a fost încunoștiințat despre cele de afară. El a primit vestea răspunzând, că împușcături a mai auzit și a mai văzut.

Strada dintre teatru și Crucea Albă, numită azi Strada Berthelot, s'a curățit. Ungurii, cari dispuneau de întreg armamentul fostului regiment 33 infanterie, au pornit o goană după gardiștii români, după românii fruntași, după drapelele românești și după șubele românești. Sediul comitetului și al gărzii naționale române a fost asediat. Casa lui Ștefan Ciceo-Pop a fost ciuruită de gloanțe. După acest început au luat de rând casele pe cari a fost arborat drapelul românesc. Tricolorul nostru a fost călcat în noroi. Dână la primărie și de aci pe malul Mureșului soldații unguri trăgeau în cei cari purtau șube. Nici azi nu se știe câți au fost răniți și câți morți. Abia se știe despre Leonte Ciorău din Sâmbăteni, Lae Burna din Covăsinți, Dimitrie Raica din Mândruloc și Teodor Gligor din Țrad-Seqa.

Zicea atunci un ofițer, comandant al gărzilor naționale române dintr'o plasă a județului: Noi am venit la sărbătoare și trebuia să venim gata de bătaie. În locul mulțimei de bătrâni și tineri în șube pitorești, dar fără nici o pușcă, trebuia să

aducem din fiecare sat pe cei 10—20 gardiști, înarmați. Să-i așezăm strategic în gurile străzilor. În anumite puncte ale orașului câte o mitralieră.

Și așa mai departe. Erau planuri întârziate. Ungurii își arătaseră în fața trimisului Franței toată ura lor neputincioasă. Li s'a părut, că ciuruind câteva case românești din Arad, toate vor fi dărămate și cele din județ. Erau de credință că omorînd pe Lae Barna, pe Leonte Ciorău, pe Dimitrie Raica, pe Gligor Teodor și pe alții, vor omori pe toți românii din județ sau chiar din lumea toată.

N'au știut, că sângele celor uciși mișelește a fost pecetea românismului pusă pe Aradul artificial.

F. Codreanu

Din cronica desrobirii Aradului

de **Isaia Tolan**

Era Aradul predestinat de toată rezistența ce a fost aici în fața expansiunii ungurești dar mai ales de lupta din deceniile ultime care-a făcut din el un centru al politicii românilor robiți de maghiari, să-i revină când va bate ceasul izbăvirii comanda ultimei sfortări pentru ruperea lanțurilor. De bună seamă s'au adaos la imrejurarea aceasta și altele cari au sortit Aradului rolul hotărîtor ce l-a avut la 1918: se întâmplase să-i fie conducătorii acasă — toți căliți pentru proba din urmă: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio-Pop, Mihai Veliciu, Ioan Suci, — se mai întâmplase să se afle aici un tineret militar gata de acțiune, iar pe deasupra tactica impusă de-o eventuală punere 'n discuție a unor părți din Crișana, din ținuturile ungurene, din Bănat, dicta să se rostască

NOTĂ. - Paginile de față era să redea amănunțit după relații de la martori contemporani și după ceea ce-a rămas înregistrat în gazetele vremii aceeaia epoca arădând dela 1 Noemvrie 1918, ziua revoluției din Arad și a constituirii gărzii naționale, până la trecerea administrației Aradului — la jumătatea lui Iulie 1919 — în mâinile românești. Până să ne apucăm a le scrie ne-am pomenit însă că teancul de spicuri din ziarele epocii a luat astfel de proporții încât cu greu s'ar putea înghesui în paginile nu ale unui capitol de revistă ci ale unei cărți întregi. Ne mărginim deci aci la simple înseilări, rămânând cetitorilor datori pe altădată cu cronica amănunțită a acestei încercate și cumplite epoci din istoria Aradului.

cuvântul hotărîtor al Ardealului din centrul de luptă al graniței etnice, iar în cetatea lui Mihai Viteazul să se facă numai pronunțarea solemnă.

Declarația de deslipire de Ungaria rostită de d. dr. Alex. Vaida-Voievod în parlamentul unguresc s'a votat la Orade, punct deasemenea depe granița etnică, dar venea dela Arad. Aradul sta gata, ofițeri și oameni politici. Și a purces la faptă la 'ntâiul semnal.

*

A șasea zi după ultimul cuvânt românesc rostit în parla-

Vasile Goldiș

mentul dela Pesta, „Aradi Hirlap“ (23. X) publica următoarele declarații ce i le făcuse Vasile Goldiș:

— „Care-i punctul de vedere al românilor din Ungaria?”

— „Hotărîrea din 12 Oct. a partidului național-român ce s'a cetit în parlament, îl fixează cu deplină claritate. Românii își revendică dreptul de autodeterminare. Românii nu vor să dom-

nească peste alte neamuri, dar nici aceea n'o vor tolera ca alt popor să domnească peste ei”.

— „Dar unguirilor nu li se cuvine acest drept de autodeterminare?”

— „Ungurii pot să dispună peste ei tot așa de liber, după cât de liber trebuie să dispună de sine români; numai atâta nu-și mai pot unguirii revendica: privilegiul de a nu putea dispune numai de ei ci și de alte popoare, căci asta e imperialism, iar asta s'a dus pe veci.

„Națiunea română nu vrea să fie sluga nației maghiare. Ii poate fi prietenă, ba chiar foarte bună prietenă, dar slugă nicio-dată de aci 'nainte”.

La câteva zile după aceasta (30—31 Oct.) la Budapesta izbucnea revoluția și îi cădea întâie jertfă întru chipătorul lumii vechi, Ștefan Tisza. La 1 Nov. revoluția s'a 'ntins dela Pesta peste toată Ungaria de fioroasă amintire, și încă în această zi consiliul militar național român, garda națională românească, era la Arad constituită. Incă 'n ziua aceea o delegație a acestui consiliu, condusă de căpitanul din reg. 33 inf. din Arad — azi generalul — Teodor Serb, s'a 'nfățișat în cetate comandantului de garnizoană general Resch, și i-a comunicat următoarele:

„1. Declarăm că atitudinea noastră o vor determina întru toate hotărârile Consiliului Național Român, respectiv ale comitetului executiv al partidului național-român.

2. Declarăm mai departe că vom colabora bucuros în orice direcție pentru menținerea ordinii interne și publice”.

Din darea de seamă a lui „Aradi Hirlap“ dela 2 Nov., din care reținem lucrurile acestea, nu reiese nimic cu privire la peripeciile acestui act de curaj. După gazeta ungurească generalul Resch a luat act, „a salutat cu bucurie consiliul militar român, i-a acceptat colaborarea“ și deasemenea „a luat la cunoștință că insigna consiliului militar național român va fi tricolorul românesc“¹⁾.

La darea aceasta de seamă e adausă în gazeta ungurească o comunicare a consiliului militar român făcută gazetei maghiare,

¹⁾ Comandantul garnizoanei era de altfel obligat să ia act. Regele Carol al IV-lea încuviințase soldaților să se constituie în consilii naționale și să poarte insignii naționale. Incuviințarea a fost confirmată și de noul guvern al lui Karolyi (cf. „Aradi Hirlap“, 3. XI, 1918.)

că va începe imediat să readucă din sate pe soldații români la Arad. Adecă să organizeze aici o armată națională.

*

Organizarea acestei armate, a gărzilor naționale (la început în casa Cicio-Pop, devenită cazarmă națională), s'a făcut repede. „Românul” din 8 Nov. st. n., reapărut atunci după o lungă opreliște, vestește că s'a constituit la 1 Nov. la Arad garda națională, că „toți ostașii și ofițerii români aleargă sub drapelul român cu nespusă bucurie”, că „bravii oficieri și soldați trimiși la sate au restabilit ordinea”, dar că încă din aceste prime zile, dușmanul a încercat să pună din nou stăpânire pe satele românești (la Mândruloc, Curtici, Covăsânți); „în urma acestora s'a făcut înțelegere cu sfatul militar maghiar din Arad, ca în comunele cu majoritate română să susțină ordinea exclusiv numai Garda Națională Română”.

La 11 Nov. st. n., mutat acum din casa luptătorului Cicio-Pop la actuala școală comercială de fete, consiliul gărzilor naționale și-a ținut adunarea de constituire în prezența lui Ștefan Cicio-Pop, care a adresat gardiștilor o memorabilă cuvântare de îndemnuri la sobrietate și vitejie (reprodusă în „Românul” din 13. XI).

d. G-ral Al. Vlad

În aceeași zi („Românul” 12. XI) comandantul gărzilor, maiorul — azi generalul î. r. — Alexandru Vlad, a dat întâiul ordin de zi, însărcinând cu comanda plășilor pe următorii: Arad, căp. Moisa Rîșcuța; Pecica, lt. dr. Virgil Ciacan; Nădlac sublt. G. Ardelean; Aletea sublt. Ionel Capra; Chișineu, lt. dr. Adrian Popescu; Șiria lt. Ștefan Peneș (până în Ianuarie 1919, când îi urmează lt. Aurel Cherechean, cf. „Românul” 25. I); Ineu, teterist dr. Silviu Păscuț; Târnova, stegar Petru Petică; Șebiș, lt. Ștefan Neamțu; Hălmagi, dr. I. Suciuc; Baia de Criș, căp. dr.

Nerva Oncu; Radna, căp. dr. Eugen Beleş; Lipova, lt. d. Teodor Roxin; Aradul-Nou, căp. dr. Aurel Crișan.

În „Românul” din 13. XI e arătată compoziția comandei centrale a gărzilor: comandant maior Vlad; adjutant lt. Romul

Rimbaș; secretar lt. dr. Cornel Albu; referenți prezidiali: căp. dr. Vasile Avramescu, lt. Aurel Raicu, sublt. Sabin Mladin; referenți strategici: căp. Teodor Serb, lt. Sabin Codarcea; referenți economici: căp. Const. Bugariu, sublt. dr. Lazar Nichi; referenți justițieri: lt. dr. Al. Stoinescu, sublt. dr. Simion Zaslo; referenți sanitari: col. medic dr. G. Moga, loc. med. dr. Adam Iancu, sublt. sanitar Salvator Vuia; referenți de legătură: căpitan Virgil Cernea, teterist dr. Victor Hotăran; referent sufletesc: preot militar Vasile Debu; biroul central: sublt. Ion Marșin. Prin ordinul no. 12 reprodus în „Românul” din 23 XI st. n., e trecut între referenții justițieri și lt. col. Sebastian Brândușa.

În presa de-atunci au mai rămas următoarele nume de conducători ai gărzii, în legătură cu întâmplările din timpul vizitei generalului Berthelot: Locotenenții Simion Zaslo și Cornel Oanca (Anca), pomeniți în ziarele maghiare din 31. XII pentru sprijinul ce au încercat să-l dea românilor atăcați; căp. G. Tămaș, comandant la primirea generalului Berthelot al gărzii de onoare, căp. Al. Drăgoi, cdt. al gărzilor rurale, lt. Raica organizator al cortelului, lt. Aurel Raicu, cdt. al banderiiilor țărănești, Bodea, Motorca, Trăilescu, Ambruș, Raicu jun., Neagu, Pașca, Bica și T. Serb, ajutori, căp. Mihael Popoviciu însărcinat cu încartiruirea, stegar Aurel Demian și plut. Pavel Bozgan, detașați ca oronanțe pe lângă generalul Berthelot, — cf. ordinul de zi al locot.-colonelului Serb reprodus în „Românul” din 12. I. 1919.

Până la desarmarea ei din ziua vizitei la Arad a generalului Berthelot și-apoi până la desarmarea cea nouă din Febr., comanda gărzii a trecut apoi prin o seamă de schimbări, pricinuite de evoluția lucrurilor. Recrutările de gardiști — firește voluntare — au continuat mereu până la sfârșitul anului cu-același elan din zilele dintâi, când cuvântul vibrant al badei Cicio-Pop și entuziasmul pe veci neuitat al fiicei sale Ana, azi d-na maior Birtolon²⁾, extaziase tot tineretul românesc al ținutului. La 28 Nov. — mai erau până la adunarea dela Alba-Iulia două zile — comandantul Al. Vlad. putea s'arate ziarului „Aradi Hirlap” că gărzile din Ardeal și din celelalte ținuturi românești numără circa 8—10 mii de oșteni, și adăuga că dacă vom avea 20 de mii, ordinea e garantată. Comandă supremă a gărzii s'a mutat apoi după adunarea dela Alba-Iulia la Sibiu (v. „Românul” 8. Dec. st. n.), rămânând la Arad numai

²⁾ De reținut articolul de omagii ce i-l adresează „Românul” din 24 Nov. st. n., p. 3.

comanda județeană, încredințată d-lui lt. col. Serb (semnat pe un ordin de zi în „Românul“ 27. XI[st. n.]), iar apoi căpitanului. Rîșcuția, azi col. în r.

*

Între timp acțiunea politică își urma mersul precipitat.

La 2 Nov. ziarul „Aradi Hirlap“ publica o telegramă din Budapesta vestind că guvernul Károlyi se grăbește să 'ncheie armistițiul pe frontul sudic și italian ca să-și ducă de-acolo oștirile în calea românilor.

Armistițiul era făcut la 3 Nov., dar guvernul de-o clasică necinste până la capăt al contelui Mihail Károlyi a refuzat apoi să-l recunoască, pretextând că e 'ncheiat de un mandatar al vechiului regim, și a 'nceput târgueli cari au dus apoi la armistițiul dela Belgrad, dăunător de-a dreptul cauzei românești pentru următoarele două stipulări: fixa granița înaintării armatei românești la linia Murășului, și menținea teritoriile de sub ocupație sub administrație maghiară.

Consiliul Național Român din Arad a luat în fața acestei întorsături a lucrurilor o atitudine drastică: a trimis la 10 Nov. un ultimatum Budapestei, cerând să i se spună în 48 de ore dacă i se dă sau ba cu treabă bună imperiul asupra tuturor județelor cu populație românească, până cam la linia din tratatul românesc dela 1916. Urmarea a fost trimiterea ministrului Jászai la Arad și tratativele știute din „Revoluția dela 1918“ a d-lui Ion Clopoțel și din monografia „Iuliu Maniu“ a d-lui Sever Stoica. La o 'nțelegere nu s'a putut ajunge, și tratativele s'au încheiat cu cuvântul ultim al d-lui Maniu: „totală desfacere“!

La 20 Nov apoi (st. n.), „Românul“ a publicat proclamația Consiliului Național Român „Cătră Popoarele lumii“, difuzată în aceeași zi (cf. „Aradi Hirl.“, 21. XI) prin postul de radio dela Praga.

A doua zi, la 21, XI, „Românul“ publica convocarea adunării dela Alba-Iulia (datată 20. XI)

În legătură su această convocare au avut loc la 24—26 XI la Arad tratative cu delegatul socialiștilor români I. Flueraș, și s'au încheiat — cf. „Aradi Hirl.“ 27. XI — cu deplină aderare a socialiștilor; li s'a dat asigurare că vor fi cuprinse în rezoluția unirii desideratele democratice.

La 27. XI. comandantul gărzilor, maiorul Al. Vlad, a publi-

cat în „Românul“ un ordin de zi prin care îndrumă: să se țină la 1 Dec, slujbe și cuvântări în toate bisericile; dela 27 Nov. la 3 Dec. găzile din satele depe liniile ferate să fie ziua-noaptea de serviciu.

A venit apoi în sfârșit ziua cea mare a Albei-Iulii, Duminică, 1 Dec. La Arad ungurii au însemnat-o printr'un atentat la casa lui Ștefan Cicio-Pop, trăgând cu pușca pe fereastră, și prin-

Dr. Șt. Cicio-Pop

tr'un alt atentat la locuința avocatului gardist dr. Al. Stoinescu (cf. „Românul“, 6- XII). Re'ntors dela Alba-Iulia, Ștefan Cicio-Pop spunea lui „Aradi Hirlap“ (6. XII) despre aceste atentate: că-i o prostie să-și închipue ungurii că prin suprimarea conducătorilor români vor putea să 'mpiedice inevitabilul: vor veni în locul suprimașilor mii și mii, și praf se va alege de Aradul unguresc.

*

Avertismentul venea 'ntr'o vreme când rezistența armată a ungarilor din Arad era pe bună cale organizată, încât le da mâna să treacă la provocări continue.

Încă din prima zi a revoluției (1. XI) prefectul de poliție Green, comisarul ministerial de mai apoi care refuza după intrarea armatei românești în oraș să predeie puterea, a organizat din voluntari o gardă cetățenească (cf. „Ar. Hirl.“ 2. XI), ajunsă la 8 Nov. să numere 2000 de oameni (cf. *ibid.*, 9. XI). La 7 Nov. „Arădi Hirlap“ anunța că un căpitan de artilerie Winter a organizat două baterii studențești. La 23 Nov. aceeași gazetă vestea că s'a primit la Consiliul Național Român o telegramă de alarmă dela Ineu: că se face acolo un centru de concentrare de jandarmi unguri. Comisarul ministerial Varjassy „liniștește“ Consiliul Național Român că nu-i vorba decât de-o concentrare provizorie, urmând să se aduc'apoi jandarmii la Arad. Spre sfârșitul lunii, generalul comandant de garnizioană Resch și-a dat demisia și a venit în locul său colonelul de honvezi Geza Dobák, care și-a inaugurat activitatea cu făgăduiala că „în trei zile va pune ordine“ (cf. Aradi Hirl., 26 XI) Ordine era de pus în contra bașbuzucismelor militarilor maghiari, de cari se molipsiseră și școlarii și ucenicii. Colonelul Dobák înțelegea însă ordinea altfel: așa cum s'a făcut mai apoi la 29 Dec. Imediat după instalare a convocat ofițerimea rezervistă la primărie, ca să facă din ea o „companie de ofițeri“, apoi a invitat la 28 și 29 Nov. pe școlarii mai vârstnici de 16 ani la Palatul Cultural, ca să facă și din ei companii. Li-a ținut discursuri căpitanul profesor Nicolae Krenner (*Spectator*-ul de astăzi dela Cluj, cumulardul de procese de instigație prin presă), și a 'nrolat dintre ei 100 în ziua întâia (cf. „Aradi Hirlap“, 29 XI). Ca să meargă cât mai bine această treabă, comisarul ministerial Varjassy, care-avea puteri supreme și peste armata din aceste părți (vezi mărturisirea din cartea „Károlyi, Kun, Horthy“, pag. 36) a închis școlile pentru epidemie, — pentru epidemie inexistentă, arată „Românul“ din 29 XI. Paralel cu înarmările ungurești, românii trebuiau desarmați; deci în „Aradi Hirlap“ din aceeași zi de 29 Nov. s'a publicat un ordin cătră cetățeni al lui Varjassy, ca să-și predeie armele.

Se 'ntâmplau acestea în ajunul adunării dela Alba-Iulia. Și să se rețină pentru sesizarea sistemului: totașa avea să se pună în mișcare elemente dintre cele mai iresponsabile și în preajma vizitei generalului Berthelot.

Curând după Alba-Iulia Varjassy a aflat că jandarmeria din Orșova taie frunză cânilor pela Mezöberény, în părțile Solnocului,

deci a dat un telefon ministrului maghiar de interne ca s'o trimită la Arad (cf. „Aradi Hirlap“, 11. XII).

Tot în această vreme — de pela 11 Dec. — a apărut la Arad armata în retragere a lui Mackensen, și-a stat aici mai multe zile, tocmai destul ca să se poată aproviziona dela ea cu arme și muniții liotele lui Varjassy și Dobák. Despre negoțul acesta sunt nenumărate mențiuni în ziarele de-atunci.

Acum, apoi, că înarmarea ungurilor și ungurizaților era isprăvită, s'a început un joc ce trebuie bine sezisat:

La 15 Dec. (mai sunt până la atentatul din ziua vizitei generalului Berthelot două săptămâni) „Aradi Hirlap“ vestea că comandantul de garnizoană Dobák „a pus ordine“, deci nu mai e nevoie de „compania de ofițeri“, care a fost astfel dizolvată.

La 18 Dec. „Aradi Hirlap“ relatează despre o mare serbare a sfatului militar maghiar la Palatul Cultural, cu 1500 de soldați, cari au demonstrat apoi pe străzi în stil republican.

La 19 Dec. același ziar al lui Varjassy vestește c'a sosit la Arad regimentul 3 de husari, mutat de-aici în timpul razboiului. Să se rețină: e adus în timp ce fosta-i cazarmă depe vremuri era ocupată de nemții lui Mackensen, deci ca să vânture iresponsabil orașul.

Tot în acea zi gazeta comisarului ministerial Varjassy anunță că au fost în ajun zvonuri „groaznice“ în oraș, despre ciocniri între garda românească și cea ungrească. Zvonindu-se că compania a 5-a ungrească ce era încartiruită la școala din strada Illés, a fost desarmată și arestată de garda românească, colonelul Dobák a trimis compania a 4-a ca s'o elibereze; nefiind însă pe cine elibera, fiindcă nu s'a fost întâmplat nimic, compania salvatoare s'a întors „cântând“.

La 20 Dec. s'a luat cu pompă ostentativă jurământul tuturor formațiunilor militare ungurești din oras; li-au ținut discursuri incendiare Varjassy și col. Dobák, („Ar. Hirlap“ 21. XII).

Fără veste, apoi, colonelul comandant de garnizoană Dobák și-a dat demisia, iar comisarul ministerial Varjassy a cerut guvernului să nu numească pe altcineva înainte de-a-i cere lui părerea (cf. „Aradi Hirlap“, 24. XII). Mai sunt până la vizita generalului Berthelot șase zile. Comanda garnizoanei va rămânea neocupată până la sfârșitul lui Ianuarie, când e numit în locul lui Dobák lt. colonelul Benedikty (cf. „Aradi Hirlap“, 29. I. 1919).

Primarul Löcs Rezső — stăpân după organizația polițienească

ungurească peste forțele polițienești cari aveau să atenteze 'n ziua vizitei lui Berthelot asupra românilor neînarmați — prinde și el gust de plecare. Se duce pela Lugoj și se întoarce la 28 XII, ca să se poată afișa generalului francez dar să nu poată fi tras la răspundere

Comisarul ministerial Varjassy stă și el ca pe spini încă din ziua luării jurământului ostașilor. La 20 XII, Vinerea, gazeta sa „Aradi Hirlap” anunță că va pleca săptămâna viitoare la Sibiu ca să aranjeze chestiile economice și financiare pendinte 'ntre Ardeal și Ungaria, și ca să asigure totodată neocuparea Aradului de trupele române. La 25 XII l-ar fi 'nsărcinat guvernul maghiar să plece la Sibiu; va pleca la 27. XII (cf. „Aradi Hirlap” 24, XI). La 25 XII „Aradi Hirlap” anunță că Varjassy și a amânat plecarea. La 28 gazeta sa vestește că va pleca la 28, dar nu mai e vorba de automobil ci se duce cu trenul. La 29. XII („Aradi Hirlap” se data cu-o zi înainte) gazeta lui Varjassy publică cu litere mari pe pagina întâia că armata românească va ocupa Aradul, că generalul Berthelot vine la Arad, iar în corpul reportajului o declarație a lui Varjassy că se duce la Sibiu ca să discute amănuntele ocupării Aradului și c'a primit asigurări la telefon dela Sibiu că până la întoarcerea lui de-acolo ocuparea Aradului nu se va produce. A doua zi după plecarea lui Varjassy se 'ntâmplă apoi măcelul. Iar inventatorul de gripe spaniole necesare pentru militarizarea școlilor, comisarul ministerial Varjassy care a intervenit să se lase vacantă comanda garnizoanei ca să nu fie cine să răspundă de atentatele armatei, e ocupat tocmai în această zi la Sibiu cu aranjarea unei alianțe economice între Ungaria și România, din care să iasă — socotea — o confederație dunăreană, „o integritate economică a Ungariei în locul celei teritoriale**).

Vina lui nu se mărginește — ca și a celor doi de mai sus — la faptul că știa cu multă vreme înainte ce se pregătește. S'a văzut că a avut parte însemnată în înarmarea iresponsabililor și'n lăsarea lor fără comandant responsabil tocmai pe vremea atentatului ce s'a pus la cale. La acestea se adaugă că gazeta sa a întreținut în toată săptămâna dinaintea vizitei generalului Berthelot un spirit incendiar în publicul maghiar: Toată săptămâna „Aradi Hirlap” a dat alarmă că se ocupă Aradul, iar aceasta trecea drept călcare a cuvântului dat, pentrucă Varjassy s'a lăudat în consiliul comunal că are asigurare precisă dela Cicio-Pop că Aradul.

*j) Varjassy, Károlyi, Kun, Horthy, p. 26.

nu se ocupă până după hotărîrea conferinței de pace. La 28 XII, gazeta lui Varjassy a împins instigația într'un domeniu care doare și mai mult decât cel sentimental: A vorbit despre ocuparea Aradului și despre soarta depozitelor dela bănci. Apoi în ajunul vizitei oaspei francez, în n-rul datat din 29 XII, a publicat pe toată pagina întâia un articol al lui Victor Hotăran, despre care Varjassy scrie în cartea sa „Károlyi, Kun, Horthy“, p. 29, că a fost determinant în ațâțarea spiritelor ungurești. Articolul lui Hotăran n'are ceva atât de deosebit ca să fi determinat o furie maghiară de felul celei dela 29 Dec., dar dacă-i adevărat, cum spune Varjassy, că a determinat-o, e foarte ciudat cum de-a apărut articolul tocmai în ajunul atentatului, când Victor Hotăran era de mai multe zile plecat la Sibiu? (cf. Aradi Hirlap 31. XII). E vădit că articolul a fost dat altădată și-a fost ținut până atunci în sertarul redacției.*)

Incheiem aceste antecedente ale măcelului din ziua vizitei generalului Berthelot cu știrea din „Românul“, dala 29. XII, că s'a plănuit în seara de 27 Dec. un atac în contra gărzii românești, dar a fost aflat și prevenit din vreme. „Variassy a asigurat Consiliul Național Român că la caz de lipsă îi va pune la dispoziție 2 companii din armata maghiară (rămasă fără cap — n. n.) și un detașament de mitraliere“.*) Fără să fi luat vreo măsură, comisarul ministerial a dat apoi peste câteva ciasuri bir cu fugiții, ca să pună la cale la Sibiu — o alianță economică româno-maghiară, — o confederație dunăreană!

*

Acestea fură antecedentele atentatului în masă dela 29 Decembrie 1918.

Ar mai fi foarte multe de arătat pentru caracterizarea turbării ungurești din săptămânile acelea: despre ruperea dela 9 Dec. a steagului românesc dela palatul episcopesc, care a revoltat până și pe „Aradi Hirlap“ (v. nr. din 11 XII al acestuia); despre atentatele continue în contra purtătorilor de cocarde românești, despre cari „Românul“ din 12. XII arăta că „se îndreaptă mai cu seamă împotriva domnișoarelor române, pro-

*) În colecția dela Palatul Cultural a lui „Aradi Hirlap“ n-rul cu articolul lui Hotăran e mănjit cu noroi, ca și cum ar fi căzut și el victimă furiei atentatorilor dela 29 Dec. O gazetă ce se trimite unei biblioteci publice n'ajunge n acest hal decât murdărită dinadins.

*) Cf. Românul, 29. XII.

babil pentrucă ele nu se pot apăra împotriva barbariilor“ ; despre îndepărtarea dela 14 Dec. a Steagului dela „Diecezana“ (cf. „Românul“ din 15. XII), ș. a. m. d. Provocările s'au intețit din zi în zi, pe măsura în care se apropia ceasul erupției. Venea acest ceas sub orice pretext. Întâmplător i-a fost un pretext vizita generalului Berthelot. Varjassy mărturisește în cartea sa citată (p. 26) că atentatul dela 29 Dec. a fost hotărâtor nu numai pentru soartea Aradului ci și pentru-a Ungariei. N'au știut-o asta mai dinaintecii ce l-au pus la cale, sau demența îi împingea să se scalde cu orice preț în sânge valah ?

La 29 Dec. — zi de Duminecă — Aradul era plin de lume românească din județ, venită sărbătorește, cu steaguri și fără nicio armă, ca să primească pe trimisul Franței : pe generalul Berthelot.

Primirea a fost cum nu se poate descrie de insuflețită.

Dela gară, convoiul s'a dus spre hotelul Crucea Albă unde era tras generalul. Acolo, la Crucea Albă, a izbucnit apoi turbarea ungurească. Intrarea hotelului era ocupată de doamnele românce, iar pe stradă staționau și cântau românii. S'a vârit atunci între ei o ceată mare ungurească, vociferând, căutând cearta cu lumânarea. Un săcui cu nume românesc, soldatul în vârstă de 19 ani Gheorghe Bersán, adusese dela clubul Lloyd un steag unguresc cu care dăduse prin noroi și-l fâlfâia pela nasul românilor murdărindu-i. Românii s'au ferit, îndepărtând pânda cu mâna. Gestul acesta a devenit din tânjar armăsar : repede s'a svonit că steagul unguresc a fost călcat în picioare de sublocotenentul din gardă Petru Oprea, în contra căruia s'au mai făcut și 'n alte rânduri atățări prin presa maghiară, — și s'a dat comanda : toți cei fără arme la cazarmă, după arme ! Intre timp la intrarea hotelului se făcuse mare 'nvălmășeală. Răsunau din ceata ungurească salve, și lumea a rupt-o la fugă. Generalul Berthelot s'a dat jos din hotel, a luat automobilul ca să meargă la episcopie, iar niște unguri i s'au urcat pe scara mașinii insultându-l. În vremea când generalul mergea spre episcopie, cortetul românesc o lua cătră gară. O parte dintre ungurii înarmați s'au luat după generalul Berthelot, au tras după el rânindu-i șoferul (cf. „Românul“ din 31. XII), apoi s'au dus la casa Cicio-Pop și-au împușcat pe feastră. Cealaltă parte a ungurilor, grosul, au luat-o la goană după români pe bulevard atacându-i din spate, în timp ce dela crucea străzilor Alexandri și Grigorescu îi pândeau pe-ai noștri.

alte cete ungurești, iar din față îi asăltau jandarmii și polițiștii primarului Lőcs, cari veneau în goană dela primărie unde așteptaseră semnalul. La punctul acesta al bulevardului, în fața hotelului Central, s'au început din patru părți împușcăturile. Bieții țărani fără nici-o armă au încercat să se scutească răsfirându-se, dând să se ascundă care pe unde. „Polițiștii și soldații maghiari — spune darea de seamă a măcelului din „Românul“ dela 31 Decembrie — postăți în fața cafenelei Central, pe celalalt trotuar, pușcau de după trăsuri, arbori, stâlpi și de sub porți asupra celor ce-și căutau scut în cafeneaua Central ori spre str. Salac (Alexandri). S'a pușcat chiar și din balcoane și ferești, — ba și din palatul comitatului. Ferestrele cafenelei Central încă poartă urmele acestor împușcături.

„Ceilalți bieți Români, cari au apucat-o pe străzile ce duc spre parcul dela țărmul Mureșului, au fost pușcați dela spate de soldații și polițiștii ieșiți la rezezeală din casa orașului. Cu adevărat plan strategic au ținut toate cărările, ca străzile pe unde avea să treacă Berthelot să abureze cât mai mult sânge românesc. Martori oculari au fixat toate acestea, și ei au declarat din cuvânt în cuvânt: „Pușcau după bieții Români ca după iepuri.“

„Ieri după amiazi erau încă roșii de sânge românesc străzile, unde ungurii au pușcat în bieții Români, cari n'aveau nici vină nici arme“.

În alt loc al aceleiași număr dela 31 Dec., „Românul“ arată apoi că „damele maghiare și jidance, pretutindeni salutau această explozie a furiei nebune cu fâlfâieri de batiste din ferestrele palatelor“.

Porțile era închise, ca să nu găsească românii refugiu. „Cu atât mai vârtos — continuă „Românul“ — erau însă deschise ferestrele palatelor, de unde fețele zâmbitoare ale damelor îmbrăcate în haine de sărbătoare urmăreau cu viu interes desvoltarea minunată a progromului“.

În timpul atacului din fața hotelului Central apăruse din strada Alexandri o mică gardă românească, ca să dea românilor vr'un ajutor. Garda s'a răsfirat însă curând în fața apăsării ungurești, și comandantul ei, locot. Mărculescu, s'a pomenit la un moment dat singur, copleșit de unguri, în beregată cu mâna unuia Igna Dezső, proprietarul spălătoriei Unio, care zbiera că „românul acesta a comandat foc“. Le trebuia adecă înc'acolo la fața locu-

lui o versiune de plasat a doua zi în gazete. Și de fapt, nerușinata presă ungurească a scris a doua zi stereotip, că victimele măcelului au căzut de gloanțele gărzii românești! Locotenentul Mărculescu a fost aproape strivit de haitele hunice, și anume ca autor al măcelului! (v. „Aradi Hirlap“ din 31, XII.)

Mârșevia începută în fața hotelului Central s'a continuat în celelalte părți ale orașului. Grosul atentatorilor s'a dus să asedieze și să desarmeze garda românească din edificiul actualei școli comerciale de fete. Gazeta „Aradi Hirlap“ a comisariului ministerial Varjassy (31. XII), redă acest capitol în chipul acesta infam: „În urma celor întâmplate (în oraș — n. n.) locotenentul român Popu s'a prezentat la comandamentul garnizoanei (ungurești — n. tr.) și a cerut să se ia dela gardiști armele, pentrucă se mai pot întâmpla încăierări și mai grave încă între băieții unguri și români. *La asta* soldații unguri s'au dus în marș la cazarma din str. Ferenc și au tras în fața edificiului salve. Soldații români cari erau înlăuntru erau tocmai la prânz și habar n'aveau de cele întâmplate în oraș; au apucat imediat arma, dar văzând dela fereastră că ungerii-s mai mulți, nu s'au opus“. Mistificarea drăcească a lui „Aradi Hirlap“ pornește dela un amănunt pe care-l aflăm în „Aradi Közlöny“ (31. XII): ungerii au asediat palatul gărzii românești până li s'au terminat gloanțele; au trimis atunci la cazarmă după alte gloanțe, și fiindcă în acest răstimp marea parte a gardiștilor români au scăpat care cum au putut, locotenentul Pop s'a folosit de pauza asediatorilor și a telefonat locotenent-colonelului Benedikty să trimită o armată regulată căreia să-i facă predarea armelor.

În realitate desarmarea gărzii românești a fost urmarea unui lung și sângeros asediu, în timpul căruia ai noștri au opus o mare vitejie. Au fost însă apoi copleșiți, desarmați cei ce n'au putut scăpa, arestați, maltratați, iar localul gărzii a fost devastat cu cea mai ne mai auzită sălbăticie. Istoricele scripte ale gărzii au fost împrăștiate pe stradă sau arse — precum arată și „Aradi „Hirlap“ din 31. XII.

După desființarea sângeroasă a cuibului gărzii românești haitele maghiare s'au pornit prin oraș. „După asta — spunea „Aradi Hirlap“, 31. XII — ungerii civili și militari, cu baioneta pusă au colindat orașul cântând, și au dat jos toate steagurile românești și-au insultat pe toți c i găsiți cu cocarde și insigne românești“. Unii dintre cei ce desarmaseră garda românească, au

asediat și perchiziționat locuința lui Victor Hotăran. Alții au devastat seminarul. De vânătoreea nebună după ofițeri români, n'a scăpat necălcată aproape nicio casă românească. „Românul“ din 31. XII amintește că trei bravi ofițeri din gardă, locot. Ciorogaru, sublt. Ciorogaru și sublt. Ambruș, după cari s'a făcut o specială vânătoree prin tot orașul, au fost găsiți la familia Buftea și abia au scăpat peste garduri. Tot astfel s'a percheziționat întreg hotelul Central și-a fost împresurat vreme 'ndelungată, în credința că-i ascuns acolo locot. Oprea (cf. „Aradi Hirlap.“ 31.XII).

Se știu următoarele victime ale asiaticismelor din fața hotelului Central și depe celelalte străzi pe unde și-au făcut hăitașii hունici vânătoreea:

Morfi: Leonte Ciorău din Sâmbăteni; Nicolae Barna din Covăsânț; Teodor Gligor din Șega și Dimitrie Raica din Mănruloc¹).

Răniți: G. Groda (Groza?) din garda locotenentului Mărculescu, venit în ajun din garda dela Târnova, rănit la umărul stâng; Avram Tripa din Cuvin, de 17 ani, împușcat în brațul stâng, în timp ce fugea prin piața Avram Iancu; Ion Noro (?) din Cuvin, de 14 ani, împușcat în piciorul stâng, deasemenea în timp ce fugea; Petre Todoran din Sâmbăteni, de 21 de ani, lovit în cap cu catarama dela centură pân'a amețit; Sava Petrică din Șiria, de 24 ani, împușcat în piciorul stâng în timp ce fugea pe bulev. Regina Maria; locot. Teodor Mărculescu, rănit în împrejurările ce s'au văzut mai sus; Francisc Sztanka (în alt loc Toncsa), de 19 ani, din Gai, gardist unguresc, rănit la piciorul stâng (la anchetă a spus că venea neînarmat — sic! — dela cazarmă, fiindc'a auzit că-s ciocniri în oraș și că-i nevoie de gardiști); Carol Nagy, școlar, de 14 ani, împușcat în burtă; Iosif Greck (Grecu?), din Cuvin, strivit la cap și la spate cu patul puștii de niște soldați unguri ce-l găsiseră mergând agale pe stradă²); Uroș Pătean din Nădlac, Petru Cociuban și Ion Țiței din Mănruloc³).

După toate-acestea primarul Lőcs (mai apoi, în România, consilier comunal impus de pactul nu știu căror guvernamentali cu partidul maghiar) a avut seninătatea să trimită generalului Berthelot următoarea telegramă:

1) Despre înmormântarea lor „Românul“ din 2 și 22 I, 1919.

2) Desore foți de pân'act „Aradi Hirlap“ din 31 XII.

3) „Românul“ 2. I. 1919.

„Domnule General! Prezența Dv. în Arad a tulburat-o un incident foarte regretabil, al cărui motiv a fost faptul că steagul unguresc, dus 'naintea Dv. ca document de omagiu al națiunii maghiare, l-au sfârticat și călcat în noroi indivizi români irresponsabili. S'a ajuns la foc de arme, care a avut două victime și câțiva răniți, atât dintr'o parte cât și din alta. Dacă conducerea s'ar fi concentrat în mâinile autorităților maghiare (sic!) nu s'ar fi întâmplat aceste incidente. Peste un sfert de oră (sic!), s'a restabilit ordinea complectă în oraș. Spre cea mai mare părere de rău a noastră, nu ni-a stat în putință să vă raportăm în persoană pentru că după restabilirea ordinei, când ajunsesem la gară, Dv. plecaserăți. Binevoiiți a lua știre despre fapte toate constatate în mod oficial (sic!), precum și despre aceea că locuitorii maghiari ai orașului nu pot fi trași la răspundere pentru cele întâmplate“. (v. „Românul“ din 4. I. st. n. 1919.)

Să adaugăm la nerușinarea aceasta că sfatul militar maghiar a trimis apoi la primărie și la comisarul ministerial Vargassy o delegație ca să le obțină satisfacție „pentru ofensele aduse în vremea din urmă membrilor garnizoanei Arad, din partea gărzilor naționale române din comitatul Aradului“. „E totuși o brăznicie, o incalificabilă impertinență — spune despre această pretenție „Românul“ din 5 Ianuarie 1919 — ca astăzi, nemijlocit după ziua în care Români au fost măcelăriți, bătuți, în care în Arad asemenea contra unei haite de câni turbați s'a aranjat vânătoarea de oameni ce nu o vom uita niciodată, — cei vinovați de toate vărsările de sânge și sălbătăciile comise, să îndrăsnească a cere satisfacție, în mod oficios, dela bărbații noștri, azi oficioșii, pentru niște insulte aduse, în mod impulsiv, de oameni cu mult mai mult simț de omenie și umanitate, decât cei din garnizoana Aradului, față de niște imbecili sfrunțați, demni de-a fi puși cu litere roșii, într'o carte neagră, ce-ar merita să poarte titlul « Apogeul imbecilităților din Ungaria. Satisfacția?... ”

Generalul Berthelot intrase în Arad primit cu pompă românească, și a plecat dintr'o gară ocupată de asasini ungurești.

De-acolo din gară a telefonat generalului Henrys la Belgrad să trimită imediat la Arad o trupă franceză corespunzătoare.

S'a trimis înc'a două zi o armată franceză colonială dela Timișoara, sub comanda maiorului Martin, complectată la 2 Ian.

cu o nouă trupă, fiindcă împuşcăturile ungureşti continuau şi după sosirea francezilor.

S'a început cu-aceasta o nouă epocă la Arad, din nefericire tot atât de neprielnică românilor ca şi săptămânile de groază de până aci. Fiindcă stăpânii maghiari şi maghiarizaţi ai Aradului s'au priceput să monopolizeze total pe ofiţerii francezi, iar aceştia n'au avut tăria să le reziste. În toată această epocă ce va ţinea până 'n Iulie, se constată mereu codiţa antiromânească a francmasoneriei

Avangarda acestei învăluri au fost aceleaşi femei maghiare şi maghiarizate, cari la 29 Dec. salutau din balcoane pe asasinii ţăranilor noştri. Zece dintre ele şi-au descoperit subit origini franceze, şi au publicat în „Aradi Közlöny” dela 1 Ian. un salut pe iranţuzeşte, cerând „compatrioţilor” ocupanţi „să iubească Aradul şi să stimeze pe ungurii desarmaţi”.

Învăluirea s'a început cu încartiruirea. I-a încartiruit pela familii primarul Löcs, pe comandantul Martin la dânsul, pe un căpitan la maiorul unguresc Ielussig, pe altul la locotenent-colonelul Benedikty, cel căruia avea să i se dea apoi peste puţină vreme comanda garnizoanei, ca să facă noi concentrări de oşti ungureşti la Arad spre a le ridica în contra românilor, a celor de aici şi din judeţ şi a armatei române. Despre celelalte încartiruii, mai deochiate, „Aradi Közlöny” care le arată pe cele de mai sus în n-rul dela 1 Ian. fireşte nu aminteste.

Tare astfel pe situaţie din clipa dintâi a noii epoce, primarul Löcs dă la 31 Dec. („Aradi Közlöny” 1. I) o proclamaţie impusă de francezi, prin care se interzice purtarea cocardelor, circularea gărzilor prin oraş, etc. În uniformă — spune proclamaţia — pot umbla numai soldaţii cu legitimaţie ai republicii poporului.

Primarul asasinilor a crezut că se poate înghiţi aşa ceva. A doua zi însă („Aradi Közlöny” 3. I) a trebuit să dea o rectificare oficială, spunând că e în proclamaţia sa o „greşală de tipar”: „s'a uitat” adecă să se spună că pot umbla în uniformă şi soldaţii şi ofiţerii din trupa activă a gărzii româneşti, dacă au legitimaţie.

Comentând această a doua proclamaţie a primarului Löcs, „Românul” din 4. I. scrie:

„Cum stăm însă în faţa acestei „greşeli de tipar” cu următoarele şicane? Din trei comune româneşti gardiştii români au

venit azi la Arad, să predeie procuraturii pe câțiva făcători de rele. Au fost însă desarmați, parte la gară, parte în oraș, apoi duși la comanda pieții, de unde au scăpat numai în urma intervenției Consiliului Național Român, respective a comandei militare. Câțiva făcători de rele, folosindu-se de învălmășală, au fugit.

„Oare și aceste șicane sunt tot „greșeli de tipar?”

Epoca cea nouă a fost o epocă de asfel de „greșeli de tipar”. Sub maiorul Martin de tatonări, sub generalul Gondrecourt din plin.

Armata franceză s'a pus pe punctul de vedere că Aradul are s'asculte de ordinele Budapestei (încă și pe vremea lui Bela Kun, remarcă 'n cartea sa citată Varjassy, p. 47), și că francezii n'au să se amestece decât în caz de dizordini. Era o interpretare în felul ei a armistițiului dela Belgrad.

Cu interpretarea aceasta armata iresponsabilă a ungarilor a putut fi transformată la Arad în armată regulată, sub ordinele Seghedinului. A fost numit în fruntea ei lt.-colonelul Benedikty, desarmatorul gărzii românești, s'a făcut pe lângă cele vechi un început de unitate nouă: aviația, iar generalul Soos dela Seghedin a putut fi lăsat să vină la inspecții, să i se facă parazi militare și să vestească trupele că le așteaptă o epocă de glorie pe linia demarcațională din răsăritul județului.

S'a 'nceput apoi în Februarie „curățirea” de gărzi românești a satelor din județ, și ocuparea liniei Arad—Brad. La 19 Febr. s'a dat asaltul asupra Șiriei, ultima fortăreață românească din județ, iar peste două zile după omorîrea Virginiei Hotăranu și-a fiului ei Gheorghe, a fost desarmată garda românească dela Arad (21. II), care după întâmplările dela 29 Dec. nu mai era 'n realitate decât un simplu birou, sub conducerea căpitanului, azi col. în r. Rîșcuța, adăpostit dimpreună cu Conșiliul național român județean la prefectura județului și având doar atribuția să supravegheze gărzile din județ și să le finanțeze. Comandantul gărzii din Arad, d. col. Rîșcuța, a fost arestat, dus la Seghedin și eliberat apoi numai după ce generalul Moșoiu avertizase că va aresta pentru el pe toți ofițerii unguri din Ardeal. D. dr. Iustin Marșieu, conducătorul din vremea aceea al Cons. Naț. județean, a fost deasemenea deținut, apoi a putut să se refugieze în Ardeal cu 'ngăduirea generalului Gondrecourt, care i-a declarat că nu-i poate garanta la Arad nici măcar libertatea, deoarece-l consideră

ofițer austro-ungar (adecă dușman) și nu aliat*). Plecând la Sibiu, d. dr. Marșieu a dus un memoriu în franțuzește al Consiliului național român din județul Aradului cătră popoarele lumii, tipărit la tipografia „Concordia” de aici (fără impresiunea tipografiei) și conținând toate masacrele ce s’au întâmplat în județ și în oraș dela 1 Nov. 1918 până la cele dela Șiria din 19 Febr. 1919. Cei mai mulți dintre martirii cărora Liga Antirevizionistă le închină azi crucea de granit dela Arad, sunt din vremea aceasta.

După plecarea d-lui dr. Marșieu, cu care odată au părăsit Aradul foarte mulți dintre românii expuși, a rămas conducător al Consiliului Național județean dr. Romul Veliciu, firește fără vreo putință de activare. Consiliul național a trebuit să se mărginească în toată vremea ce-a urmat până la intrarea armatei românești în Arad, la câte-un demers pe lângă francezi.

De-aci ’nainte (21. II) Aradul e la discreția totală a ungu-rilor. Și cum în vremea aceasta republica maghiară o ia vertiginos spre extrema stângă, același lucru se petrece și-aici, cu deosebirea că stânga aceasta e și mai șovinistă decât la Budapesta. Aradul varsă mereu trupe de asasini în județ și pe linia demarcațională, iar armata ocupantă nu s’amestecă: n’o interesează decât ordinea dela Arad. Ordinea aceasta dela Arad i-o frumusește de ordine: generalul Soos dela Seghedin vine și face treceri în revistă și ține discursuri incendiare; la 15 Martie, de ziua turbării koșutiste, vine aici însuși ministrul de război al Ungariei, și-anume ca să proclame erou național, în cadrul unor demonstrații militare și populare de proporții uriașe, pe un soldat evreu Fellner, care s’a sinucis pentrucă după ce spusese într’o cuvântare la Palatul cultural că soldații republicii vor apăra până la unul linia dela Zam—Ciuci, doi dintr’o trupă dela Arad l-au făcut de răs refuzând să plece pe front (Reiese din reportagiile încurcate ale presei ungurești că o companie întreagă refuzase supunerea, și-a fost trimisă pe linia demarcațională cu baioneta din spate).

La cinci zile după aceste demonstrații dela Arad s’a dat apoi puterea lui Bela Kun.

Se pregătea și la Arad proclamarea sovietismului, și cum armata franceză putea să se teamă că vor încerca s’o dezarmeze, s’au adus repede din Bănat trupe de artilerie și de mitrailiști.

*) Relație dela d. Marșieu.

Defilarea acestora, proclamarea stării de asediu și apariția patrulelor pe toate străzile a pus sovietele arădane la respect, și a urmat un exod fantastic — vreo 15 mii, cu cățel, cu purcel — spre Ciaba și Budapesta. (Mulți dintre ei au revenit apoi în Arad).

Cumînțirea n'a ținut mult, și-anume tot din cauza slăbiciunii francezilor.

În vreme ce în județ își făceau de cap asasinii comuniști, la Arad aventurierii puneau la cale fel de fel de combinații sub masca antibolșevismului. Firele conspirației maghiaro-evreo-șvăbești din Bănat — când bolșevică când antibolșevică — ce voia să proclame o republică a Bănatului, se întindeau pân'aici*). Ca și în Bănat, de altă parte, se puneau și-aici la cale organizarea unei armate maghiare albe. Generalul Gondrecourt și șeful său de stat major căpitanul Saint-Laumer erau câștigați pentru ea încă din prima săptămână a regimului lui Bela Kun. În ultimele zile ale lui Martie, Varjassy se afla la Belgrad, — ca să se 'ngrijească de alimentarea Aradului, spunea „Ar. Közlöny” din zilele acelea, ca să obțină aprobarea comandamentului francez de acolo pentru organizarea armatei antibolșevice, destăinuie în cartea sa citată Varjassy. Voiau să meargă cu armata aceasta asupra bolșevicilor până la Pesta, spune tot Varjassy, adăugând că armata franceză din Arad își găsisese 'n acest scop oameni și 'ntre ofițerii bolșevici. Că planul e al ungarilor iar armata franceză din Arad numai a consimțit, și că nu se îndrepta în contra bolșevicilor, e vădit din cele ce urmează:

S'a pus la cale această armată albă în zilele din urmă ale lui Martie, când era de sine înțeles că armata română va trece curând linia donarcațională. La Paști ofensiva românească era 'ncepută, îndată după Paști era desorbit întreg județul Aradului, fără Arad și fără icul depe Murăș dela Tornea și Bătanea, iar Sâmbăta, în 26 Aprilie, armata română se afla tocmai la Hodmezövásárhely și se scobora la Macău. Și tocmai acum, la 26 Apr., Varjassy și căpitanul Saint-Laumer au adunat pe ungurii din Arad la prefectură, ca să proclame înființarea armatei albe denumită „jandarmerie”, cu scopul ca să ia Ungaria dela Bela Kun! (Vezi amănunțit în „Aradi Közlöny” din 26. IV, apoi în „Aradi Közlöny” din 27 apelul prefectului Varjassy ca să-și desfacă ce-

*) Vezi despre planul acestei republici articolul din „Gazeta Trans.” 1921 al d-lui dr. Vaida-Voivod (nu-l avem la îndemână ca să-i putem indica data, și cartea d-lui Pompiliu Ciobanu: Unirea Banatului, etc., Timișoara, 1934. p. 53, 82.

tăjenii bairile pungii pentru jandarmeria maghiară, în „Aradi Közlöny” din 29, IV alt apel al aceluiași ca să se dea uniforme, iar în „Aradi Közlöny” din 13 Mai apelul comisarului min. Green ca să se dea centure. V. de asemenea cartea citată a lui Varjassy, unde însă cronologia e dinadins falsificată, ca să se pară că-i vorba de lucruri de dinaintea înaintării armatei române).

La 1 Mai, apoi, „Aradi Közlöny” putea să anunțe că jandarmeria — armata albă — și-a început recrutările, plecând noaptea cu camioane la Tornea și Bătanea, luând aceste sate dela bolșevici (cari nu mai existau) și întorcându-se cu recruți.

Escapada aceasta a fost prima și ultima. S’au dus acolo nu ca să scape cele două sate de bolșevicii ce nu mai existau, ci ca să jăfuiască cassa primăriilor!

Peste câteva zile apoi aventurierii dela Arad s’au constituit sub președinția contelui Iuliu Karolyi dela Macea în guvern al Ungariei, au dat o proclamație, apoi au plecat la Seghedin: unii cu automobilele pela Macău, alții cu trenul pela Mezöhegyes. Aceștia din urmă au pățit-o: plecaseră cu autorizare românească, condiționată de faptul că nu vor duce cu ei arme, și fiindcă-și încărcaseră trenul cu jandarmi înarmați și cu muniții, au fost opriți la Mezöhegyes de armata română și internați. Cei plecați pe la Macău au dus de-așemenea arme — căpătate dela francezii din Arad, spune Varjassy, l. c. 60,

D. dr. Iustin Marșieu

În vrememea aceasta, în primele zile după Paști, d. dr. Iustin Marșieu apăruse la Arad cu numirea de prefect al municipiului și al orașului, dată dela 1 Aprilie.

Generalul Gondrecourt căruia i s’a prezentat, a refuzat net să-i recunoască vre-o autoritate în Arad. Întâiul prefect al Aradului și-a instalat deci prefectura la prim-pretoratul din Radna.

Fiindcă situația devenise intolerabilă, — îndeosebi după adineauri amintitele pregătiri militare și politice ungurești dela Arad — și fiindcă prin echivocul dela Arad suferea și

prestigiul românesc dimpreună cu cel francez, s'a intervenit la comandantul francez suprem ca să se schimbe comandamentul dela Arad și să se lase să între armata română în oraș.

În scopul acesta d. dr. Iustin Marșieu a fost chemat la 14 Mai la Sibiu, și a fost trimis cu 'ntâiul tren la comandantul francez din Lugoj, cu un ordin deschis scris de d. Iuliu Maniu la gară, după miezul nopții. A doua zi prefectul Aradului era primit în audiență de generalul de Tournadre, apoi întors la Radna a convocat pe ziua de 17 o adunare de constituire a județului la Radna.

În timpul când se constituia administrația județeană, la Arad își făcea intrarea armata română, sosită din presară în hotarul Aradului.

Intrarea armatei române în Arad se păstrează într'o singură fotografie, conservată de d. Zenovie Voștinar, iar în presa locală în edițiile dela 18 Mai (în „Românul“, reapărut ocazional, după ce trebuie să-și suspende apariția odată cu desarmarea dela 21 II. a comandamentului gărzilor, — în „Aradi Közlöny“, „Aradi Hir-lap“, ș. a.)

În dimineața zilei de 17 Mai, colonelul Pirici, comandantul armatei românești (reg. 6 vânători și o baterie de artilerie), a trimis știre comisarului ministerial Green că intră în oraș. Green a convocat consiliul comunal, iar în timpul ședinței acesteia armata și-a făcut intrarea, salutată în hotarul dinspre Curtici de d-nii dr. Sever Ispravnicu, dr. Eugen Costina și dr. Teodor Pap. Armata română a intrat în oraș pe calea botezată în cinstea ei Calea Vânătorilor, a luat-o pe Calea Aurel Vlaicu, apoi pe bulevardul principal către primărie. Comisarul min. Green, primarul Sárkány și consiliul comunal s'au scoborit în piața din fața primăriei, unde se adunase lume multă și se făcuse de cătră poliție un careu. La orele 11 a sosit ca să anunțe intrarea trupelor colonelul Vasilescu, cu d-nii Ispravnicu, Costina și T. Pap, apoi a apărut dinspre gară un sublt. cu 12 călăreți, mai apoi teologii cari fuseseră în calea armatei, apoi, în fruntea trupelor, cu flori în mână, colonelul Pirici, secondat de col. Dubert. Colonelul Pirici a fost așteptat în fața primăriei de maiorul Perraud, cu un plic dela comandantul armatei franceze din Arad. Întâiul cuvânt de salut l-a rostit în numele bisericii și-al populației românești P. C. Sa păr. Mihail Păcățian, apoi a vorbit pe ungurește comi-

sarul min. Green, iar pe franțuzește primarul Sárkány. Li-a răs-puns desrobotorul. (Cf. gazetele amintite.)

Ziua de 17 Mai n'a însemnat însă decât un început de desrobire pentru românii Aradului.

Din cauza sprijinului ce l-au avut la generalul Gondrecourt și-apoi la succesorul său, generalul de Tournadre, ungurii și un-gurizații au putut să-și mențină stăpânirea asupra administrației Aradului încă aproape două luni împlinite. S'au românizat doar odată cu intrarea trupelor, sub conducerea d-lui ing. Ispravnicu, căile ferate. Ferdinand Green, care nu se știe ce guvern unguresc mai reprezenta, continua să fie comisar ministerial și să ne sabo-teze la fiecare pas. Sárkány a rămas la primărie cu toți ai lui. D. dr. Iustin Marșieu reușise să-și aducă prefectura la Arad, dar generalul De Tournade i-a cerut să presteze jurământ Franței, ceea ce evident i s'a refuzat. Armatei române i s'a dat de cătră francezi voie să circule numai prin o parte a Aradului, până pela piața Avram Iancu.

Fricțiunile, și cu ungurii și ungurizații și cu protectorii lor, s'au întezit mereu, secondate de sabotări ungurești la fel cu cele cari au urmat ocupării Ardealului: o grevă de patru zile a mace-larilor, începută odată cu intrarea trupelor românești (cf. „Aradi Közlöny“, 22. V), o grevă de trei săptămâni la tipografii, sfârșită la 13. VI), ș. a.

Au mers lucrurile tot așa până când la intervenția guvernului român și a Consiliului Dirigent a sosit în Iulie la Arad direct dela Constantinopol mareșalul Franchet d'Esperey, comandantul armatelor de est, ca să pună capăt stăpânirii lui Green și Sárkány și să trimită pe protectorii lor francezi în altă parte

Mareșalul Franchet d'Esperey a fost primit la Arad de peste 30 de mii de români veniți din tot județul. I-a fost dat să cunoască încă dela gară toată situația: fuseseră aranjate lucrurile ca să-i fie prezentați după comandantii francezi din Seghedin, din Lugoj, din Arad primarul Sárkány, prefectul municipiului Green și abia la urmă prefectul românesc dr. Marșieu. Când primarul Sárkány și-a deschis gura să spună că e „maire hongrois d'Arad“, mare-șalul și-a retras mâna întinsă și s'a întors spre generalul de Tournadre, spunându-i energic și hotărît: „Aradul este românesc, noi suntem aici în România, unde nu recunosc nici primar, nici prefect maghiar ci numai autoritate românească“. A cerut să-i

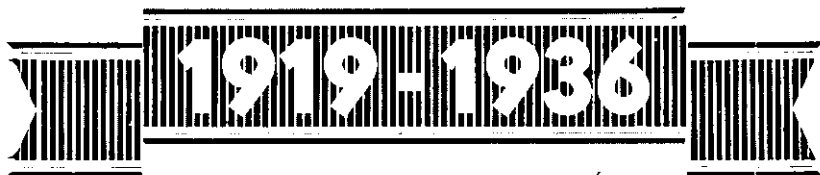
fie prezentat prefectul român, iar îndată după prezentare a rugat pe d. dr. Iustin Marşieu să se prezinte la dânsul la primărie, unde apoi a designat pe un colonel francez dintre cei dela Arad, ca să facă predarea autorităţilor în mâna românilor prin forţă simbolică franceză.

Aşa abia s'a eliberat definitiv Aradul.

Armata franceză de ocupaţie a plecat la două zile după serbarea Bastiliei, dupăce în asistenţa delegatului ei s'a luat conducerea diferitelor autorităţi. Primar a fost numit voluntarul trecut din Rusia în armata românească, căpitan sub arme în acel moment, la Simeria, regretatul dr. I. Robu dela Hălmagi. Prefect al judeţului a rămas d. dr. Iustin Marşieu, iar prefect al municipiului a fost numit regretatul dr. Romul Veliciu. Comandant al garnizoanei e pomenit în această vreme col. Ţuhaşi.

Ca şi în Ardeal, marea parte a funcţionarilor maghiari au refuzat şi-aici jurământul. Au fost fireşte înlocuiţi. Poliţia a rămas cu vechiul personal, şi a fost românisată abia la 1 Dec., cu elemente româneşti pregătite în taină de şeful de poliţie Stoica, azi poliţai la Tg. Murăş, şi de mâna sa dreaptă, chestorul de azi dela Arad Traian Iancu.

Isaia Tolan

I. Școala

Mișcarea populației școlare la liceul de băieți din Arad

Constatări și concluzii

de Ascaniu Crișan
directorul liceu'ui

În ansamblul de probleme care se pun tot mai stărui-
tor astăzi pentru a se asigura elementului de baștină rolul
de conducere în toate manifestările de viață ale Statului
român, problema populației școlare ocupă un loc de frunte,
dat fiind că școala prezintă rezervoriul de energii menit a
alimenta cu timpul angrenajul complicat al tuturor acestor
manifestări. Firește, pentru elucidarea complexă a acestei
importante chestiuni, ar fi necesar un studiu care să îmbră-
țișeze toate școalele din țară, sau cel puțin școalele din
regiunile cu populație mixtă, cum sunt ținuturile alipite.
Nu putem spune că în privința aceasta nu s'au făcut și nu
se fac încercări, totuși, din lipsa unor date statistice precise
și complete, ele se mărginesc doar a înregistra fenomene
izolate, fără a înfățișa toate aspectele primejdiei ce se
anunță*). Căci hotărît lucru, scăderea populației românești
în școalele secundare de stat din ținuturile alipite prezintă
o primejdie care opune serioase obstacole acțiunii ce s'a
pornit pentru a se asigura Românilui rolul de conducere
în stăpânirea variatelor bogății ale pământului său.

Dar simptonul descreșterii populației românești la
școalele secundare din ținuturile desrobite este atât de ge-

*) Vezi rezultatul anchetei ce se publică în „Tribuna Școlii”, organul
de publicitate al „Asociației profesorilor secundari din România”.

neral, încât socotim că și numai situația constatăată la o singură școală ne poate conduce la o deplină cunoaștere a lui, mai cu seamă dacă școala aleasă ca obiect de studiu prezintă toate elementele care produc acest fenomen îngrijorător.

Iată de ce credem că un studiu al mișcării populației școlare la liceul „Moise Nicoară” din Arad în trecut și prezent, stăruindu-se în deosebi asupra timpului de când acesta e românesc, nu va fi inutil, el fiind singurul liceu într'un ținut județ, care la marginea românismului prezintă cea mai compactă masă de populație românească.

Ne bazăm cercelările noastre pe alăturatul tablou statistic, care ne dă în ultimii 18 ani numărul anual al școlărilor de la acest liceu, repartizați după naționalitate și domiciliul părinților. (Pag. 102.)

Suntem în anul școlar 1918—19. Neamul românesc își spusese cuvântul la marea adunare dela Alba-Iulia. Aradul trebuia să treacă și el în patrimoniul României-Mari. Dar împrejurări neatârătoare de noi amână de pe o zi pe alta realizarea acestui desiderat al nației, și astfel liceul rămâne sub conducere ungurească până la sfârșitul anului școlar, când, înfârșit, se româniează. În acest an școlar liceul avea 616 elevi înscriși, între cari Români 91, adică 14,77%, iar Unguri 343 (55,68%). Restul contingentului școlar se compunea din Evrei 137 (22,24%), Germani 37 (6,01%), Sârbi 5 (0,81%) și alte naționalități 3 (0,49%).

Ne putem cu drept cuvânt întreba, cum s'a putut ca o regiune cu populație covârșitoare românească cum e Aradul, să dea un număr atât de redus de elevi români la unicul liceu din județul Arad. Explicația ne-o dă incurabila boală de care sufereau școalele ungurești: șovinismul exclusivist întronat ca principiu pedagogic. Românul dacă nu-și schimonosea numele după placul dascălilor unguri, sau pur și simplu nu-și renega obârșia, avea să îndure șicane și persecuții care sfârșeau prin a-l înstrăina de școală. Se pare că în privința aceasta liceul din Arad își asumase un rol conducător. Câți elevi români ai acestuia, ne mai putând suporta înjosirile și asupririle de tot felul, se vedeau nevoiți să plece de aci, pentru a-și continua studiile la gimnaziile din Brad și Beiuș, sau cei cu dare de mână, la faimosul

D. dr. Const. Angelescu
ministrul instruciunii publice

N-rul elevilor la liceul din Arad, în ultimii 18 ani, după naționalitate și domiciliul părinților

Anul școlar	N-rul total al elevilor	Români		Maghiari		Germani		Sârbi		Bulgari		Slovaci		Evrei		Alte naționalități		Părinții domiciliați			
																		în oraș		la sate	
		nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%	nr.	%
1918/9	616	91	14,77	348	55,68	37	6,01	5	0,81					137	22,24	3	0,49	379	61,53	237	38,47
1919/20	366	359	98,09	5	1,37		—	2	0,54					—	—		—	66	18,03	300	81,97
1920/1	593	496	83,64	55	9,28	15	2,53	3	0,50					24	0,45		—	185	31,02	408	68,80
1921/2	763	640	83,88	51	6,68	21	2,75	5	0,66					46	6,03		—	249	32,63	514	67,37
1922/3	726	618	85,12	49	6,75	14	1,93	4	0,55					41	5,65		—	269	37,05	457	62,95
1923/4	753	595	79,02	33	4,38	18	2,39	5	0,66	2	0,27			97	12,88	3	0,40	311	41,3	442	58,7
1924/5	691	518	74,96	29	4,20	16	2,32	5	0,72	1	0,15			119	17,22	3	0,43	302	43,7	389	56,3
1925/6	689	501	72,71	21	4,50	16	2,32	6	0,87					126	18,29	9	1,30	336	48,77	353	51,23
1926/7	580	436	75,17	17	2,93	13	2,24	4	0,69					104	17,93	6	1,03	272	46,9	304	53,1
1927/8	504	373	74,01	17	3,37	13	2,58		0,40					94	18,65	5	0,99	262	51,99	242	48,02
1928/9	453	311	68,65	24	5,30	12	2,65	2	0,44					56	21,19	8	1,77	257	56,73	196	43,27
1929/30	420	286	68,10	29	6,91	11	2,62	2	0,47	1	0,24	2	0,47	85	20,24	4	0,95	243	57,86	177	42,14
1930/1	411	273	66,42	39	9,49	16	3,89	1	0,24	1	0,24	2	0,49	73	17,76	6	1,46	239	58,15	172	41,85
1931/2	421	275	65,32	39	9,26	23	5,46	2	0,48	1	0,24	2	0,48	75	17,81	4	0,95	265	62,95	156	37,05
1932/3	458	298	65,07	44	9,61	27	5,90	3	0,65	3	0,65	—	—	80	17,47	3	0,65	291	63,54	167	36,46
1933/4	500	346	69,2	39	7,8	32	6,4	3	0,6	1	0,2	5	1	85	17	1	0,2	339	67,8	161	32,2
1934/5	544	355	65,26	54	9,93	36	6,62	3	0,55	1	0,18	1	0,18	91	16,73	3	0,55	386	71	158	29
1935/6	606	408	67,33	59	9,73	27	4,45	4	0,66	—	—	2	0,33	103	17	3	0,49	424	70	182	30

liceu din Braşov, această Meccă a studenţiei româneşti¹⁾.

Dar nu aceasta a fost întotdeauna situaţia numerică a elementului românesc la liceul din Arad. Au fost timpuri când numărul românilor întrecea considerabil pe acela găsit în anul şcolar 1918/19. În privinţa aceasta sunt concludente datele statistice alăturate, care ne dau, pentru 50 de ani de şcoală ungurească, numărul elevilor români delaliceul din Arad, în raport cu populaţia şcolară întreagă (Vezi tabl. pag. 104-a).

Din această statistică, întocmită pe bază de date oficiale furnizate de anuarele şcolare, se desprinde faptul că în anul şcolar 1854/55 din 340 elevi câţi a avut liceul, 120 au fost Români, deci elementul românesc constituia atunci 35,3%, din totalitatea contingentului şcolar. Fireşte, această cifră este susceptibilă de modificări în favorul nostru, cunoscută fiind lipsa de obiectivitate a Ungurului la întocmirea statisticilor.

În timpurile anterioare anului 1854/55, dar mai ales în anii imediat următori, pentru cari ne lipsesc datele statistice, elementul românesc a fost şi mai bine reprezentat la acest liceu. Căci în fruntea judeţului stătea atunci marele român Gheorghe Popa de Teiuş, care nu cruşa nici o oboseală pentru a scoate în evidenţă caracterul românesc al ţinutului dintre Crişuri. Persoana acestui credincios fiu al neamului a fost desigur o îmbărbătare pentru Români de a-şi trimite copiii la şcolaele din Arad, oraş cu o înfăişare atât de românească în acele vremuri.

Deodată cu apunerea acestei epoci de aur din trecutul judeţului Arad, se schimbă şi situaţia la liceul nostru. Procentul elevilor români scade neconţinut, cu un minim de 8,27% în anul 1898/99 şi o slabă tendinţă de urcare în anii următori.

Am spus că în anul şcolar 1918/19 s'au înscris la liceu 91 Români. Dar până la finea anului şcolar abia au mai rămas 70. Era şi acesta un simpton obicinuit la şcolaele ungureşti din regiunile locuite de Români. Profesorii unguri erau meşteri în a purifica clasele încredinşate dirigenţiei

¹⁾ Între ţinuturile româneşti cari îşi trimeteau copiii la gimnaziul din Braşov, Aradul ocupă un loc de frunte. Mai ales clasele superioare abundau în elevi veniţi din părţile Aradului.

Numărul elevilor români la liceul din Arad, înainte de anul 1919

Anul școlar	N-rul total al elevilor înscriși	Români		Anul școlar	N-rul total al elevilor înscriși	Români		Anul școlar	N-rul total al elevilor înscriși	Români	
		n-rul	%			nr.	%			nr.	%
1850/51	204	45	20,06	1886/7	381	60	15,75	1903/4	465	62	13,33
1851/52	217	74	34,10	1887/8	374	53	14,17	1904/5	461	59	12,8
1853/54	317	91	28,72	1888/9	337	55	16,31	1905/6	460	50	10,87
1854/55	340	120	35,3	1889/90	355	61	17,18	1906/7	462	49	10,61
1873/4	299	65	21,74	1890/1	356	55	15,45	1907/8	451	53	11,75
1874/5	260	53	20,39	1891/2	360	57	15,83	1908/9	489	67	13,7
1875/6	277	48	17,33	1892/3	341	37	10,85	1909/10	508	83	16,34
1876/7	317	50	15,78	1893/4	364	47	12,91	1910/1	536	87	16,23
1877/8	305	44	14,43	1894/5	359	46	12,81	1911/2	535	78	14,58
1878/9	380	56	14,74	1895/6	359	51	14,20	1912/3	553	74	13,38
1879/80	396	67	16,92	1896/7	402	50	12,44	1913/4	578	78	13,48
1880/1	401	57	14,21	1897/8	380	44	11,58	1914/5	555	70	12,61
1881/2	423	66	15,60	1898/9	387	32	8,27	1915/6	576	83	14,41
1882/3	418	61	14,59	1899/900	367	42	11,44	1916/7	624	91	14,58
1883/4	387	59	15,25	1900/1	392	48	12,24	1917/8	605	95	15,8
1884/5	376	48	12,77	1901/2	443	53	11,96	1918/9	616	91	14,77
1885/6	375	69	18,4	1902/3	459	55	11,98				

lor de elementele „indesirabile“, cari nu se puteau adapta ritmului de maghiarizare inaugurat prin școale. Firește, în anul 1919 această atitudine ostilă a profesorului ungar față de elevul român deveni și mai pronunțată, de pe urma tensiunii dintre populația românească și cea maghiară, pe care brutalitățile trupelor roșii o potențase la paroxism.

Anul școlar 1919/20 se inaugurează într'o atmosferă curat românească. Corpul didactic maghiar, refuzând depunerea jurământului de credință față de Statul român, înțeprinde cea mai deșănțată propagandă ca nici un elev ungar să nu se mai reinscrie în fosta lor școală, crezând că în felul acesta liceul românesc nu va putea ființa din lipsă de elevi. Improvizând lașiueală o nouă școală, încuviințată de Românul tolerant, ba, mai mult, plasață vremelnic de chiar acesta într'o clădire a statului, machinașunile lor au isbulit în parte. În liceul românesc nu s'au înscriș decât 5 Maghiari și 2 Sârbi. În schimb însă, prognosticul lor privitor la închiderea acestuia, trîmbișat la toate rășpânștile, nu s'a realizat. Liceul românesc departe de-a muri de inaniție, și-a justificat pe deplin dreptul la viață, prin mulșimea de școlari români pe care i-a așras dela început. Unde în anii trecuși, numărul elevilor români nu mai putea atinge cifra de 100, acum deodată ca din senin, 359 Români și-au cerut înscrierea Liceul de pe malul Mureșului, cu o tradiție de aproape 200 ani, părășit de Unguri, renaște din valurile românismului, la nouă viață, de data aceasta liberă. Între liceele romanizate în 1919, liceul din Arad, prin contingentul său neașteptat de mare — 366 elevi — a ocupat un loc de frunte. În acest an școlar liceul „Moise Nicoară“ a cunoscut cel mai mare procent de elevi români, 98,09%, din școlarii săi au fost Români.

În anii școlari următori populația școlară crește vertiginos, întrecând contingentul mijlociu pe care l-a avut acest iceu în era ungurească. Maximul îl înregistrează anul școlar 1921/22, când liceul numără 763 elevi. De aci începând populația școlară este într'un vădit proces de descreștere, atingând minimul în anul școlar 1930/31, când numărul elevilor înscriși se cifrează la abia 411. În anii următori curba populației școlare arată din nou tendinșe de urcare. În anul

școlar 1935/6 unde se opresc cercelările noastre, liceul a avut înscriși 606 elevi.

Creșterea rapidă dela un an la altul a numărului de elevi, la începutul ființării acestui liceu, se explică prin faptul că în anul școlar 1920/21, o sănătoasă politică școlară decretează desființarea treptată a școalei reale, care rămasă și ea dela Unguri, în anul precedent a mai funcționat ca școală independență, dar cu puține șanse de viabilitate, dat fiind ținuta rezervată a Românului ardelean față de școlile reale ungurești, iar clasele rămase se înglobează liceului, ca o secție minoritară menită să dispară cu timpul. Cum această secție se compunea exclusiv din elevi minoritari, este explicabil acum dece îndată după anul 1919/20, când procentul elevilor români întrecea cifra de 98, acesta scade brusc la 83,64%. Să fim însă înțeleși. Procentul mare de elevi minoritari constatat în anul școlar 1920 21 și cei imediat următori nu se datorește faptului că locuitorii minoritari din Arad și-ar fi dat seama de necesitatea ca fiii lor să-și însușească limba statului român; ci — dupăcum s'a spus — este o consecință firească a înglobării claselor reale ungurești la liceu

Dar creșterea continuă a populației școlare în primii ani ai existenței liceului românesc mai are și alte cauze. Procesul de gravitațiune a maselor dela sate spre centru, inaugurat deodată cu trecerea Aradului sub stăpânire românească, durează încă ani de-a rândul. Mirajul căpătuieiilor ușoare la oraș, unde în urma concedierilor de funcționari renitenți, au rămas atâtea posturi vacante, a fost un puternic îndemn pentru țăranimea noastră, pe atunci bine situată, să-și trimită copiii la liceu. Tramvaiul electric care străbate Podgoria a oferit posibilitatea de-a frecventa liceul și elevilor cu puține surse materiale. Și, în fine, aplicarea legii învățământului particular, care prevede că o școală confesională nu poate primi decât elevi de religiunea respectivă, determinând pe evrei să-și trimită copiii la școlile statului, a contribuit și ea firește, într'o măsură mai redusă, la creșterea convingentului nostru școlar.

Descresțerea numărului total al elevilor, care se manifestă simțitor mai cu seamă începând din anul școlar 1924 25, pentru a face loc unei noi creșteri dela anul școlar 1931/2

în sus, prezintă un simptom trecător pe deplin justificat, ale cărui cauze principale sunt:

1. Desființarea treptată a secției maghiare.

2. Reforma învățământului secundar din 1928 prin care liceul de 8 clase, bifurcat în secție modernă și reală, se transformă în liceu unitar de 7 clase.

3. Reglementarea contingentului școlar pe clase și a numărului de clase divizionare la licee, prin noul Regulament al personalului didactic intrat în vigoare deodată cu legea școlară din 1928. Prin acest regulament, se îngăduiesc posibilitățile pentru înființări de clase divizionare, liceele fiind împărțite în 5 tipuri, cu un număr fix de clase, cari nu pot cuprinde decât un număr limitat de elevi. Liceul nostru declarat tip D. nu putea avea în epoca cât a durat liceul unitar de 7 clase, decât 10 clase divizionare și anume 6 de curs inferior cu un maximum de 50 și 4 de curs superior cu un maximum de 40 elevi, astfel numărul maxim de elevi pe care-l îngăduia liceului nostru legea din 1928 a fost de 460.

Dar cu toată această reglementare, liceul nostru în timpul de tranziție și-a păstrat clasele divizionare avute în trecut, funcționând în 1928/29 cu 12 clase, iar în toți anii următori, până la revenirea la liceul de 8 ani, cu câte 11 clase. Totuși contingentul școlar în epoca liceului unitar prezintă o descreștere exagerată — d. p. în anul școlar 1930/31, deși existența a 11 clase îndrituia la un maxim de 500 elevi, numărul școlarii scade la 411 — pe care n'o putem trece cu vederea. Cauzele sunt:

1. Selecționarea elevilor la intrarea în cursul superior prin examenul de admitere introdus pe baza legii din 1928, selecționare care depe urma dezastrelor constatate la examenele de bacalaureat s'a dovedit pe deplin justificată. și pe care, cutezăm a o mărturisi, am aplicat-o cu toată severitatea.

2. Sistemul de notare a vredniciei unui elev, cu cifre dela 1—10, introdus prin aceeaș lege, sistem mai precis în aprecieri, care neadmițând compromisuri, urca în mod firesc procentul elevilor repelenți, ceea ce a avut ca urmare că mulți elevi părăsiau liceul nostru pentru a se înscrie la alte școli, după părerea lor mai puțin severe. Astfel a

existat o epocă în care transferările dela liceul nostru la liceele din Brad, Beiuș sau Salonta, erau destul de frecvente. Și în fine,

3. Criza economică și șomajul intelectual care au devenit tot mai accentuate dela 1928 încoace și cari, persistând încă și astăzi, formează un serios obstacol, mai ales pentru fiii de țărani, de-a putea urma liceul. Asupra acestor cauze, foarte importante pentru problema ce ne preocupă, vom reveni.

Tendința de creștere a populației școlare ce se manifestă dela 1931/32, timidă la început dar apoi din an în an tot mai pronunțată, își are o deplină justificare în revenirea la liceul cu 8 clase, care se introduce treptat cu începere din 1931/32. Prin reînființarea clasei VIII în anul școlar 1935/6 se pare că liceul se apropie de numărul maxim de elevi îngăduiți de lege. Căci un liceu tip D cum e cel din Arad, nu poate avea decât cel mult 12 clase divizionare, cum e în prezent, cu câte 50 elevi, în 8 clase, și câte 40 elevi în 4 clase, deci cu un total maxim de 560 elevi, sau dacă se admite și în viitor, la fel ca în prezent, din anumite considerații de ordin financiar și mai ales social, plusul de 6 elevi pentru fiecare clasă, peste numărul regulamentar, acest număr maxim îngăduit liceului nostru ar fi de 632. Azi liceul numără 606 elevi, astfel în cel mai apropiat viitor va atinge maximum, afară de cazul dacă noua legiferare a liceelor comerciale și tehnice nu va avea ca urmare o descongestionare a liceelor teoretice. Trebuie să relevăm aci faptul că pentru orașul Arad nu este suficient un liceu tip D. La examenul de admitere în cl. I și V se prezintă dela un timp încoace un număr tot mai mare de candidați, încât mulți din chiar cei reușiți sunt nevoiți, din lipsă de locuri, să plece în alte părți. O ameliorare a finanțelor publice va avea să soluționeze această problemă, prin transformarea liceului din Arad în tip E cu 16 clase divizionare, un desiderat pe deplin justificat, dat fiind că un județ atât de întins și românesc cum e Aradul dispune de un singur liceu de stat. Anomalia e evidentă când ne gândim că județul Hunedoara are nu mai puțin de 4 licee de băieți, ca să nu mai amintim Banatul care cu toată descreșterea populației, abundă în școli secundare de tot felul.

Să trecem la repartizarea populației școlare pe naționalități. (Vezi primele 4 figuri).

După înfățișarea pe care a avut-o liceul nostru în anul 1919/20, — cu 98,09% elevi români — acesta cu drept cuvânt s'ar putea considera liceu curat românesc. Or, anii următori aveau să-i conteste acest caracter de liceu național. Într'adevăr dela 1920 încoace elementul românesc este ntr'o continuă descreștere, sfârșind a reprezenta în anut școlar curent abia 67,33% din totalitatea elevilor înscriși. Cu un cuvânt, în nu mai mult de 17 ani elementul românesc la liceul nostru se reduce cu 30,76%.

Faptul în sine nu trebuie să ne mire. Deodată cu înscrierea elevilor minoritari la liceul nostru era firesc să scadă procentul celor de baștină. Totuși, cum această descreștere, cu toate oscilările neînsemnate care se manifestă în ultimii ani, nu arată o tendință sigură de-a se opri, este necesar să o supunem unei examinări mai minuțioase.

Spre acest scop vom consulta datele statistice privitor la repartizarea elevilor după domiciliul părinților. Constatările sunt uluitoare: Câtă vreme în anul școlar 1919/20 elevii veniți dela sate reprezentau 81,97% din totalitatea celor înscriși, orașenii abia atingând procentul de 18,03. În anii următori aceștia sporesc din ce în ce, iar numărul elevilor fii de săteni scade neconținut. În anul școlar 1935/36 situația e următoarea: 70% elevi din orașul Arad, dela sate abia 30%. Astfel în cei 17 ani de eră românească procentul elevilor veniți din provincie scade cu nu mai puțin de 51,97%, o scădere cu mult prea bruscă, în raport cu procesul lent de romanizare pe care-l manifestă orașele înstrăinate ale ținuturilor alipite. Dar situația se prezintă și mai pesimistă, dacă ne gândim că marea majoritate a elevilor veniți dela sate sunt copii de ceferiști, de funcționari administrativi, preoți, învățători, etc., și că o infimă parte din numărul elevilor săteni sunt copii de țărani. Într'adevăr, din cei 182 de elevi de săteni pe care-i are liceul astăzi 128 sunt copii de funcționari și numai 54 de țărani. Din acești 54, 7 sunt susținuți la școală de rudeniile lor așezate la oraș, iar 4 crescuți de orfelinate. Astfel, actualmente numărul copiilor de țărani cari frecventează liceul se reduce propriu zis la 43, ceea ce ne dă un procent de abia 6,93% din to-

talitatea elevilor înscriși. Pentru un popor de plugari, cum e al nostru, acest procent e direct catastrofal. De unde se va alimenta de aci înainte rezervoriul de energie menit a regenera forțele vii ale neamului, în vederea redresării morale pe care o cere stăruitor astăzi instinctul nostru de conservare națională? Dar nu numai atât! Cei 43 elevi de țărani cari urmează astăzi acest liceu, aparțin în mare parte claselor superioare. Întrași odată în liceul superior ei vor să-l termine în clasele inferioare numărul lor e dispăruț, și-ar fi aproape inexistent dacă tramvaiul electric ce traversează Podgoria nu le-ar oferi posibilitatea de-a urma liceul cu puține jertfe, dar firește cu întreg cortegiul de mizerii ce-l aduce cu sine această viață de elev călător, ca să nu-i spunem de elev vagabond.

Situația materială de astăzi a țaranului, criza economică ne mai pomenită care bântuie actualmente, justifică pe deplin această bruscă scădere numerică a elevilor dela sate. Agricultorii și-au dat în curând seama că trimiterea copiilor lor la școalele mai înalte nu mai e o afacere rentabilă, dat fiind pe de o parte cheltuielile mari pe care astăzi nu le mai pot învinge, pe de altă parte situația creată de șomajul intelectual, de pe urma căreia atâți absolvenți nu sunt în stare să-și valorifice diploma.

Este adevărat că procentul actual al elementului românesc la liceul nostru (17,33%), este superior procentului pe care l-au avut elevii unguri la acest liceu înainte de 1919 — în anul școlar 1918-19 populația maghiară a fostului gimnaziu abia împlinea 55,68% — și suntem încă departe dela limita majorității absolute.

Totuși acest optimism, deși justificat de faptul că în ultimii șase ani procentul elevilor români se menține staționar, nu trebuie să ne amăgească. Căci pericolul unui nou val de descreștere a elementului românesc în viitor nu este exclus atâta timp cât vor persista cauzele cari abțin pe țaran să-și trimită copilul la școalele din oraș. Și cum perspectiva unei îmbunătățiri a situației sale materiale încă nu se anunță, este de prevăzut că elementul școlar venit dela sate va continua să se împușineze, fără ca, în acelaș timp, creșterea populației românești la orașe să ne poată îndritui la o recompensă în schimb.

Iată de ce problema descreșterii populației românești la școalele secundare din ținuturile alipite rămâne deschisă, obligându-ne a ne ocupa stăruiitor de ea.

Auzim astăzi adeseori accentuându-se ca o adevărată binefacere socială, înțelepciunea țăranului de a nu-și mai trimite copilul la școalele dela oraș. Țăranul să rămână la coarnele plugului — se spune, — în loc să graviteze spre orașe pentru a îngroșa rândurile intelectualilor fără câpătai. Această sentință, ca multe altele pe care le-a împământenit în mentalitatea celor mulți căutarea zadarnică a soluțiilor menite a aduce o înviorare în viața economică, socotim noi, este numai la aparență justă. Căci, oricât de cu furie ar bântui criza economică, un fapt nu putem pierde din vedere, că suntem un neam de țărani, că prin urmare, satele noastre reprezintă marele rezervor de energie, menit a reîmprospăta necontenit forțele creatoare ale neamului. Pătura conducătoare trebuie mereu premenită, iar această reînvioreare biologică nu ne-o pot da decât virtualitățile multiple pe care le ascunde, în subconștientul său, satul românesc. A izola complectamente satul de oraș, înseamnă a nesocoti procesul firesc de regenerare biopolitică a capitalului nostru uman.

Dar țăranul de astăzi nu e în stare să se îngrijască de școlarizarea copilului său, după terminarea cursului primar. Afițudinea lui rezervată față de liceu e pe deplin justificată. Când banul este atât de rar la sate, când viața dela oraș departe de-a se ieftini în proporția scăderii prețurilor produselor agricole, manifestă o continuă tendință de-a se scumpi, de unde posibilitatea măcar de-a-și trimite copilul la liceu lipsindu-se în același timp de un valoros braț de muncă.

Iată de ce nu găsim posibilă rezolvirea acestei probleme atât de importante, fără de concursul efectiv al statului, al județelor și al tuturor factorilor economici, cari poartă la suflet însdrevenirea morală a țării prin elementul sănătos dela țară. Pentru canalizarea acestuia spre orașe trebuie să se pornească o acțiune sistematică, de fiecare zi, dirijată după un program bine stabilit. Dl. Ministru Angelescu, pe care problema fortificării elementului românesc în școalele Statului l-a preocupat întotdeauna în cea mai largă

măsură, alarmat de situațiunea îngrijorătoare pe care o semnalăm, depune sforțări supraomenești spre a putea asigura din vistieria publică un fond cât mai mare pentru burse pe seama școalelor secundare. Decât sistemul de acordare a bursei trebuie reglementat în așa fel ca beneficiarii să fie exclusiv fiii de țărani români. Bursa trebuie să fie suficient de mare pentru a scuti pe țăran de orice cheltuieli în plus, numărul și cuantumul lor să se comunice din bună vreme școalelor, spre a se putea da o cât mai largă publicitate de existența lor, iar corpul didactic primar dela sațe să fie obligat a depune toată solitudinea ca nici unul din absolvenții distinși ai școalei primare să nu lipsească dela concurs. Criteriul de selecționare trebuie să fie exclusiv zestrea sufletească a celui îndrumat spre liceu, ca astfel aci să pătrundă numai elementele de elită ale satului. În prima linie, firește, cei lipsiți de mijloace și fără ogoare, dat fiind că aceștia lăsați în mediul sătesc, sfârșesc prin a deveni cu timpul nemulțumiții satelor, gata oricând a tulbura atmosfera pacinică de acolo. Oricât de anahronică ar părea această îmbărbătare a țăranului spre școalele înalte, ea este pe deplin justificată, pe lângă o singură condiție, ca acei cari au isbutit să-și dobândească o diplomă, să nu se lase ademeniți de mirajul ispititor al orașului, înghesuindu-se în gloata căutătorilor de posturi la oraș, ci să se întoarcă înapoi în mediul rural care i-a zămislit, pentru a-și închina toată știința și energia ridicării culturale a neamului lor.

Dl. Constantin Kiriteșcu, un distins bărbat al școalei românești, vorbind despre șomajul intelectual atât de acut la noi, atribue aceasta, în mare parte „nivelului scăzut la care se găsește actualmente standardul nostru de civilizație.¹⁾”

O țară înaintea pe calea civilizației în măsura în care indivizii cari o alcătuiesc „simt mai intens trebuințe morale și materiale deopotrivă, a căror satisfacere e strâns legată de vieașa lor“. Cu alte cuvinte, progresul de civilizație este în funcție de năzuința poporului de a trăi mai bine. Un popor care nu tinde să se îmbrace bine, să aibă o casă confortabilă și să mănânce bine, să se cultive, să se informeze etc., nu se poate civiliza. Satisfacerea acestor trebuinți la

¹⁾ C. Kiriteșcu: Șomajul intelectual. Viața Românească anul 1933, No. 4, pag. 18.

rândul lor se repercutează binefăcător asupra industriei, dând prilej de lucru atât producătorilor industriali cât și celor intelectuali. „Arta umană, ea însăși o formă a civilizației și a culturii, este la rândul ei influențată, incitată și potențată de acestea“.

Să recunoaștem că sub acest raport poporul nostru se găsește pe o treaptă destul de inferioară a civilizației. Săteanul are trebuințe puține și și le satisface cu mijloace elementare. Dacă orașele românești au isbit într'o măsură oarecare să țină pas cu civilizația apuseană, în schimb statul în cele mai dese cazuri se complăce și astăzi în starea patriarhală de odinioară, care departe de a fi un bine, denotă o stagnare a evoluției sociale. Primitivismul vieții dela sate, manifestat mai ales în cultura înapoiată a țăranului nostru, care cheltuește puțin pentru întreținerea sa trupească și nimic pentru cultivarea sufletului său, este în mare parte de vină dacă pătura noastră intelectuală, avizată numai la populația dela orașe, nu găsește câmpul larg de activitate la care o îndrituește densitatea noastră demografică. Astfel răspândirea culturii la sate, culturalizarea maselor sătești, se impune ca o necesitate imperioasă a vremii și pentru combaterea șomajului intelectual. Socotim că a lăsa rezolvirea acestei probleme, atât de importantă pentru dezvoltarea viitoare a statului român modern, în grija societăților culturale, însemnează a o bagateliza. Condiția sine qua non a unei culturalizări serioase fiind: „influența sistematică și stăruitoare printr'o activitate continuă, unitară și perseverentă“¹⁾, factorul chemat să ducă la îndeplinire această mare operă națională, trebuie să fie într'un contact permanent și intim cu masele sătești, trebuie să trăiască în mijlocul poporului dela sate. Se impune deci ca intelectualii noștri, în loc să se îngămădească la orașe pentru a popula tabăra necăpătușilor, să caute să-și exercite libera lor profesiune la sate, convinși că aci îi așteaptă o înaltă operă de civilizație, culturală și educativă.

Este aceasta recomandarea ce trebuie să se facă stăruitor generației tinere de astăzi și mai ales celor veniți

¹⁾ G. G. Antonescu: Educație și Cultură, actualități și perspective. Edit. Cultura Românească, București 1928, pag. 186.

dela sate, ridicăți acolo unde sunt prin jertfa păturii țărănești. Ridicarea culturală a neamului nu trebuie să mai rămână o frază aruncată în vânt la toate ocaziile de paradă, ci crezul de viață al tuturor fiilor noștri, care părăsesc aula universităților. Față de inundarea orașelor de către elementul dela sate, proces social ce caracterizează primii ani ai României întregite, azi, după aproape 18 ani, în interesul aceleiași României, cuvântul de ordine trebuie să fie: Inapoi la sate.

Dacă acest desiderat al propășirii neamului nostru se va realiza, — și, desigur, lupta pentru existență atât de acută astăzi îl va realiza cu o zi mai curând — va fi dată și soluția pentru păstrarea unei proporționalități juste în ce privește naționalitatea elevilor dela acest liceu. Elementul de elită, venit dela sate, îi va și imprima timbrul la care-l îndrituește caracterul atât de românesc al regiunii din raza sa de acțiune.

Dar din consultarea tablourilor noastre statistice se mai desprinde și o altă constatare: continua creștere numerică la liceul nostru a elevilor minoritari. Făcând abstracție de anii școlari când liceul mai păstra resturile unei secții maghiare, constatăm că în anul școlar 1926/27, au fost 17 elevi unguri sau 2,93%. În anii următori numărul lor crește continuu, ajungând în anul acesta școlar cifra de 59 sau 9,173 %. La fel elementul german. Unde în 1926/27 liceul nostru avea 13 elevi germani (2,24 %), astăzi el numără 27. adică 4,46%. Să nu uităm că această creștere se constată într'un timp când în Arad există un liceu confesional maghiar, iar în Aradul-nou, la câțiva pași de liceul nostru, Statul întrefine un gimnaziu cu limba de predare germană. Comparând aceste cifre cu procentul în continuă descreștere pe care l-a prezentat elementul românesc la liceul din Arad înainte de 1919, rezultatul este concludent. Elementul românesc, care în anul 1854/55 reprezenta 35,3% din populația acestui liceu, scade necontenit în anii următori, din pricina șovinismului care prinde aci rădăcini tot mai puternice. În schimb, dacă sub regimul românesc, procentul anual al elevilor minoritari este într'un vădit proces de creștere, faptul nu reoglindește altceva, decât spiritul de largă conciliațiune care s'a încuibat între zidurile lui deodată cu a sa români-

zare. Spectrul eterogeneității patriei, care pe Unguri îi silea la cele mai deșănțate ostilități față de tot ce nu era de neamul lor, pe noi nu ne impresionează. România, cu tot caracterul deocamdată străin al orașelor din ținuturile alipite, rămâne statul unitar național, în adevărata accepțiune a cuvântului. Politica de desnaționalizare este străină de preocupările șcpalei românești. Singura ei fintă e: să fie bună, să dea cultură serioasă. Increderea pe care minoritarii o arată față de ea, este cea mai elocventă dovadă, că liceul românesc de pe malul Mureșului este o instituție de cultură și nici decum o pepinieră de desnaționalizare.

Ascaniu Crișan

directorul liceului „M. N.”

Ascultând glăsuirea cifrelor

Situația românilor la școlile profesionale din Arad

de **Ion I. Pogana**

Intr'un număr închinat trecutului istoric și problemelor sociale ale Aradului, revista „Diatră de hotar” nu poate trece peste capitolul învățământului predat în școlile stațului într'un punct critic al fruntariilor noastre, pentru că cifrele statistice cuprinse în acest capitol ne arată mai convingător decât orice alt argument ce am făcut noi, după anul 1918, pentru românilizarea învățământului, menit a forma pe viitorii cetățeni în diversele direcții. Și cum acești viitori cetățeni nu sunt dintr'o categorie cu totul pusă la adăpost de influențe și curente dușmănoase actualelor așăzeri geografice ale țării, nu ne poate fi indiferent cine urmează aceste școli de frontieră.

În primul rând, securitatea orașelor de graniță reclamă împlinirea aceluși imperios comandament al românizării lor, privind toate domeniile de activitate: administrativă, comercială și industrială, ca să ne gândim la cele mai însemnate, naționalizare care, implicit, atrage după sine exodul elementului etnic românesc spre orașe, azi populate cu minorități ce con-

stite o permanentă primejdie pentru securitatea lor proprie și a statului în general.

Și în al doilea rând, cum activitățile urbane sunt surse mari de înavuțire, nu ne este indiferent dacă aceste bogății continuă să fie acaparate tot de minorități, în special de unele cari refuză să se integreze în ritmul de identificare și solidarizare cu marile aspirațiuni ale românismului. Este cazul acelor o seamă de minoritari cari cochetează, fățiș sau tacit, cu revizionismul.

Privind astfel problemele vitale ale orașului acestuia de frontieră, trebuie să pornim dela începutul începuturilor, ca să putem constata ce-am făcut dela unire, ce politică națională am susținut ca să asigurăm naționalizarea acestui oraș, adecă trebuie să pornim dela tineretul școlar, dela școala orașului, care creiază viitorii cetățeni. Aceasta, pentru că dacă bătrânii mai pot invoca argumentul drepturilor câștigate sau alte subtilități juridice și sociologice, nimic nu ne va putea împiedeca să asigurăm supremația elementului românesc într'un viitor apropiat asupra orașelor, printr'o politică de naționalizare bine dirijată de stat.

Trebuie să recunoaștem dela început, că în primul deceniu dela înfăptuirea unirii, această directivă politică a fost cu totul lăsată la voia întâmplării, mai bine spus — nimeni nu s'a gândit s'o impună. Școala statului român deschisese larg porțile oricui, generozitate lăudabilă dar cu totul primejdioasă, oricât de mult constituția noastră garantează dreptul la cultură tuturor cetățenilor. În afară de acest drept firesc, există însă și un drept propriu al națiunii dominante, care nu admite ca această dominație să rămâie o ficțiune juridică ci o realitate învederată, adecă o întâietate națională în conducere, administrație, economie și în bunăstare a celor cari își iubesc sincer și-și apară cu sângele lor patria. Este ceea ce vrea să realizeze în mod natural conceptul de națiune majoritară, pe un pământ propriu.

Să vedem deci ce contribuție a adus școala arădană în anii de după unire la naționalizarea Aradului odinioară românesc, acum când politica școlară, despre care spunem mai sus că ni-a lipsit, începe să fie îndrumată în spiritul sănătos al proporționalității etnice și când începe să se acorde o deosebită atențiune originii elevilor, dela școala de pe frontieră.

Școala superioară de arte și meserii

La Arad, oraș industrial important, am avut o școală de arte și meserii, școala de ucenici industriali și școala specială a căilor ferate, mai însemnată fiind prima.

La școala azi superioară de arte și meserii, contingentul elevilor a fost după naționalitate următorul:

Anul școlar	Numărul elevilor	Români	Minoritari	Procentul minoritarilor
1920—1921	104	32	72	69,2%
1921 - 1922	132	60	72	54,5 %
1922—1923	160	102	58	36,2%
1923 - 1924	171	129	42	24,6%
1924—1925	166	137	33	19,8%
1925—1926	171	139	32	18,7%
1926—1927	181	146	35	19,3%
1927 - 1928	166	131	35	21,1%
1928 - 1929	149	106	43	28,8%
1929—1930	142	99	43	30,2%
1930 - 1931	148	113	35	23,6% cl. I. super.
1931—1932	152	110	42	27,6%
1932—1933	154	107	47	30,3%
1933—1934	185	111	74	40,0%
1934—1935	186	99	87	46,6%

Din cifrele acestui tablou putem constata că începând din anul 1920 până în anul 1927, procentul elevilor minoritari a scăzut simțitor, până la 19,3%, un fapt îmbucurător — s'ar putea spune — dar întâmplător, nu voit, neprovocat de nimeni, atâta doar că în acești ani trecând printr'o situație economică înfloritoare — românii au dat busna în toate școlile. Nu conștiința că industria și meseriile asigură un trai fericit — ci ispita burselor acordate larg în anii cei bogați.

Dar să se știe că dintre absolvenții români numeroși în acești ani, nici unul n'a ajuns să-și deschidă un atelier bun în Arad, pentrucă de soartea meseriașului român nu s'a mai îngrijit nimeni.

Abia azi, guvernul s'a sesizat de tragedia lor și a industriei românești, astfel că, prin noua lege a învățământului profesional, se crează un mare fond pentru deschiderea de ateliere ale absolvenților, și abia azi legea pentru ocrotirea muncii naționale asigură majoritatea românească în toate întreprinderilor.

Incepând din anul 1927 — procentul minoritarilor dela

școala de ucenici din Ȧrad a crescut din nou, ajungând până la 46,6 la sută, ca în anul 1921 — când în școală se învăța ungurește.

Cauza acestei creșteri este tăierea burselor școlare și asta înseamnă că românii dela țară nu mai puteau urma școala de meserii, mai ales că o criză generală le-a scăzut mult posibilitatea de a se înscrie în această școală.

În locul elementului românesc rural — a venit cel minoritar dela oraș, pe care întreținerea îl costa mai puțin, iar școala, în lipsă de elevi, a fost silită să primească pe cine a putut.

Este pierdere mare pentru noi că, tocmai în Ȧrad, minoritarii înțeleg mai bine decât noi cât de bine își asigură viitorul dacă firmele acelea cu numiri străine vor continua să ființeze încă mulți ani. Acolo, în dosul acestor firme, se ascund milioanele ce ar încăpea bine în buzunarele noastre.

Invățământul comercial pentru băieți

O școală superioară de comerț pentru băieți există de peste 50 ani în Ȧrad, pregătind tinerii pentru administrația statutului industriilor și întreprinderilor de tot felul, apoi pentru comerț și industria proprie zisă: patroni, comercianți, întreprinzători, contabili experți, etc. Foarte căutați după unire și apoi odată cu reorganizarea aparatului fiscal, era firesc să fie o școală căutată. Și tot atât de firesc era ca să ne dea elevi români într-un procent mai ridicat, astfel ca absolvenții ei să fi fost o puternică armată pentru cucerirea comerțului. Dar și aici, ca și la cei dela școlile de meserii, nimeni nu s'a gândit să deschidă magazine mari românești și credite pentru comerțul în mare. Și de aceea Ȧradul a rămas tot cu firmele comerciale vechi sau cu firme noi dar tot străine.

(De reținut faptul că la Ȧrad, după informațiunile primite, sunt vre-o 50 mari negustori cu cetățenia străină, fără ca local lor să poată fi ocupat de români).

La școala aceasta propoția românilor a fost după unire în procente, următoarea:

Ȧn. Șc.	Români
1922—3	26,71%
1923—4	56,32 „
1924—5	63,91 „

1925-6	72,98 .
1926-7	81,09 „
1927-8	76,87 „
1928-9	71,97 .
1929-30	70,78 .
1930-1	69,06 .
1831-2	62,29 „
1932-3	62,31 „
1933-4	62,03 „
1934-5	56,03 „

Aceeași constatare și aceleași comentarii se pot face ca și despre cifrele statistice dela școala de arte și meserii: procentul românilor a început să scadă din nou, începând din anul 1926, din cauză că statul a suprimat ajutoarele pentru fiii de români și din cază că n'a făcut nimic pentru absolvenți. Retragerea românilor este explicabilă pe de o parte, dar pe de alta este condamabilă. Ea dovedește că minoritarii apreciază mai bine ce câștiguri oferă comerțul și industria, mai ales azi, când birourile gem de funcționari, plătiți cum se știe.

Școala superioară comercială de fete

Școalele de fete fiind un fel de carieră ce n'aduce câștig întotdeauna, veți observa imediat cum minoritarii nu se îmbulzesc la poarta acestor școli.

La școala superioară comercială de fete proporția elevelor românce a fost după unire aceasta:

An. șc.	Total eleve	Românce
1926 - 7	122	89
1927-8	140	112
1928 - 9	140	116
1929-30	154	116
1930-1	155	107
1931 - 2	143	87
1932-3	94	50
1933-4	65	31
1934 - 5	71	37
1935-6	71	43

Începând cu anul 1931, procentul româncelor scade și aici până când în anul 1934 minoritarele ajung deopotrivă cu

româncele. O sbădere care se va accentua probabil, după ce acum opt-nouă ani româncele erau în mare majoritate.

Școala de ucenici

Lăsăm, dela început, să vorbească cifrele, în această școală minoritarii punând cu totul în umbră pe români:

Țnșul școlar	Total	Români
1923—1924	2138	509
1924—1925	2151	576
1925—1926	2153	583
1926—1927	1936	558
1927—1928	1676	534
1928—1929	1579	550
1929—1930	1432	523
1930—1931	1259	464
1931—1932	727	262
1932—1933	740	233
1933—1934	554	146
1934—1935	576	179
1935—1936	689	254

Credem de prisos orice comentarii. E mai mult decât învederat că patronii minoritari din industria arădană se dedau la un adevărat boicot în contra elementului românesc, refuzând să angajeze ucenici români.

Cifrele din paginile de față dovedesc că Aradul românesc a fost un centru generos pentru minoritari, oferindu-le cea mai largă posibilitate pentru dobândirea culturii, cu toate că ni se aduce mereu nemeritata acuzație c'am fi intoleranți și că li-am răpi dreptul la cultură, disciplină de esență universală. Să adăugăm că a mers această toleranță și mai departe: Minoritarii au vorbit mereu, ungurește în școlile noastre, fără deosebire de origine, astfel că și din acest punct de vedere putem considera destul de critică situația acestor școli.

Dar ceasul de față pare că a deschis mulți ochi, trezind dintr'o primejdioasă indiferență pe îndrumătorii învățământului.

Noile legiuiri ale învățământului industrial și comercial vor veni să schimbe un raport de cifre, care dacă este un titlu de nobleță, pentru noi, este și un capitol păgubitor, fiindcă cu noblețea nu se apără frontierele și fiindcă tinerii noștri sunt

pe drumuri, iar comerțul și industria pe lungul frontierei sunt cele mai grase surse de câștiguri pentru dușmanii declarați ai actualei României.

Ion I. Pogana

Școala primară

Progresele din 17 ani de stăpânire românească ale școlii primare românești din orașul și județul Aradului sunt tot ce se poate mai măgulitor. Și în ce privește sporul școlilor și al frecvenței elevilor, și în ce privește rezultatele.

În anii din urmă după desrobire a fost de luptat și-aici ca și în restul provinciilor desrobite cu o mare lipsă de personal didactic, pricinuită de-o parte de faptul că în fosta Ungarie n'am avui școli normale nici cât pentru două-trei județe, și și-acelea erau în timpul din urmă puse sub cel mai greu regim, iar de altă parte de faptul că vitrega stăpânire străină rârise cumplit rânduile corpului didactic prin pensionări silnice, iar ce-a rămas a fost decimat de moartea depe fronturi. În plasa Hălmaგიului bunăoară, abia aveam din motivele acestea vreo opt învățători.

S'a început o îmbunătățire a situației abia depela 1924, când ministerul instrucțiunii a obligat pe absolvenți să vină în provinciile desrobite. Îmbunătățirea s'a accentuat apoi tot mai tare de pela 1926, când școlile normale nou create după unire au început să dea absolvenți și s'au sistematizat posturile. Criza bugetară ce-a venit mai apoi, a încetinit întru câtva complectarea lipsurilor, și-a celor de personal și a celor de săli de clase. Datorită însă solitudinii marelui înviator al școlii românești dr. C. Angelescu, îmbunătățirile au început iarăși de un timp încoace să-și ia mersul firesc.

Azi, deși nu e încă de-ajuns, numărul învățătorilor depe granița noastră poate fi socotit mulțumitor, asemuit cu ce a fost în anii din urmă după unire. D. Lazăr Igrışan, zelosul conducător aproape dela unire al învățământului primar de aici, întâi ca subrevizor de birou și de doi ani ca revizor, ni-a arătat în privința aceasta că după situația ce-a întocmit-o de curând, ar mai fi de împlinit 200 de posturi de învățători, pentruca să s'ajungă la un

contingent de 50 de elevi la un învățător. Căci mai sunt și azi un însemnat număr de învățători, cari au câte 150—180 de copii obligați să frecventeze școala primară.

În amănunte — și o dăm după datele ce a binevoit a ni le pune la dispoziție d. revizor școlar — situația învățământului primar din orașul și județul Arad e următoarea:

Avem la stat — față de circa 300 din anii dintăi — 772 de învățători, dintre cari 138 în orașul Arad și 634 în județ.

În localuri proprii funcționează 263 de școli, iar în localuri închiriate 114. Numărul sălilor de învățământ e de 709, iar al sălilor improprii 8. Mare parte dintre școlile cu local propriu sunt de construcție nouă. Ar mai trebui edificate 49 de săli.

Elevii recensați între 5—7 ani sunt 11.770, iar înscriși la școală 3372. Recenșării de 7—16 ani sunt 57.350, înscriși 40.054, iar cu frecvență regulată 33.344. Sunt obligați să frecventeze cursul superior (clasele complimentare) 12.488, sunt înscriși 10.718, iar frecvență regulată au 9.808. În general sunt înscriși 43.431, și frecventează școala regulat 36.133.

Dintre cele 772 posturi de învățători 417 sunt împlinite cu bărbați și 295 cu femei; 58 de posturi sunt libere; în posturile învățătorilor detașați și în cele libere funcționează 45 de suplinitori și 87 de detașați.

Școlile minoritare de stat

Statul român, spre deosebire de cel unguresc care nu susține nicio școală cu limbă de predare nemaghiară, susține chiar și-aici pe graniță — și adăugăm: chiar și în sate cari înainte cu 70—80—100 de ani erau curat românești — un însemnat număr de școli primare sau de secții cu limbă de predare minoritară.

În orașul Arad, sunt 27 de școli primare cu 138 de învățători, și 4 dintre ele sunt cu limbă maghiară, cu 21 de învățători, iar una dintre secții cu limbă germană, cu 4 învățători.

Nu e lipsit de interes să se știe că școala germană de stat e în centru, iar cele patru ungurești în centru, în Gai, în Șega, în Grădiște.

În județ sunt următoarele școli minoritare de stat:

Ungurești: la Sânleani, Țipari, Sărind, cu câte un învățător; Sân-Paul, Ghioroc, Ineu, cu câte doi învățători; Turnu, Zimandul Nou, Zimanducz, Livada, Olari, cu câte 3 învățători; Satu-Nou și Dorobanți cu câte 6 învățători, Rovine cu 17 învățători. Ca să se sesizeze deplin ce înseamnă această generozitate,

îndrumăm cetitorii la lista satelor din studiul din numărul de față al revistei noastre: „Ungurii din ținutul Aradului“; se poate stabili de-acolo cari dintre aceste sate cu școală ungurească susținută de statul român, n'au avut înainte vreme unguri. Deasemenea să se rețină că în unele dintre satele cu școală ungurească de stat ține școală maghiară (din banii dela stat ai eparhiilor) și biserica ungurească.

Școli germane de stat sunt în următoarele sate: Cruceni, Peregul Mare cu 1 învățător, Păuliș, Pâncota, Gașa, Țipari, Șiria, Macea, Sânleani, cu câte 2 învățători; Pănadul nou cu 5 învățători; Sân-Mărtin cu 7, Sântana cu 12 învățători. E de spus și aici ceea ce am spus despre satele cu școli maghiare de stat.

Școli slovace de stat sunt două: la Peregul Mare cu 1 inv., la Țipari cu 2.

Cehoslovace sunt la Nădlac, cu 9 învățători.

Școli confesionale

In Arad sunt două școli primare confesionale sârbești (în oraș și în Gai), două ungurești (una romano-catolică și una reformată) și două evreești (una de băieți și alta de fete, amândouă — din propria inițiativă a susținătorilor lor — cu limbă de predare românească).

In județ sunt următoarele școli confesionale:

Ungurești: 1. **romano-catolice:** la Chișineu, Pâncota, Radna, Satu-Mic, Seleuș, Șilindia, Șumandul de jos, Socodor, Vârșand; 2. **reformate:** Ghioroc, Peregul Mic, Adea, Pâncota, Vânători, Sărind, Luntreni, Chișineu, Iermata, Pădureni.

Germane: 1. **romano-catolice:** la Aradul Nou două, la Cumnăuș, Glogovăț, Guttенbrun, Engelsbrun, Șagu, Sân-Nicolaul-Mic, Schöndorf, Șumandul de jos, Traunau, Wiesenheid, Grăniceri și Zădărlac câte una; 2. **evangelice:** Semic; 3) **reformate:** Semic.

Sârbești.: Nădlac, Turnu, Pecica.

Cehești: Peregul mare.

*

Arătările acestea aproape că n'ar avea nevoie de comentariu. Nu ne putem totuși reține să nu evocăm față de situația arătată aci a coloniștilor minoritari veniți pe-această frontieră n'ultimele două secole, situația ce am avut-o ca băștinași și ca majoritari.

ai acestui ținut pe vremea regimului școlar al Ungariei. Cine se plânge totuși de regimul nostru, dovedește că-i frate cu șarpele din sân.

Cătălin Pârvu

II. Realizări și stări din județ

Imprejurarea că din deceniul de față s'a impus prefecturilor să-și tipărească rapoartele anuale, cari înainte rămăneau cunoscute numai de consiile județene, îngăduie astăzi și marelui public să ia cunoștință despre nevoile, despre înfăptuirile și despre stările satelor cari alcătuiesc talpa țării.

Cunoaștem astfel foarte amănunțit aceste desiderate, înfăptuiri și stări de lucruri de pe granița noastră din darea ultimă de seamă a prefecturii (Nov. 1935), publicată de d. prefect dr. Ion Groza.

Reținem din ea următoarele:

Sporul populației lasă în multe plăși de dorit. E un lucru asupra căruia Buletinul Institutului de demografie și recensământ stăruie la rubrica Aradului de fiecare dată. Din plasa Radnei se semnalează astfel, că la Petriș și Săvârșin nașterile nu ating nici proporția de 40 la sută față de decese. Media vitalității e 'n această plasă de 48 de ani la femei și 49 la bărbați. Din plasa Târnova se semnalează următoarele cifre: nașteri 319, decese 315, căsătorii 135, concubinaje 408. E o situație ce trebuie să deie mult de gândit.

Pentru oprirea descreșterii populației prefectura a făcut demersuri să se sporească considerabil la sate numărul moașelor diplomate, al surorilor de ocrotire și al agenților sanitari. De altă parte s'au luat foarte întinse măsuri pentru apărarea sănătății locuitorilor. În regiunile cu gușă s'au făcut în timpul d-lui prefect Groza — de altminteri medic — întâiele analizări de fântâni, și constatându-se lipsa iodului, s'a început tratarea locuitorilor și a elevilor cu tinctură de iod. S'au edificat în acești doi ani și jumătate următoarele dispensare și infirmerii: la Rovine, Petriș, Târnova, Șicula, Gurahonțului, și sunt în curs de înființare altele

la Şupreuş, Dezna şi Bârzava. La Chişineu se va face anul acesta un spital mai mare

Campania de construcţii de şcoli din deceniul trecut, datorită căreia judeţul Aradului are şcoli dintre cele mai moderne, a fost reluată şi s'au înfiinţat în ultimii doi ani următoarele şcoli nouă: în anul 1933 la Lazuri, Iratoş, Iercoşeni, Văsoaia, Conop; în anul 1934 la Târmure, Berindia, Prăjeşti, Igneşti, Neagra, Şiria, Bârsa, Şebiş, Moroda, Bocsâg, Rostoci, Şumand, Mermestii, Andrei Şaguna; în anul 1935 la Iosaş, Radna, Olari, Dezna, Toc, Sălăjeni, cele mai multe câte cu două şi trei săli de învăţământ.

Raportul subliniază în capitolul stărilor culturale, că învăţătorii îşi fac pretutindeni datoria. Majoritatea lor absolută au înfiinţat coruri şi fanfare.

Se simte însă mult — precum o semnalează raportul anual al administratorului de plasă din partea locului — nevoia intensificării manifestărilor româneşti în centrul de plasă Sântana. Se ştie că regimul maghiar a reuşit să facă mari maghiaroni din şvabii de acolo.

Dintre lucrările ce s'au făcut în judeţ, se remarcă apoi reparaţiile de drumuri şi poduri, pentru cari s'au alocat peste 20 de milioane. S'a căutat în special să se dea o bună legătură locuitorilor din partea răsăriteană a judeţului cu Aradul şi cu Lunca, apoi celor din Luncă cu Bihorul.

O mare renaştere s'a simţit în special în plasa Şebişului, unde s'au făcut între altele următoarele: un pod de beton între Şebiş şi Buteeni, o casă culturală, o cazarmă cu etaj pentru jandarmi, o baie populară şi un spital la Şebiş, un dispensar în construcţie la Dezna, o cazarmă la Dieci şi un mare număr dintre şcolile amintite mai sus. Tot în partea răsăriteană a judeţului, unde se simte o mare stagnare economică (în toată plasa Hălmagi, bunăoară, erau anul trecut 4397 vaci, 5523 oi, 1006 cai) s'au luat măsuri pentru îmbunătăţirea creşterii vitelor şi s'au făcut mari pregătiri pentru dezvoltarea pomiculturii. În plasa foarte săracă a Hălmagiului s'au plantat în ultimii doi ani 120.430 de puieţi, dintre cari 70 de mii cu prilejul sărbătorii sădirii pomilor. Pentru regiunea aceasta, ca şi pentru cea din părţile Săvârşinului, mai este încă foarte mult de făcut.

III. Vieața publicistică și culturală

Aradului nu i s'au mai cerut după unire eforturi culturale, iar el n'a simțit îndeajuns nevoia să le facă, deși vedea bine că rămânerea în urmă poate să-l coste. I-au lipsit, e prea adevărat, și mijloacele, întâi de toate cele materiale. Centru de presă naționalistă până aci, trebuia să i se dea un ziar mai presus de orice preocupări politice, și cei ce-ar fi putut să i-l deie nu s'au gândit la așa ceva. Lacuna au încercat s'o umplă încercările societare sau particulare, dar inițiativele din anii dintâi n'au izbutit, și abia de câțiva ani încoace inițiativa particulară sau societară a început să prindă, numai inițiatorii o știu însă cu câtă stăruință și muncă.

Ziarul „Românul”, reapărut la 18 Mai și apoi în Iunie 1919, a rămas o scurtă vreme ziarul național ce fusese, apoi l-a apucat politica de partid, s'a anemiât, și 'n cele din urmă a sucombat ca să reapară tot sub înfățișare politică, la răstimpuri întâmplătoare.

S'a încercat apoi scoaterea unei gazete apolitice, „Solidaritatea”, dar n'a durat.

I-a urmat „Tribuna Nouă”, gazetă de partid și deasemenea provizorie.

Apoi un foarte provizoriu ziar zilnic, „Renașterea Română”.

S'au impus deosebit dintre gazetele primului deceniu „Apărarea Națională” și „Voința Poporului” ale regretatului dr. Benea, organe naționaliste integrale și în subsidiar cuziste, în stare a determina într'o vreme un întreg curent. L-au costat pe regretatul Benea o avere întreagă și-au dispărut punându-l la pat.

Societățile „Infrățirea” și „Astra” au chemat acum șase ani la vieață o apreciată gazetă săptămânală, „Aradul”, care însă așijderea n'a rezistat.

În deceniul de față inițiativa particulară ni-a dat două gazete zilnice independente, „Știrea”, a confratelui Ion B. Martin și-apoi „Ecolul”, al confratelui Const. I. Ștefănescu. Au reuși amândouă, ele numai o știu cu ce eforturi, să spulbere credința că Aradul dezrobit nu poate să dea decât cotidiene minoritare. Întâmplător sunt singurele cotidiene românești independente în toată Transilvania, alături de „Noua Gazetă de Vest” dela Orade.

Publicistica periodică a făcut și ea un foarte greu drum de încercări până să prindă. Amintim din deceniul trecut „Salonul literar” al poetului Al. T. Stamatiad. În deceniul nostru Ateneul

Popular a dat Aradului bine apreciata revistă „Hotarul“. La inițiativele acestea s'a adăugat în anul 1934 „Gaveta Antirevizionistă“, transformată la 1 Ian. crt. în revista „Piatră de hotar“. Dintre periodicele de specialitate se cuvine deosebit menționat pentru aportul ce-l aduce Buletinul Camerei Agricole. Asociația învățătorilor editează o prețioasă revistă lunară, „Școala Vremii“, redactată până de curând de regretatul prof. Mariș. Publicistica periodică bisericească o reprezintă „Biserica și Școala“ și „Lumina tineretului“.

La publicațiile arădane de azi se mai adaugă săptămânalele „Ardealul“, „Curierul“ și „Bravo“, acesta din urmă satiric.

Alături de mișcarea culturală ce-o reprezintă publicistica, avem după epoci o foarte frământată sau foarte lăncedă viață culturală societară. Puterile arădane s'au fărâmițat în atâtea societăți, și aproape toate fără mijloace, încât a devenit o mare problemă adunarea lor într'un mănunchi. Anul acesta s'a hotărât fuzionarea a patru dintre ele, sub egida „Astrei“: „Astra“ Ateneul Popular, Institutul Social Banat Crișana secția Arad și „Concordia“. Întâia dintre ele, „Astra“, prezidată în anii dintâi după unire de păr. dr. T. Botiș, apoi până astă iarnă de d. Ascaniu Crișan iar acum de d. dr. Iustin Marșieu, își desfășoară de obicei activitatea la țară și 'n suburbiile Aradului. „Concordia“, care a editat pe vremea ungurească ziarul „Românul“, face la sate biblioteci populare. Institutul social de sub președinția d-lui dr. C. Radu s'a impus deosebit prin acțiunea sa sociografică (în special prin cercetările dela Sâmbăteni), iar Ateneul Popular a dat Aradului o revistă prețioasă, „Hotarul“, după ce la începutul deceniului s'a ilustrat prin conferințe referitoare la trecutul românesc al acestei granițe.

O mențiune asemănătoare trebuie făcută despre Asociația meseriașilor români, ale cărei foarte regulate conferințe și șezători făgăduesc să readucă lumea meseriașilor români din Arad în făgașul depe vremea lui Mircea Stănescu. Deocamdată e o asociație de tineri, însă mulți și zeloși.

Asociația inginerilor a 'nviorat deasemenea mișcarea culturală a orașului, cu ciclurile sale de conferințe organizate de președintele ei plecat în anul acesta la București, d. ing. Petre Zamfircu, director în direcția Generală C. F. R.

In județ asistăm de câțiva ani la o mare înviorare culturală și paralel națională și artistică în unele centre cari au avut

și în trecut o puternică mișcare de felul acesta. În fruntea satelor cari ni-au pricinuit această satisfacție e Chișineul, centrul marilor lupte românești din vremea lui Mihai Veliciu. S'au găsit acolo

Cursul de broderie dela Chișineu

inițiatori de mare zel — luptătorul național dr. Ioan. Suciu, deputatul Ștefan Popovici ș. a. — iar lumea românească li s'a alăturat fără excepție. Chișineul are azi o societate culturală, o reuniune corală, cari mai că rivalizează cu ale Aradului. Cu concursul Camerei de agricultură și-al școlii de industrie casnică din Arad s'au organizat acolo cursuri de țesătorie românească, în urma că-

Dela închiderea cursului de broderie dela Curtici

roră frumosul port românesc e astăzi iarăși obișnuit la sărbători la acești vrednici români de graniță. Tot astfel are o foarte activă mișcare culturală Șiria și așijderea Curticiul și Hălmașii. La casa culturală din Curtici s'a organizat deasemenea un curs de țesătorie și broderie românească, și Camera de agricultură — care inițiază și finanțează această popularizare a portului românesc — făgăduiește că le va continua și în alte centre ale județului

Instituții de creație românească

Camera agricolă. Județul Aradului s'a îmbogățit la 1925 cu o instituție ce s'a dovedit de cea mai mare importanță pentru educarea și întărirea economică a poporului românesc de pe această graniță: camera de agricultură.

Sub unguri existase aici o așa-zisă Societate agricolă, înființată la 1865. Să reținem data înființării: epoca absolutismului austriac, când ungurii nu se puteau manifesta politicește pe față și s'au văzut astfel nevoiți să-și facă societăți politice sub mască profesională sau de altă natură. Societatea agricolă dela Arad e dintre acestea. De reținut apoi: Societatea în chestiune era particulară, dar o întreținea județul din banii unor contribuabili în cea mai mare parte români. Pentru acești contribuabili însă ea n'a făcut nimic; beneficiile ei s'au răsfrânt numai asupra membrilor, cari fiind recrutați dintre latifundiarilor și dintre ceilalți mari proprietari de pământ, e evident că erau în cea mai mare parte neromâni.

Cu totul altfel se prezintă Camera agricolă românească. Instituție autonomă gospodărească, în conducerea ei n'au lipsit niciodată reprezentanții gospodarilor minoritari. Și în vreme ce fosta Societate agricolă ungurească n'a ținut în 53 de ani niciun curs românesc, Camera agricolă românească organizează în satele cu minoritari cursuri regulate în limba locuitorilor minoritari respectivi: șvabi, unguri, etc.

Preocupările ei sunt: să lumineze poporul, să-i dea mijloace de propășire, să-l ajute când se ivește nevoia, să selecționeze produsele județului ca să le dea o mai mare căutare pe piață.

În ce privește partea educativă, amintim în primul rând Buletinul ce-l tipărește regulat de 6 ani și îl distribuie gratuit în 2000 de exemplare. Apoi cursurile, conferințele și diferitele demonstrații ce le face an de an. A organizat în cele mai multe dintre satele județului cursuri cari sunt frecventate de către 150—200 de țărani, a ținut în anii din urmă astfel de cursuri la seminarul teologic, la școala normală și la fosta școală de notari, ca să pregătească în cele agricole pe viitorii conducători ai satelor, a făcut an de an în timpul din urmă concursuri de grâu selecționat (pe cari în anul acesta ministerul le extinde după exemplul de aici în toată țara), a înființat câmpuri demonstrative, adaptate locului, apoi o fermă la Gurahonțului și câte o pepinieră la Arad și Socodor.

Amintim că din cursul de agricultură ținut la Miniș acum patru ani, a luat ființă o societate apicolă particulară, creația d-lui insp. ing. agr. N. Popescu, menită să dea o nouă înflorire apiculturii în acest ținut.

Deasemenea trebuie subliniată acțiunea ce-a început-o Camera de agricultură de aici pentru re'pământenirea portului românesc la această graniță, prin cursurile de broderie și țesătorie ce le organizează pe cheltuiala sa în satele de seamă din partea apuseană a ținutului.

Camera agricolă a Aradului a fost citată la congresele Uniunii Camerelor de Agricultură întâia pe țară, și ca o confirmare delegații celorlalte camere au venit acum patru ani aici, ca să ia exemplu.

Până astă iarnă a fost condusă de d. dr. Iustin Marșieu, iar de atunci o prezidează d. deputat dr. Adam Iancu, distinsul gospodar dela Curtici. Rodnicia ei deosebită se datorește 'n mare parte d-lui insp. N. Popescu, fratele preotului din Șumand ucis la 1919 de bandele ungurești bolșevice.

Camera de muncă. — A fost înființată acum trei ani, la 'nceput peste județele Arad și Bihor iar apoi și peste Hunedoara, Alba și Târnava-Mică, cu atribuția să dea ocrotire sub toate raporturile lucrătorilor, meșteșugarilor și funcționarilor particulari, să le promoveze prosperarea și să 'registreze contractele de ucenicie. Rostul ei ar putea să fie foarte mare, îndeosebi la românizarea orașului prin plasări de ucenici, dacă sforțările ce le face în privința aceasta nu s'ar izbi de boicotul minoritar.

În județul Aradului avea la 1 Ian. crt. aproape 26.000 de

membri, și anume: 16.996 lucrători, 3749 funcționari, 5002 meseriași.

Din dările sale de seamă de până acum se desprind între altele următoarele realizări:

A trimis circulare tuturor școlilor primare din județ, ca să înainteze tablouri despre copiii silitori ce ar putea fi aduși la meserii la oraș; s'au făcut până acum o seamă de plasamente. S'a înființat un serviciu de contencios și de asistență juridică, prin care s'au făcut în anul 1934 249 de concilieri și s'au purtat 167 procese, iar în anul trecut 348 de concilieri și 101 procese. S'au înregistrat în anul 1934 829 de contracte de ucenicie, iar în anul trecut 1364, cari însă nu-s specificate după naționalitate. În anul 1934 s'au dat școlilor de ucenici și asociațiilor profesionale ajutoare de 207 mii de lei. Ajutoarele din anul trecut sunt și mai impunătoare: S'au dat pentru o excursie a 50 de ucenici la Reșița 20 de mii, pentru educația fizică a ucenicilor 50 de mii, pentru colonii la mare și la munte 150 de mii, ajutoare pentru șomaj 72 de mii, ajutoare tinerilor meseriași merituoși 64 de mii, burse pentru perfecționare 43 de mii, ajutoare și materiale școlii de ucenici 63 de mii, la fel căminelor de ucenici 90 de mii, cărți pe seama ucenicilor 32 de mii, pentru cursuri de limba română 50 de mii, societăților culturale ale meseriașilor, lucrătorilor și funcționarilor 57 de mii, școlii în aer liber 100 de mii, ș. a. S'au trimis pe cheltuiala camerei doi lucrători tipografi la București pentru perfecționare, și s'au dat școlii superioare de arte și meserii 10 burse de câte 5 mii și tot acolo câte 2500 dentru taxele școlare a 4 elevi.

Pentru viitor se pregătește înființarea unui pavilion la munte pe seama a 100 de ucenici.

Camera e prezidată de doi ani de d. Iosif Vulpe.

Reținem din ultimul ei raport (1935) că sunt în Arad 15 sindicate profesionale, 3 asociații de funcționari particulari, 20 de sindicate patronale, 11 corporații industriale și în plus 7 asociații culturale patronale și 10 asociații culturale ale salariaților.

ACȚIUNEA ANTIREVIZIONISTĂ

Nicio brazdă! Niciodată!

Suntem în preajma unor evenimente a căror gravitate poate să depășească prevederile cele mai pesimiste. Se încearcă de câțiva timp asalturi repetate contra ordinii stabilite, contra legii internaționale, cu scopul ascuns ca la momentul oportun să se dea asaltul cel mare contra teritoriilor statelor a căror unitate națională s'a făcut cu jertfe atât de sângeroase.

Mai mult ca oricând trebuie să avem conștiința trează. Mai mult ca oricând, din cel din urmă colț al țării, în cuprinsul întreg al hotarelor ei, trebuie să se afirme o cât mai vie solidaritate națională, care să dovedească tuturor acelor cari stau la pândă cu ochii întiți asupra frontierelor românești, că dacă nebunia îi va împinge să se apropie de pământul românesc, vor găsi aci digul de neînving al poporului român de care se va sfârâma ne-buneasca lor cutezanță.

Mai mult ca oricând trebuie să facem să se știe de toată lumea, că nu se pot pune în discuție, sub nici o formă, de nimeni și nicăieri, frontierele țării, cari au fost definitiv fixate și cari reprezintă minimul de drept istoric și național al poporului român. Glasul nostru trebuie să fie puternic și să răsunе și în urechile acelor cari și le apleacă din când în când cu o inexplicabilă bună voință la propaganda revizionistă a asuprașitorilor de ieri lăsându-i astfel să creadă în posibilitatea unei schimbări a ordinii teritoriale de azi.

În fața situației internaționale turburi, în fața mișcărilor subversive revizioniste cari s'au accentuat în ultimul timp dincolo de frontierele noastre, Liga antirevizionistă, a cărei activitate n'a încetat o clipă și care, la propaganda mincinoasă maghiară, a răspuns cu dovezi incontestabile contra minciunilor, cu docu-

mente netăgăduite nici de dușmanii României, — „Liga antirevizionistă” socotește, în momentul acesta, necesară o întărire a acțiunii ei de luminare și de solidaritate.

Acțiunea diplomatică, ori cât de înțelept ar fi condusă, nu poate fi utilă și nu-și poate avea, la momentul decisiv, tot efec-

D. NICOLAE TITULESCU
ministrul afacerilor străine

tu, dacă nu se b'zue pe două forțe: cea materială reprezentată printr'o armată puternică și bine înzestrată și cea morală reprezentată prin unitatea sufletească a întregului popor conștient de drepturile lui imprescriptibile și de misiunea lui.

Pentru întărirea acestei unități sufletești și pentru afirmarea ei hotărâtă, Liga Antirevizionistă va începe peste câteva zile o serie de mari întruniri populare în acele părți ale Ardealului mai aproape de hotarele lui, pentru ca glasul hotărît al Româ-

niei să fie mai aproape de urechile ungarilor și să-i facă să înțeleagă că visul lor e nebunie.

La 17 Mai la Arad, la 31 Mai la Satu-Mare, la 18 Iunie la Sighet și la 14 Iunie la Oradea, Liga antirevizionistă chiamă poporul român, bătrâni, tineri și copii, să participe la aceste manifestațiuni naționale.

Nu e provocare, ci e avertisment.

Suntem datori să ne strângem rândurile și să dovedim lumii că aici, în hotarele României, există o conștiință națională, o conștiință a drepturilor noastre istorice și o dârză hotărîre de a nu permite nici cea mai slabă încercare de a se atinge de hotarele noastre.

De aceea suntem convinși că la apelul Ligii Antirevizioniste vor răspunde cu miile români și, uniți într'un suflet, vor scoate din piepturile lor, la Arad, la Satu-Mare, la Sighet și la Oradea, strigătul puternic: „Nicio brazdă! Niciodată!”

Liga Antirevizionistă Română

Adunarea generală anuală

a Comitetului Regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste Române

La 26 Aprilie crt. s'a ținut în sala festivă a primăriei din Cluj a doua adunare generală a Comitetului Regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste Române.

La biroul adunării se găseau d-nii prof. I. Lupaș, președintele Comitetului Regional, prof. G. Moroianu și Onisifor Ghibu, vicepreședinți, și dr. Aurel Gociman, secretar general.

Adunarea a fost deschisă de d. președinte I. Lupaș cu următoarele cuvinte:

„În cuvântul prin care am deschis adunarea generală din primăvara anului 1935, am arătat stăruințele ce se pun din partea revizioniştilor dela Budapesta și dela Viena pentru a crea și în opinia publică franceză un curent prielnic scopurilor politice urmărite de dânșii, după ce asemenea curente favorabile au reușit să le valorifice în interesul propagandei lor intensive prin Germania, Italia, Anglia și Statele-Unite ale Americii.

Am primit și în cursul anului trecut știri despre publicații și parlamentari francezi, ademeniți în capitala Ungariei, ospătați cu prisosință și înduplecați să facă la despărțire declarații solemne că întorși în patrie vor stărui cu graiul și prin tipar să răspândească ideea de revizuire a tratatelor de pace.

Toți cei ce au cercetat cu atențiune materialul înfățișat la Expoziția antirevizionistă organizată la București, Brăila, Cernăuți, Craiova, Sibiu, Cluj, Satu-Mare, Arad și Lugoj, s'au putut convinge de mulțimea și varietatea mijloacelor de propagandă folosite de revizionistii budapeștani împotriva țării noastre, ca și împotriva Cehoslovaciei și Jugoslaviei. Nici cărțile de rugăciuni nu au fost cruțate de otrava propagandistă, care a picurat în slovele lor sentimente de ură și răzbunare în locul acelor de pace, îngăduință și înfrățire creștinească. În jocurile nevinovate ale copiilor nevârstnici, ca și în abecedarele și manualele didactice ale școlărilor de toate vârstele, au strecurat deasemeni plâsmuiri cu vădite scopuri de ațâțare împotriva noastră. Iar în centrele europene mai însemnate au înființat așa numite institute de cercetări literare-istorice, cari în realitate urmăreau și ele același scop politic al revizuirii tratatelor de pace. Este interesant de constatat, că propaganda revizionistă budapeștană nu

cruță nici Italia, asupra căreia s'a năpustit adeseori cu ură înverșunată, dovedind astfel pe ce temeieri șubrede e sprijinita mult trâmbițata prietenie maghiaro-italiană.

În anii din urmă s'a produs o apropiere, destul de surprinzătoare, și între Polonia și Ungaria, cu toată deosebirea fundamentală dintre politica revizionistă a acesteia din urmă și dintre politica polonă care nu poate fi nicidecum revizionistă. Nu lipsesc tendințele de a opune țarilor din Mica Înțelegere o altă apropiere de state, sub numirea de Înțelegerea Centrală, care ar fi să grupeze la oaltă Italia, Austria, Ungaria și Polonia.

În orice caz neliniștea europeană a sporit în mod simțitor dela 7 Martie încoace, când trupele germane au primit ordin să între în Renania, cu toate că aceia dela cari a emanat ordinul, știau că se împotrivesc acordului dela Locarno și dispozițiilor privitoare la zona demilitarizată dintre Franța și Germania și dintre aceasta și Belgia. Această desconsiderare a Tratatului de pace dela Versailles a determinat apoi și republica austriacă să reintroducă serviciul militar obligator, cum procedase Germania, încă din anul trecut. În amândouă aceste țări se afirmă în timpul din urmă un spirit de resurecțiune pangermanistă îndrăzneț și agresiv. S'ar putea pune întrebarea, ce împiedecă deci Anschluss-ul atât de râvnit de politica Berlinului? Susținătorii și apărătorii independenței austriace răspund că Republica aceasta, cu oricâte dificultăți interne e osândită să lupte, mai are încă o importantă misiune istorică de îndeplinit în serviciul germanismului. De aceea nu poate și nu vrea să fie înglobată în politica prusacă-protestantă.

Geograful francez Jacques Ancel, într'o recentă publicație a sa, înfățișează noul pangermanism ca un făt al **geopoliticei**, despre care afirmă că nu e decât politică ascunsă după perdeaua geografiei. Arată preocupările Berlinului de a răspândi prin toate școlile și cercurile culturale o publicație de propagandă, tipărită la 1933 sub titlul „Kleine Sprachenkarte von Mitteleuropa”, în care cel de al treilea Reich, identificându-se cu întreg germanismul, își preconizează tendințele de expansiune dela Trieste până la Trollhättan și dela Dunkerque, din nordul Franței... până la Constanța... Țări ca Lituania, Letonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bănatul Jugoslav, Transilvania, Basarabia, Ucraina sunt indicate spre a fi prinse în mreșile proiectatei expansiuni pangermaniste, cu motivarea că limba germană ar fi cea mai răspândită limbă în Europa Centrală, în Europa de Nord, de Est și de Sud-Est, așa că stăpânirea ei ar îmbrățișa nu mai puțin de 15 state diferite.

În fața acestui spirit expansiv și agresiv, țările și popoarele vizate nu pot rămâne indiferente. Ele au datoria să-și scuture din ațipire și să-și fortifice spiritul public spre a putea fi în orice moment gata de apărare și gata de atac, fiindcă atacul constituie, adeseori, apărarea cea mai bună. Iată unele dintre țintele pe care nu le poate pierde nici L. A. R. din vedere.

Lozincă fixată Ligii Antirevizioniste este să respingă orice tentativă îndreptată în contra integrității noastre teritoriale, înfășurându-se în sârma ghimpată a păcii întemeiată pe respectarea tratatelor. Nu trebuie să uităm, — spune d. Titulescu acum doi ani la Koșice, — că frontierele fixate prin tratatul dela Trianon satisfăceau atât de puțin aspirațiile naționale ale României, încât răposatul I. Brătianu s'a retras dela conferința păcii. Chestiunea frontierei Europăi Centrale este un proces istoric încheiat, nu unul care ar mai putea fi deschis: „Res judicata”.

Pronunțând aceasta, declar adunarea generală deschisă”.

D. președinte I. Lupaș a dat apoi cuvântul d-lui dr. Aurel Gociman, secretarul general al Comitetului Regio-

*D. prof. univ. G. MOROIANU
vicepreș. al Com. Regional*

*D. prof. univ. ONISIFOR GHIBU
vicepreșed al Com Regional*

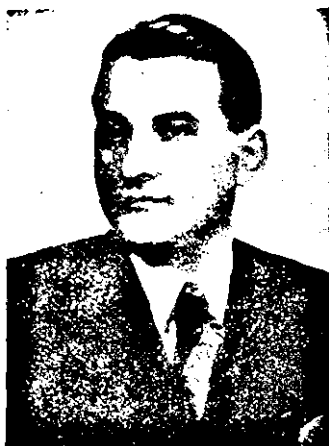
nal, care a făcut o expunere amănunțită cu privire la realizările Ligii Antirevizioniste în cursul anului trecut. O arătăm în altă parte a n-rului nostru de față.

Raportul secretariatului general a fost primit cu unanimitate și i s'au adus mulțumiri pentru activitatea sa intensivă.

D. I. Opreșiu, directorul Soc. Intrepozitele Albina, membru în comitetul de cenzori, a citit apoi raportul casieriei și al cenzorilor. Din aceste rapoarte reiese, față de anul trecut, un spor simțitor de încasări din cotizațiile membrilor, ceea ce dovedește că Liga în Ardeal este în plin progres.

Adunarea generală a dat cu unanimitate descărcare comitetului pentru gestiunea pe anul 1935.

S'a pus apoi în discuție și s'a aprobat proiectul de buget pe anul 1936, care este simțitor sporit față de anul trecut, ținând cont de dezvoltarea Ligii.

D. dr. AUREL GOCIMAN
secretarul general al com. reg. al Ligii

D. dr. V. Sava, consilier eparhial, a propus re alegerea vechiului comitet care are la activul său realizări îmbucurătoare, ceea ce adunarea a admis cu unanimitate.

D. dr. Gociman, secretarul general al Comitetului Regional, a anunțat că adunarea generală anuală a Ligii din Transilvania se va ține în ziua de 17 Mai crt. la Arad, în cadrele unor mari solemnități, iar adunarea generală a Comitetului Central în ziua de 24 Mai crt. la București.

D. Laurențiu Curța, asesor consistorial, a cerut ca Liga să facă și ea demersuri stăruitoare pentru înființarea unui studio radiofonic la Cluj, de unde să se poată lua măsuri practice de combatere a revizionismului maghiar, prin radio, eventual tocmăi în limba maghiară.

D. prof. Sabin Mureșan a propus să se alcătuiască un program de activitate pentru anul viitor.

D. prof. V. Jinga a cerut ca Liga să tipărească lucrări de propagandă antirevizionistă și în limba maghiară, dis-

tribuindu-le între populația maghiară din Ardeal și Banat.

D. Septimiu Popa, a cerut ca Liga să poarte atențiune deosebită populației românești din comunele în cari ea se găsește în minoritate și să se facă demersuri la guvern pentru ca această populație să nu se simtă părăsită și expusă îndrăsnelii străinilor, cum este azi.

D. prof. O. Ghibu a cerut ca ședințele Comitetului plennar al Ligii să se țină mai des, dacă e posibil de 4 ori pe an, și membrii comitetului să-și ia fiecare obligația de a avea o activitate de ordin personal pe terenul național antirevizionist.

Adunarea a luat sfârșit după discuții îndelungate și interesante.

Dare de seamă

— **Al doilea an de activitate al Ligii Antirevizioniste Române în Ardeal** —

de dr. **Aurel Gociman**
secretar general al Com.
reg. al I. R.

Comitetul Regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste Române a intrat într'al doilea an al existenței sale într'o atmosferă internațională foarte încărcată.

Dacă mai existau oameni de bună credință, cari și-au închipuit că revizionismul maghiar nu prezintă nici un pericol pentru pacea europeană, ei au trebuit să renunțe la această credință greșită după atentatul dela Marsilia.

Cercetările cari au urmat după acest atentat odios au dovedit cu prisosință complicitatea Ungariei în această crimă și indignarea lumii civilizate a fost atât de profundă, încât ea s'a manifestat până și prin cuvântul Societății Națiunilor, care a condamnat atitudinea Ungariei printr'o hotărîre a sa. Desigur, iredenta maghiară, în complicitate cu guvernele dela Budapesta, a avut grije să înălțure de cu bună vreme urmele cuibului de asasinii dela Jankapuszta, totuși opinia publică europeană și-a putut forma de data aceasta o părere reală asupra revizionismului „pacinic” al ungarilor.

Crima dela Marsilia a amenințat serios pacea lumii, și reacțiunea armată a unui popor lovit în ce avea mai scump nu a putut fi potolită decât cu mare greutate.

De data aceasta faptele au venit să confirme ceea ce Liga Antirevizionistă Română a afirmat dintru tot începutul, că revizionismul maghiar este un pericol real pentru pacea europeană și că se impune o strângere a rândurilor în fața amenințărilor lui.

Dacă a putut fi cineva care să-și închipuie că Liga Antirevizionistă Română ar putea să desarmeze, a fost desmintit crud de evenimente, și pe viitor atentatul dela Marsilia va trebui să rămână un memento, amintind fiecăruia că dincolo de hotare ne pândeste un dușman înverșunat, care nu așteaptă decât momentul potrivit pentru a ne lovi.

Amenințarea maghiară, depe urma căreia poporul românesc a avut de suferit secole îndelungate, nu a încetat, nici nu va înceta, și în fața ei se impune să ne strângem rândurile și să ne pregătim ca nimic să nu ne surprindă.

Iată motivul pentru care Liga Antirevizionistă Română a sunat mobilizarea conștiințelor românești și iată motivul pentru care ea se socotește „o armată care nu poate demobiliza”.

Drumul revizionismului maghiar până acum era marcat doar de o agitație nesfârșită, din toate țările Europei până în America. De acum calea lui însă este pecetluită cu sânge și între mijloacele sale intră atentatele criminale, revoltând o lume întreagă.

Morții noștri

În cursul anului trecut Liga Antirevizionistă Română a avut durerea de a pierde pe mai mulți îndrumători valoroși ai ei. Au încetat din viață dr. Vasile Suci, mitropolitul Blajului, fost președinte de onoare al Comitetului nostru Regional, Francisc Hossu Longin, apoi episcopul Roman Ciorogariu, foști președinți de onoare ai ei.

Comitetul plenar din Cluj al Ligii a suferit o încercare dureroasă, pierzând pe episcopul Nicolae Ivan, președinte de onoare al Ligii, inițiatorul și animatorul acestui comitet, pe care îl prezidase la toate ședințele lui.

Liga Antirevizionistă Română a pierdut apoi pe dr. Octavian Vasu, fost președinte al comitetului județean din Făgăraș și pe inginerul Roberto Ostrogovich membru al comitetului plenar.

Comitetul Regional al L. A. R. va urma pilda vieții lor, închinată țării și neamului, și le va păstra memoria cu pietate.

Activitatea Comitetului Regional în cursul anului trecut

În primul său an de activitate Comitetul Regional pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste Române și-a

creat cadrele județene, necesare unei rodnice activități pe tot cuprinsul Ardealului. După înființarea acestor comitete, cari sunt conduse de cei mai distinși fii ai acestei țări, fără deosebire de vederi politice ori confesionale, s'a procedat la întinderea organizației Ligii în centrele comunale și după un nou an de activitate avem puțința să anunțăm rezultate din cele mai îmbucurătoare.

Comitetul executiv din Cluj al Ligii a ținut dela 1 Ianuarie 1935 un număr de 12 ședințe, la cari au participat regulat aproape toți membrii comitetului, hotărând directivele generale ale activității Ligii. Numărul total al ședințelor de comitet, dela înființarea Comitetului Regional, este de 40.

Membrii comitetului Regional au luat în același timp contact personal cu organizațiile noastre din aproape toate centrele mai importante din Ardeal și Banat, ținând conferințe antirevizioniste, participând la manifestațiile comitetelor noastre județene și de plasă, or îndrumând activitatea acestor comitete. Astfel au fost cercetate următoarele centre, în cari L. A. R. dispune de organizații: Brașov, Bistrița, Timișoara, Arad, Deva, Sighișoara, Huedin, Dej, Turda, Beiuș, Băsești, Odorhei, Praid, Ocland, Miercurea Ciuc, Sf. Gheorghe, Făgăraș, Târgu-Mureș, Brad, Săliște, Marghita, Satu-Mare, Zalău, Sighet, Baia-Mare, Orade și Unirea.

Membrii comitetului regional au ținut 20 de conferințe cu caracter antirevizionist, în diferite centre din Ardeal și Banat. Numărul invitațiilor primite din partea comitetelor județene și comunale a fost însă și mai mare, dar nu s'a putut face față tuturor.

Comitetele județene și comunale. Numărul membrilor

După înființarea organizațiilor județene ale Ligii, în cursul anului trecut am procedat la organizarea nucleelor comunale, pentruca având comitete în toate centrele din Ardeal și Banat, să avem puțința de a răspândi cu mai multă ușurință și în acelaș timp cu mai bune rezultate ideile preconizate în statutele L. A. R.

Situația comitetelor Ligii în județele din Ardeal este foarte îmbucurătoare, căci avem 367 comitete comunale noi, ceace reprezintă față de anul trecut un spor foarte simțitor.

Numărul membrilor a crescut în cursul anului trecut cu câteva zeci de mii. Amănunte se văd în rapoartele comitetelor județene.

Lucrări de birou ale secretariatului

Ținerea în evidență a unui număr atât de important de membri, încasarea cotizațiilor anuale și păstrarea legăturii cu comitetele noastre județene și comunale, a pus secretariatul în fața unei munci din cele mai intensive.

La începutul anului trecut am terminat liberarea celor aproape 25.000 cărți de membru pentru membrii noștri înscriși la Cluj, au fost întocmite apoi și distribuite legămintele pentru încasarea cotizațiilor pe anul în curs, cuprinzând numele fiecăruia dintre membrii noștri, apoi s'au întocmit chitanțele individuale pentru cei peste 25.000 membri. Au început în același timp lucrările pentru întocmirea legămintelor pentru anul în curs, cari au fost distribuite la Cluj la aproape o sută de instituțiuni.

Am început întocmirea unui registru al membrilor, cuprinzând toate datele lor personale și cotizațiile ce au achitat și am ajuns cu el la 12.000.

Am ținut un contact strâns cu toate organizațiile noastre județene și comunale, trimițându-le imprimare de propagandă, broșuri, ziare, reviste, calendare. Numărul imprimatelor distribuite de noi în cursul anului trecut este de cca. 50.000 și greutatea lor de aproape 5000 kg.

Numărul corespondenței expediate de secretariat în cursul anului trecut a fost aproape de 5000 scrisori, imprimare, telegrame, și colete poștale.

În afară de lucrările acestea, secretariatul a făcut o întinsă propagandă antirevizionistă prin presă, trimițând articole unui mare număr de ziare din Capitală și din Ardeal și Bănat, cărora, și în special ziarului „Universul”, Comitetul Regional le aduce mulțumiri pentru concursul ce ni-au acordat.

La data de 26 Mai 1933 secretariatul Comitetului Regional a redactat și a publicat un număr festiv din „Gazeta Antirevizionistă”, închinat unui an de activitate al Ligii, cu ocaziunea adunării generale a Comitetului Central din București al L. A. R.

La 15 Decembrie 1933 secretariatul a redactat un număr de 20 de pagini din „Gazeta Antirevizionistă”, închinat ziaristilor români din Ardeal și Bănat de dinainte de Unire, sărbătoriți de Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat și decorați cu ordine înalte din partea M. Sale Regelui.

Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat a exprimat cu această ocaziune mulțumiri recunoscătoare Comitetului Regional al Ligii Antirevizioniste Române pentru participarea la sărbătoarea presei române ardelenne.

La rândul nostru exprimăm mulțumiri directorului publicațiilor „Gazeta Antirevizionistă” și „Piatră de Hotar”, d. prof. **Isaia Tolan**, pentru concursul ce ne-a dat și pentru activitatea sa românească plină de însuflețire, de perseveranță și abnegație.

Cheltuiala de tipar a ambelor numere festive din „Gazeta Antirevizionistă” a fost suportată de Comitetul Regional al L. A. R. Personalitatea colaboratorilor acestor numere festive ne convinge despre marea autoritate care și-a câștigat-o Liga Antirevizionistă Română în Ardeal și Bănat, căci între ei găsim pe următorii: d-nii Stelian Popescu, președintele L. A. R., directorul ziarului „Universul”, I. P. Lor episcopii Nicolae Ivan și dr. Iuliu Hossu, Alex. Lapedatu, ministrul cultelor, dr. Iuliu Maniu, dr. Alex. Vaida Voevod, Octavian Goga, dr. Valeriu Pop, ministrul justiției, dr. Valeriu Roman, subsecretar de stat, și foarte mulți alții, cărora le aducem pe această cale mulțumiri.

Pentru a asigura unitatea de acțiune a comitetelor județene și comunale ale L. A. R., am întocmit instrucțiuni, cari au fost tipărite în 2000 exemplare și distribuite organizațiilor noastre.

Calendarul Ligii

Comitetul Regional al L. A. R. a avut o idee fericită, tipărind în cursul anului trecut un calendar antirevizionist. Calendarul acesta, cu un conținut bogat, a fost foarte bine primit de membrii Ligii, și s'a dovedit un excelent mijloc de propagandă antirevizionistă.

Calendarul pe 1935 a fost tipărit pe 128 pagini, în 15.000 exemplare și s'a desfăcut în mod satisfăcător, reușind să rambursăm cheltuielile de tipar, pe cari le-am avut cu el.

Văzând interesul mare ce s'a arătat calendarului de pe anul trecut, anul acesta am tipărit calendarul pe 160 de pagini, în 20.000 exemplare, cu un conținut mult mai bogat și mai variat decât acela din anul anterior.

Am trimis comitetelor județene și comunale un număr de aproape 11.000, ziarului „Universul” spre desfacere 5000 exemplare, și comitetului central 2000 exemplare, așa că mai dispunem de 2000 exemplare.

Calendarul din acest an a fost primit elogios nu numai de organizațiile noastre, dar și de asociațiile culturale din țară. Despărțământul „Astrei” din Brașov ne-a cerut pentru desfacere un număr de 1000 exemplare, pe cari le-am trimis cu prețul redus de 5 lei exemplarul.

Expoziția antirevizionistă

În ziua de 13 Octombrie 1935 am organizat în sala Bibliotecii Universității din Cluj expoziția antirevizionistă a Comitetului Central, care a fost deschisă până la sfârșitul lunii. Deschiderea oficială a expoziției s'a făcut în cadre solemne, luând cuvântul pe lângă președintele Comitetului Regional, dl. prof. I. Lupas, și reprezentanții instituțiilor din Cluj.

Lumea românească a manifestat un interes foarte viu față de această expoziție de mare valoare documentară, care a fost vizitată de un public al cărui număr se poate evalua la cca 10.000. Au vizitat expoziția toate școlile românești în corp, armata și chiar instituțiile noastre publice și particulare s'au prezentat cu funcționarii lor în grupuri.

Văzând marelui interes care s'a manifestat pentru expoziția antirevizionistă, Comitetul Regional a hotărât să organizeze o expoziție antirevizionistă permanentă la Cluj, deși ea implică mari cheltuieli. Pentru acest scop s'a luat un mare număr de fotografii și s'a început copierea unui număr de vreo 70 de planșe ale expoziției, care vor fi gata peste câteva luni.

Nădăjduim că atunci, când expoziția permanentă va fi organizată, vom putea obține din partea instituțiilor noastre publice un local corespunzător unde să o putem adăposti.

Pentru documentarea noastră asupra problemei revizioniste și pentru a spori colecțiile expoziției antirevizioniste, secretariatul Ligii a achiziționat un număr important de lucrări revizioniste cari apar în Ungaria și în alte țări.

În același timp secretariatul urmărește zilnic presa revizionistă dela Budapesta și răspunde atunci când se impune atacurilor ori insinuărilor îndreptate împotriva țării noastre.

Ziua Ligii Antirevizioniste Române

Comitetul Regional în înțelegere cu Comitetul Central al Ligii Antirevizioniste Române a hotărât ca în fiecare an să sărbătorească ziua de 1 Decembrie, ca zi a L. A. R.

Anul trecut s'a luat pentru prima dată contact cu comitetele județene și comunale în acest scop. Pentru a le înlesni munca, d. prof. I. Lupas, președintele Comitetului Regional, a scris o conferință tip, cu titlul: „Temeiurile Unirii tuturor românilor”, care a fost trimisă tuturor comitetelor L. A. R.

Avem satisfacția de a fi primit numeroase scrisori, prin care se aduc mulțumiri Comitetului Regional pentru că s'a trimis această conferință, care a fost pretutindeni întrebuintată de Comitetele Ligii cu cel mai mare succes, luminându-se populația satelor atât cu privire la

D. ing. POMPEI DRAGOȘ

D. MARIUS PECULEA

vicepreședinți ai comitetului regional

lipsa de temeii a pretențiilor revizioniste maghiare, cât și cu privire la temeiurile istorice, etnice și religioase pe cari noi românii ne bazăm stăpânirea pă pământul Ardealului și Banatului.

Am reușit în felul acesta să contribuim la ținerea în același timp, în ziua de 1 Decembrie, a sute de serbări în toate centrele Ardealului și Banatului, contribuind la ridicarea conștiinței naționale.

La Cluj serbarea de 1 Decembrie a decurs în cadre înălțătoare, L. A. R. dându-și întregul ei sprijin. Președintele Comitetului Regional, d. prof. I. Lupaș a ținut o conferință la festivalul dela Teatrul Național, iar înainte de festival pe străzile orașului s'a desfășurat cea dintâi manifestație a tineretului antirevizionist, în cadre cu adevărat impozante. Nădăjduim ca atât participarea Ligii la festivalul dela Teatrul Național, cât și manifestația tineretului antirevizionist să poată fi permanentizate și repetate în cadre tot mai mărețe în fiecare an.

Problema românilor din Săcuime

În cursul activității sale, Comitetul Regional al L. A. R. a fost preocupat de două probleme de cea mai mare

importanță: chestiunea românilor din Săcuime și aceea a românilor de peste graniță.

Celor patru comitete județene din Săcuime, și anume celui din Târgu-Mureș, Odorhei, Sf. Gheorghe și Miercurea-Ciuc, le-am venit în ajutor după puțină, încurajând acțiunea lor de reromânizare. Am făcut o excepție cu aceste comitete, ca și cu acelea dela graniță, lăsând fondurile lor aproape în întregime pentru uzul lor propriu, și am căutat să le venim în ajutor chiar și din fondurile noastre.

Am subvenționat publicațiunile românești din Săcuime, am distribuit în mod gratuit un mare număr de calendare printre românii desnaționalizați, am tipărit pentru județele din Săcuime legăminte speciale de înscriere, și în curând se va tipări o broșură de propagandă scrisă de secretarul general al Comitetului Regional, dr. Aurel Gociman, în limba română și maghiară pentru românii din Săcuime, care și-au pierdut graiul străbun.

S'au trimis publicațiuni de propagandă gratuite unui mare număr de români din Săcuime, ale căror adrese ne-au fost date de comitetele noastre județene.

Desigur, dacă dispuneam de mai multe mijloace, rezultatele ar fi fost și mai numeroase. Chiar și așa, cu mijloace materiale modeste dar cu mult suflet românesc, cele patru comitete județene din Săcuime ale L. A. R. au făcut numeroase realizări îmbucurătoare, pentru care ele merită toate felicitările.

Alături de „Astra”, L. A. R. a dezvoltat o activitate vie pe tărâmul reromânizării românilor desnaționalizați și rezultatele acestei munci anevoioase sunt deja evidente.

Ținem să exprimăm mulțumiri pentru activitatea lor rodnică pe teren național d-lor dr. Ioan Vescan, președintele comitetului județean al Ligii din Târgu-Mureș, profesor Ioan Banu, președintele comitetului din Odorhei, dr. Ioan Roșu, președintele comitetului din Sf. Gheorghe, și d-lui Comaniciu, președintele comitetului din Miercurea-Ciuc.

Alături de ei se cuvin cele mai bune aprecieri d-lor Victor Rusu, secretarul comitetului din Târgu-Mureș, și dr. Macedon Cionca, președintele comitetului L. A. R. din Ocland și autorităților din Săcuime, cari au susținut cu multă înțelegere acțiunea comitetelor noastre județene.

Ajutati de dânsii și pe viitor, nădăjduim să putem contribui în mod simțitor la opera națională întreprinsă în Săcuime, care va trebui dusă la îndeplinire printr'o muncă neîncetată și sistematică, până ce va dispărea

spectacolul trist de astăzi, pe care ni-l înfățișează în cele patru județe români care și-au uitat limba și legea străbună, și bisericile românești ruinate, părăsite de românii desnaționalizați pe vremuri.

L. A. R. înțelege să dea întreaga ei solitudine pe viitor acestei chestiuni și va face toate demersurile la guvern, pentru ca autoritatea de stat să dea cea mai mare atenție acestei chestiuni, care este una dintre cele mai arzătoare probleme naționale ale țării noastre.

Pe viitor am proiectat ținerea unui congres al românilor din Săcuime, la care, cu concursul celorlalte societăți culturale și patriotice și al autorităților, să se dezbata toate problemele locale din Săcuime și să se dea sugestii pentru soluționarea lor cât mai grabnică și mai efektivă.

Problema românilor dela granița de vest

O altă problemă, căreia Comitetul Regional i-a acordat întreaga sa solitudine este aceea a românilor de pe graniță. Cum propaganda revizionistă maghiară vizează în primul rând aceste părți, se impune ca la rândul nostru să întărim cât mai mult elementul românesc de pe granița de Vest.

Părțile de Vest ale Transilvaniei au suferit mai mult pe vremuri din pricina acțiunii de desnaționalizare for-

Manifestația dela 1 Dec. a. tr. a secției tineretului din Cluj a L. A. R.

țată a ungușilor, de aceea se impunea o reparațiune grabnică, punând elementul românesc în drepturile sale.

Parte prin comitetele noastre județene dela granița de Vest, parte direct ori prin intervenții la autoritățile noastre de stat, am căutat să realizăm acest scop și avem mândria de a afirma că am dus cu un pas înainte cauza întăririi elementului românesc pe granița de Vest.

Impreună cu comitetele noastre județene dela granița am făcut tot posibilul pentru încheierea elementului românesc într'un bloc cât mai puternic, făcând o propagandă întinsă în această direcție. Grație înțelegerii lumii românești și a autorităților, solidaritatea românească din aceste părți expuse ale țării a devenit o realitate, care s'a manifestat adesea foarte îmbucurător.

Am făcut demersuri la guvern pentru înlocuirea funcționarilor publici de origine străină depe granița și intervențiile noastre au dat bune rezultate.

S'au făcut apoi intervenții pentru colonizări de elemente românești destoinice la granița și pentru întărirea comerțului și industriei românești.

Dintre conducătorii comitetelor noastre județene dela granița de Vest s'au distins prin activitatea lor d-nii dr. Alex. Dorog, președintele comitetului din Satu-Mare, prof. Vasile Scurtu, secretarul aceluși comitet, dr. Aron Petruțiu, președintele comitetului din Arad, și dr. I. Ossian, președintele comitetului din Șimleul-Silvaniei, cărora le aducem mulțumiri pentru activitatea lor națională în-sufletită.

Nu ne îndoim că și celelalte comitete județene și comunale vor urma exemplul frumos pe care l-au dat acești distinși conducători ai comitetelor noastre dela granița de Vest.

Gestiunea financiară

În cursul anului 1935 încasările noastre din taxe de membru și donațiuni au întrecut simțitor prevederile bugetare și reprezintă față de anul anterior un spor vădit, care dovedește că asociația noastră este în plin progres.

Este un fenomen foarte îmbucurător că în cursul anului trecut comitetele județene și comunale au început să verse din contribuțiunile lor Comitetului Regional, după cum prevăd instrucțiunile, o cotă de 60%, rămânând pentru cheltuelile lor 40%.

Cu cât vom reuși să întărim organizațiile județene și comunale, cu atât mai mult va trebui să crească și contribuțiunea lor, așa că avem toată nădejdea de a putea spori simțitor încasările pe anul în curs.

Alte realizări

Din fondurile cari ne-au stat la dispoziție și cari au fost destul de moderate față de ceea ce urma să realizăm din ele și față de cheltuelile multiple pe cari le-am avut, am căutat să sprijinim în primul rând publicațiunile antirevizioniste, între cari valoroasa revistă: „Revue de Transylvanie”, apoi „Gazeta Antirevizionistă”, mai apoi revista „Piatră de hotar”.

D. prof. ȘTEFAN METEȘ

D. prof. I. MATEIU

membri ai comit. ului reg. S. A. R.

Au fost apoi încurajate publicațiunile antirevizioniste de tot felul, Comitetul Regional cumpărând un număr mai mare din ele, cheltuelile pentru acest scop impunându-ne suma de circa 150.000 lei.

Am căutat să încurajăm educația națională a tinerețului în școli, pentru acest scop am înființat premii antirevizioniste la toate școlile secundare din Cluj, constând din cartea „România și revizionismul maghiar” de dr. Aurel Gociman și calendarul L. A. R. În anul acesta vom acorda astfel de premii la toate școlile din Ardeal și Banat. Corpul profesoral a primit cu plăcere această inițiativă a noastră, aducându-ne numeroase mulțumiri în scris.

Din cărțile cu conținut antirevizionist pe cari le-am achiziționat, am distribuit un număr important de exemplare unor oaspeți străini, cari ne-au vizitat țara, așa spre pildă s'au distribuit 25 ex. din cartea în limba franceză a d-lui prof. G. Moroianu: „Lupta românilor din Transilvania pentru libertate” unui grup de ziaristi din America de Sud, apoi au fost distribuite diferite cărți și broșuri, între cari broșura în limba franceză a d-lui prof. I. Lupas: „Prăbușirea monarhiei Austro-Ungare”.

Intre realizările membrilor comitetului nostru regional trebuie să amintim elogios în primul loc cartea d-lui prof. G. Sofronie: „Principiul naționalităților în tratatele de pace”, care a obținut premiul întâi al ziarului „Universul” și care va fi tipărită în curând de comitetul central și în limbile franceză și engleză.

D. prof. univ. Silviu Dragomir a continuat să redacteze excelenta revistă: „Revue de Transylvanie”, care aduce cele mai mari foloase cauzei antirevizioniste peste hotare.

Membrii comitetului regional au contribuit apoi cu articole la calendarul antirevizionist pe anul în curs, la revistele „Revue de Transylvanie” și „Piatră de hotar” ca și la alte publicațiuni cari susțin propaganda noastră antirevizionistă.

Activitatea comitetelor județene și comunale

În cursul anului trecut o parte a comitetelor noastre județene și comunale au dezvoltat o activitate îmbucurătoare, care față de anul trecut este un mare progres.

Dintre comitetele județene trebuie să relevăm cu cele mai elogioase aprecieri următoarele comitete, în ordine alfabetică: Alba, Arad, Făgăraș, Hunedoara, Murăș, Maramureș, Odorhei, Satu-Mare, Someș, Sălaj și Treiscaune.

Rapoarte anuale ni-au fost trimise de comitetele județene din Murăș, Satu-Mare, Sălaj, Târnava-Mare, Alba, Treiscaune, Ciuc, Făgăraș și Someș. Aducem mulțumiri acestor comitete pentru munca lor însuflețită și desinteresată pe terenul propagandei naționale și antirevizioniste.

În același timp trebuie să relevăm aci activitatea comitetului din Petroșani, de sub președinția d-lui inginer Tiberiu Timoc, care a dezvoltat o activitate demnă de a fi dată ca exemplu celorlalte comitete, înscriind aproape 3000 de membri, cu taxele de membru achitate și realizând din cotizații suma de aproape 100.000 lei. Cele mai bune aprecieri merită apoi comitetele din Simeria, Aiud și Unirea.

Trebuie să relevăm apoi concursul foarte prețios pe care ni l-au dat conducătorii căilor ferate, cari ca și în cursul anului trecut au dat dovadă de sentimente patriotice cari le fac cinste.

Ținem ca înainte de toate să exprimăm mulțumiri d-lui inginer Pompei Dragoș, director de exploatare CFR, vicepreședinte al comitetului nostru regional, care ni-a dat cel mai prețios concurs chiar dela înființarea L. A. R. Aducem apoi mulțumiri d-lor inspector V. Munteanu

din Braşov şi ing. Emil Dima dela Timişoara, pentru concursul pe care au binevoit să ni-l acorde şi odată cu ei d-lor şefi ai inspecţiilor şi serviciilor căilor ferate din Ardeal şi Bănat, cari au făcut posibil ca instituţiunea aceasta să se plaseze în fruntea tuturor, astfel că putem afirma că nu există niciun funcţionar al căilor ferate care să nu fie membru al L. A. R.

Exemplul lor ar trebui urmat de toate instituţiunile noastre din ţară.

Trebue să relevăm apoi aci concursul de care ne-am bucurat din partea autorităţilor din Cluj, cari ne-au ajutat cu multă bunăvoinţă în activitatea noastră, pentru care le aducem mulţumiri. Se cuvin apoi cele mai elocuoase aprecieri preoţimii şi învăţătorimii noastre dela sate, care a depus în cadrele L. A. R. o activitate românească demnă de laudă.

Exprimăm mulţumiri societăţii „Acţiunea Patriotică” pentru colaborarea ei frăţească. Tot aşa „Astrei” şi „Ligii Culturale”.

Aducem apoi viile noastre mulţumiri comitetului central al L. A. R. şi preşedintelui ei, d. Stelian Popescu, pentru concursul larg de care ne-am bucurat din partea lor în cursul anului trecut, primind un mare număr de imprimare de propagandă, zeci de mii de cărţi de membru, şi sute de exemplare din cărţile d-lui prof. G. Sofronie, R. Şeişanu şi altele, cari au fost trimise de noi comitetelor judeţene şi comunale.

Proiecte pentru viitor

În rezumat aceasta a fost activitatea noastră în cursul anului trecut.

În ce priveşte viitoarea activitate a L. A. R. în Transilvania, ne propunem continuarea operei de organizare a reţelei comitetelor comunale, pentru a duce ideea naţională şi propaganda antirevizionistă în toate comunele Ardealului şi Bănatului, mobilizând astfel toate conştiinţele româneşti, grupându-le într'o mare solidaritate naţională, în faţa căreia orice încercare duşmănoasă să se sfârâme. Va trebui pentru aceasta să activăm unele dintre comitetele noastre judeţene, şi pentru aceasta va trebui să ţinem un contact cât mai strâns cu ele, reorganizându-le şi îndemnându-le la muncă.

Nădăjduim, că realizând acest program, vom contribui la consolidarea ţării noastre, pregătind şi oţelind sufletele pentru lupta ce nu mai conţineşte pentru apărarea graniţelor ţării noastre, mereu asaltate de duşmani.

Din activitatea secțiilor județene ala L. A. R.

Și mai mult încă decât în anii dintâi, secțiile din județele ardelenale ale Ligii Antirevizioniste s'au străduit în anul trecut și 'n anul acesta să nu fie numai canalizatoare ale indignării provocate în masele românești de continuele uneltiri ale statelor revizioniste, ci pe lângă demonstrațiile publice prin cari s'a răspuns acestor uneltiri, au căutat să impună imperatiivele românești în toate domeniile unde nu se valorificau îndeajuns.

În unele orașe mai dăinuiau sau chiar mai dăinuesc statui și alte asemenea relicve ale stăpânirii ungurești. Secțiile Ligii Antirevizioniste și-au făcut datoria să arate provocarea ce-o cons-

D. dr. AL. DOROȘ președ. secției sătmărene

titue aceste monumente șoviniste, și să ia măsurile convenite. Secția din județul Someș de sub președinția părintelui arhidiacon Iacob Marga, apoi a d-lui ing. insp. Silvic I. Mărgineanu, a făcut să se înlătore din piața Dejului monumentul păsării de pradă Turul care reprezintă stăpânirea ungurească, și a intervenit la primărie să se demonteze statuia honvezilor depe dealul Cocos; intervenția aceasta, din păcate, a rămas zădarnică. Tot astfel secția sătmăreană de sub președinția dlui notar public dr. Al. Doros a făcut să se înlătore niște plăci comemorative cari aminteau stăpânirea maghiară, și deasemenea să se dea unor străzi nume simbolice: Trianon, Titulescu, etc.

Secțiile din Săcuime au fost preocupate în special de marea problemă a înlăturării altor urme dureroase ale stăpânirii ungurești: de readucerea la matcă a desromânizațiilor. Datorită din ce în ce mai marelui înțelegeri ce-o arată față de această uriașă problemă autoritățile din partea locului — și vom semnala în special inimoasa acțiune ce-o duce în această privință prefectul din Sf. Gheorghe, d. dr. Valeriu Bidu — chestiunea reromânizării

D. dr. I. OSIAN președ. secției din Șimleu

fraților pierduți nu mai e azi o chestiune pierdută. Frunțașii din Săcuime ai Ligii Antirevizioniste, conducători în același timp ai organizațiilor „Astrei”, ai bisericii, ai diferitelor corporații, ai puternicei mișcări publicistice ce-o ’nfățișează acolo ziarele „Glas românesc în regiunea secuizată”, „Oituzul”, „Neamul Nostru”, duc preocupările Ligii în toate manifestările de viață din acea regiune. E un început mult făgăduitor, care a devenit și mai promițător de când în anul acesta școlile normale din țară au început să adopte câte-un sat desromânizat și să-i dăruiască clopote, troițe, chemătoare la legea uitată a strămoșilor.

Cinstirea trecutului a preocupat pe toate secțiile, în legătură cu comemorarea unui veac și jumătate dela ruperea pe roată a lui Horea. Deosebit de conferințele comemorative ce le-au organizat cu-acest prilej, unele secții și-au dat silința să cinstească acest trecut prin monumente sau plăci comemorative. Secția arădană de sub președinția d-lui Aron Petruțiu a ridicat crucea de granit ce se inaugurează azi la Arad în aminfirea martirilor arădani dela 1918—19. Secția dela Dej a început o acțiune pentru ridicarea unui monument al Unirii pe locul de unde a făcut să

se arunce monumentul păsării de pradă Turul. Secția din Sighișoara a pus plăci comemorative în mai multe sate: la Cetatea de Baltă în amintirea lui Ștefan cel Mare, la Agnita în amintirea lui Mihai Viteazul, la Rupea în amintirea lui Nicolae Filipescu, la

D. dr. IOAN de KOVATS
președ. secției din Maramurăș

Bălcești-Argeș în amintirea lui Nicolae Bălcescu. Tot pentru promovarea culturii trecutului secția aceasta a organizat la Sighișoara trei cicluri de conferințe, astă toamnă și 'n primăvara aceasta.

D. prof. I. BANU
președ. secției din Odorhei

D. dr. I. CÂRJE
președ. secției din Făgăraș

Secția din Șimleul-Silvaniei de sub președenția d-lui director de liceu dr. Ioan Ossian a făcut demersuri pentru colonizarea graniței și a scos o gazetă bilunară. A făcut deasemeni pregătiri pentru înființări de cooperative și s'a preocupat mereu de împânzirea industriei și comerțului cu ucenici români. Secția din Dej a urmărit aplicarea legii de protecție a muncii naționale și s'a ocupat de firmele scrise pocit românește. A intervenit deasemenea de s'a impus minoritarilor să-și prezinte la recepții omagiile românește.

Expoziția antirevizionistă a trecut prin mai multe orașe ardelenene, și a prilejuit mari demonstrații. La Cluj, la Arad, la Sătmar, la Sibiu, la Lugoj, turneul ei a fost prilej de manifestări românești cum rar se pot vedea, și a impus și minoritarilor să ia cunoștință de dreptatea arătată de înseși documentele ungurești a cauzei noastre. Secțiile din județele pe unde a trecut expoziția, au făcut tot ce li-a stat în putință, și cu tot succesul, ca să-i asigure o izbândă după cuviință. La Arad turneul ei era să fie prilej ca să scăpăm însfârșit de steagurile stăpânirii ungurești dela Palatul Cultural, dar dezideratul acesta al obștei românești nu s'a putut împlini nici de astădată. La Cluj expoziția a prilejuit o inițiativă care va fi curând o mândrie a capitalei Ardealului: comitetul regional al Ligii a început pregătiri pentru a da Clujului o expoziție antirevizionistă permanentă.

D. G. LUNGULESCU

secretarul general al comitetului central a Ligii Antirevizioniste

Ceferiștii și Liga Antirevizionistă

Precum s'arată în darea de seamă a comitetului regional din Transilvania al Ligii Antirevizioniste, ceferiștii sunt în Ardeal în primele rânduri ale luptătorilor și susținătorilor Ligii. Pentru marea lor însuflețire cu care s'au înregimentat sub steagul Ligii Antirevizioniste, comitetul central și cel regional i-au citat mereu în fruntea tuturor în dările lor de seamă despre activitatea Ligii, iar conducătorilor li s'au trimis adresa de mulțumită pentru râvna ce-au depus-o în mișcarea antirevizionistă.

S'au trimis adrese de mulțumită următorilor:

Direcțiunea 3 Exploatare c. f. r. Cluj:

Ing. Pompei Dragoș, director de exploatare c. f. r. Cluj; Ing. Nicu Maior, conducătorul Inspecției 7 Intreținere c. f. r. Cluj; Ing. Mihail Iordănescu, șeful secției de întreținere c. f. r. Aiud; Ing. Iosif. Hossu, cond. secț. întreținere c. f. r. Cluj; Ing. Ludovic Obornic, șeful secției întreținere c. f. r. Dej; Ing. Bujoreanu, șeful secției de întreținere c. f. r. Turda; Gheorghe Ghemiuslev, șeful secției de întreținere c. f. r. Bistrița; Ing. George Angelescu, cond. Inspecției 7 Tracțiune c. f. r. Cluj; Ing. Virgiliu Pop, conducătorul inspecției 7 Tracțiune c. f. r. Cluj; Alexandru Gruia, șeful depoului de locomotive c. f. r. Teiuș; Ing. Adam Anastasiu, șeful depoului de locomotive c. f. r. Tg. Mureș; Ioan Celescu, șeful depoului de loc. c. f. r. Turda; Iuliu Dăghici, șeful depoului de o. c. c. f. r. Gheorgheni; Gheorghe T. Vasiliu, șeful depoului de o. c. c. f. r. Dej; Ioan Cutean, șeful reviziei de loc. c. f. r. Luduș; Ing. R. Ostrogovich, cond. atelierului c. f. r. Cluj; Ionescu Ștefan, maestrul atelierului de zonă c. f. r. Tg. Mureș; Gheorghe Anastasescu, șeful atelierului c. f. r. Coșlariu și Teiuș; Petre Năiță, reviz. de vag. c. f. r. Turda; V. Jormescu, conducătorul Div. 7 Financiare c. f. r. Cluj; dr. Cornel Popovici, șeful Serv. Medical c. f. r. Cluj; Alexandru Renescu, conducătorul Inspecției 7. Mișcare c. f. r. Cluj; Dumitru Rădășan, șeful gării c. f. r. Turda; Iuliu Berbec, șeful gării Gheorgheni; Vasile Furdui, șeful gării Lunca Bradului; Paul Halehui, șeful gării Tg. Mureș; Ioan Săbăduș, șeful gării Ciucea; L. Crihană, șeful gării Huedin; Vasile Sibianu, șeful gării Cluj; Ioan Pop, șeful gării Apahida; Ioan Amărăscu, șeful gării Răsboieni; Spiru Cialăcu, șeful gării Aiud; Ioan Pop, șeful gării Teiuș; Dionisie Jula, șeful gării Coșlariu.

Direcțiunea Brașov:

Ing. Simion Borzea, conducătorul inspecției de întreținere c. f. r. Brașov; Alexe Bivol, conducătorul secției întreținere c. f. r.

Blaj; Jean Negrea, șeful secției de întreținere c. f. r. Sf. Oheorghe; ing. Alexandru Lungu, șeful secției de întreținere c. f. r. Sibiu; ing. Eugen Lupescu, șeful secției de întreținere c. f. r. Ocna Sibiului; ing. Caius Popescu, conducătorul inspecției 4 Tracțiune c. f. r. Brașov; ing. Sebastian Petrescu, ff șeful depoului de loc. c. f. r. Brașov; Constantin Mihailescu, șeful depoului de loc. c. f. r. Blaj; ing. Gh. Maleta, șeful depoului de loc. c. f. r. Simeria; A. Georgescu, șeful depoului de loc. c. f. r. Subcetate; Petre Tumere, șeful depoului de loc. c. f. r. Sibiu; Mihail Horceag, șeful depoului de loc. c. f. r. Alba-Iulia; ing. Victor Mureșan, șeful atelierului c. f. r. secția mecanică Brașov; ing. Nic. I. Manolescu, șeful atelierului c. f. r. secția locomotive Brașov; Constantin Brandabur, șeful Rev. vag. Sibiu; Valeriu Veșteman, șeful rev. de vag. c. f. r. Sibiu; Nicolae Barcă, șeful rev. de vag. c. f. r. Copșa mică și Sighișoara; Leonte Dumitru, cond. Div. 4 Financiară c. f. r. Brașov.

Dir. Oradea:

Ioan Bărtu, cond. atelierului c. f. r. Oradea; Anton Somcherechiu, șeful rev. vagoane Careii-Mari; Ioan Costăchescu, șeful atelierului special c. f. r. Sighetul Marmației; ing. Vasile Paulescu, șeful atelierului c. f. r. Sa'u-Mare; Ioan Stoica, șeful depoului de locomotive c. f. r. Sighetul Marmației; Nicolae Sabău, șeful atelierului de zonă c. f. r. Oravița; ing. Ioan Staetiu, cond. Inspecției 6 T c. f. r. Oradea; Georghe Stroian, cond. Inspecție 6 întreținere c. f. r. Satu-Mare; ing. Al. Paraschivescu, șeful Secției L. 8. întreținere c. f. r. Baia-Mare; Nic. R. Brătescu, șeful Secției L. 7. întreținere c. f. r. Sighetul Marmației; Jean Gh. Popovici, șeful Secției L. 6 întreținere c. f. r. Satu-Mare; ing. Alexandru Gheorghiu, șeful Secției L. 3, întreținere c. f. r. Oradea; ing. Ardelean, șeful Secției L. 2. întreținere c. f. r. Oradea; Ioan Popea șeful Grupului 6 Economat Oradea; A. Tiberian, cond. Inspecției 6 Mișcare c. f. r. Oradea; Oct. Dimitriev, șeful gării c. f. r. Satu-Mare Ferestrău; Vasile Bogdan, șeful gării Sărmășag; Alexandru Opreș, șeful gării Resighea; V. Cherecheș, șeful gării Valea Vișăului; Ioan Sarca șeful gării Valea lui Mihai; Dumitru Borcoș șeful gării Tămășeu; Ilie Păscariu, șeful gării Sighetul Marmației; Ștefan Corodan, șeful gării Sângeni; Gavril Bodor, șeful gării Salonta Mare; Const. Macarie, șeful gării Oradea; Const. Constantinescu, șeful gării Oradea M, Veneția; Dănilă Pușcașiu, șeful gării Jibou; Victor N. Pop, șeful gării Halmei; Ioan Galfi, șeful gării Ghilvaci; Alexandru Pop, șeful gării Episcopia Bihor; Octav. Șerbănescu, Carei Mari; Vasile Golovaney, șeful gării Camara la Sighet; Gheorghe Smitian, șeful gării Simeria; Ioan Nistor, șeful gării Baia Mare.

Dir. Timișoara:

Ing. șef. Emil Dima, director de exploatare c. f. r. Timișoara; ing. C. Severineanu, conducătorul Inspecției 5 Tracțiune

c. f. r. Timișoara; Const. M. Hoană, șeful depoului de locomotive c. f. r. Oravița; Mihail Perian, șeful depoului de loc. Vasiova; Const. Toroșean, șeful depoului de loc. Orșova; Ioan Sorian, șeful depoului de loc. Lugoj; Nicolae Ganilete, șeful depoului de loc. Decebal; ing. Eugen Olteanu, șeful depoului de loc. Timișoara; ing. Octavian Ambruș, conducătorul Inspecției 5 Intreținere cfr. Arad; ing. Tiberiu Horovițan, șeful secției de întreținere cfr. Arad; ing. Iuliu Mesaroș, șeful secției de întreținere cfr. Oravița; ing. Simion Ionescu, șeful secției de întreținere cfr. Simeria; ing. Dumitru Constantinescu, șeful secției de întreținere cfr. Arad; ing. Dumitru Marcu, șeful secției de întreținere cfr. Reșița; ing. Dan. Gh. Perlea, șeful secției de întreținere cfr. Timișoara; ing. Mihail Negoescu, șeful secției de întreținere cfr. Timișoara; ing. Nicolae Popescu, șeful secției de întreținere cfr. Lugoj; ing. Vladimir Porostău, șeful secției de întreținere cfr. Caransebeș; ing. Gh. Manolescu, șeful secției Lc. 5 cfr. Arad; I. Ciutac, conducătorul Inspecției 5 Mișcare cfr. Timișoara; Aurel Bucurescu, șeful gării cfr. Oravița; Toma Precescu, șeful gării Reșița; Teodor Grozav, șeful gării Decebal; Ioan Spriza, șeful gării Lugoj; Adam Gheorghe, șeful gării Caransebeș; Virgil Popovici, șeful gării Porta; Gh. Gheorghiu, șeful gării Orșova; Ioan Gașpar, șeful gării Vasiova; Gheorghe Bodea, șeful gării Timișoara; Adam Fisteș, șeful gării Timișoara-Fabrică; Vasile Băcilă, șeful gării Arad; Ilarie Mănăstireanu, șeful grupului 5 Economat cfr. Arad; Ștefan Gheorghe, șeful mag. Etp. cfr. Arad; dr. Simion Păcurariu, șeful serviciului medical cfr. Timișoara; Eug. M. Șendrea, șeful Serv. Contencios cfr. Timișoara; ing. Marin Bănărescu, conducătorul atelierelor principale cfr. Timișoara.

Erată și adăugiri

La capitolul despre școlile arădane de după unire s'au omis dintr'o greșeală de paginație școala profesională de fete și școala de industrie casnică. Ținem să reparăm cu-atât mai mult această omisiune, cu cât amândouă fac excepție în ce privește etnicul elevelor între școlile din Arad, având numai circa 20—10 la sută eleve minoritare.

La pag. 134 se va corecta: adunarea antirevizionistă dela Sighet are loc la 8 Iunie și nu la 18 Iunie.

Programul comemorării martirilor arădani

Duminică, 17 Mai, dimineața: Intre orele 6—9 primirea participanților la gară. La 10 și jumătate procesiune religioasă la crucea martirilor, în frunte cu P. S. Sa Episcopul Andrei. La 11 sfințirea crucii. Vor rosti cuvântări: **P. S. Sa Episcopul Aradului**, reprezentantul guvernului, d. **Stelian Popescu**, președintele L. A. R., d. prof. univ. **Ioan Lupaș**, președ. comitetului regional al Ligii, luptătorul național dr. **Ioan Suciu**, d. **Aron Petrușiu**, președ. organizației arădane a L. A. R. și d. dr. **Romulus Coșoiu**, primarul orașului

După amiază: La 1 și jum. masă comună la Cercul Românesc. La 4 **adunarea generală a comitetului regional al Ligii la Palatul Cultural.**

Adunarea generală a Băncii Victoria S. A. Arad

În ziua de 30 Aprilie a. c. a avut loc adunarea generală a Băncii Victoria S. A. Arad, sub președinția Exc. Sale Antoniu Mocsonyi. La ședință au participat un număr însemnat de acționari, în frunte cu d-nii dr. Nicolae Zigre, fost ministru, dr. Aurel Cioban, Dr. Coriolan Baltă din Timișoara, Dr. Victor Mercea din Timișoara, Aurel Ionescu, vicepreședinte și Camil Manuilă, secretarul Camerei de Comerț din Timișoara, Brutus Păcuraru, secretarul Camerei de Comerț din Arad, Ioan Tatu, viceprimar, dr. Sever Ispravnicu, dr. Patrachie Țiucra, protopop din Timișoara, Const. Ardeleanu, reprez. Primăriei Timișoara, Axente Secula și Remus Rafiroiu, etc.

Darea de seamă a Consiliului de Administrație învederează că în cursul anului 1935 însănoșirea internă a băncii precum și creierea și fortificarea rezervelor au preocupat mai mult consiliul. Activitatea în acest scop a dat roadele așteptate.

Lichidarea definitivă a datoriei către Stat și aranjamentul încheiat cu creditorii au fost două operațiuni importante, care, ajutate de reducerea capitalului social hotărâtă în anul 1934, au adus băncii situația echilibrată. Transacțiunea cu Statul și redu-

cerea capitalului social, au dat ca rezultat posibilitatea de a constitui fondurile de rezervă în suma de lei 24.000.000, după ce s'au făcut toate amortizările pierderilor moștenite dela cele trei bănci fuzionate precum și cele suferite depe urma convesiunii.

După cum se vede și din bilanțul prezentat, Banca Victoria dispune azi de active în suma de lei 200.000.000 Are un capital social de lei 80 225.000 deplin vărsat și 24.000 000 rezerve. Consultând, apoi, celelalte posturi de activ și de pasiv din bilanț, se constată că a obținut o situație mobilă.

În anul 1935 s'a realizat un beneficiu de lei 2.989.771 — care s'a reportat pentru anul 1936, conform hotărârii adunării generale.

Adunarea generală a aprobat cu unanimitate darea de seamă a Consiliului de Administrație, raportul censorilor, bilanțul și contul de profit și pierdere. A reales în Consiliul de censored pe d-nii: Brutus Păcuraru, expert contabil, Dimitrie Muscan, ca reprezentant al Consistorului, dr. Virgil S. Cimponeriu, ca reprezentant al Municipiului Timișoara și Vasile Cartiș, iar ca supleanți a numit pe d-nii Ioan Tatu, dr. Demian Aurel, dr. Victor Mercea și Ioan Pap. A numit apoi comisia disciplinară.

Adunarea generală a decurs într'o atmosferă caldă și acționarii au rămas satisfăcuți de felul cum s'a lucrat pentru însănătoșirea băncii.

La propunerea d-lui Brutus Păcurariu, adunarea generală hotărăște expedierea câte unei telegramme Guvernului și Băncii Naționale, mulțumind pentru concursul dat Băncii Victoria.

După adunarea generală, Consiliul de administrație a ținut o ședință pentru instalarea noului director general, în persoana d-lui dr. *Nerva Iercan*. La această ședință au participat și funcționarii băncii. D. dr. Iercan a fost obiectul unei manifestații de încredere și simpatie.

Este de observat că în cursul anului 1935 Banca Victoria a făcut și face și azi plasamente și operațiuni de bancă, începând să reia locul și rolul pe care l-au avut cele trei bănci fuzionate depe piața Arad, Timișoara și Oradea. A produs o mare satisfacție în rândul forțelor producătoare din această regiune, că acest organism bancar a reintrat pe arena vieții economice cu temelii însănătoșite, obținând resurse în măsură a putea ajuta la refacerea creditului.

Cătră cetitori

Restanțierii sunt rugați stăruitor să-și achite abonamentul.

Peste vară adresa redacției și a administrației revistei e Arad, str. Goldiș No. 6.